

META

medeltidsarkeologisk tidskrift

NR 1 1996

META

medeltidsarkeologisk tidskrift

Arkeologiska institutionen, Sandgatan 1,
S-223 50 Lund.

Tel: 046-2227940. Fax: 046-2224214.

E-mail: Lars.Ersgard@ark.lu.se

META ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen och kommer ut med fyra nummer per år. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1996 kr 150:-) insättes på postgironummer 45 32 11-5.

META:s styrelse/redaktion: Peter Carelli, Lars Ersgård, Ingrid Gustin, Anders Jonasson, Mats Mogren, Mats Roslund, Katalin Sabo.

Tryckt med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Grafisk form: Eric Runestam

META:s omslagsbild: Christina Borstam,
Lund

KFS AB, Lund.

ISSN 0348-7903

INNEHÅLL 1996:I

- I Redaktionellt
- 3 *Stefan Larsson & Tom Saunders*
Rummet, ordningen och arkitekturen -
en socialanalys av ett medeltida
maktcentrum
- 31 *Susanne Pettersson & Eva Svensson*
Jakten på den försvunna Svensson
- 46 *Liv Marit Rui*
Et arkeologisk materiale fra middelalder-
Oslo i feministisk perspektiv
- 59 *Tina L. Thurston*
Reconstructing local and regional
landscapes in Viking Age and Early
Medieval Denmark

Christina Borstams omslagsbild bär ti-
teln "Det reglerade rummet".

Redaktionellt

Nu käre läsare, håller Du äntligen det första numret av nya META i din hand! Alltsedan starten på hösten 1979 har META tryckts i det lilla A5-formatet. Förebilden var då närmast "underground-tidningen" utan några högre krav på den yttre formen. Under de drygt sexton år som META kommit ut har emellertid tidskriften kommit att bli allt mer etablerad och tiden har nu känts mogen att låta den byta gestalt. Från och med nu kommer META att tryckas i det större S5-formatet och med dubbelspaltig inlaga, vilket förhoppningsvis kan komma att bidra till en bättre bildåtergivning än tidigare. För övrigt har omslaget fått en helt ny utformning samt texten en något "luftigare" layout.

META förändras alltså radikalt till sin yttre form men inte till sitt innehåll! Här försöker vi följa samma linje som tidigare nämligen att spegla den aktuella forskningsdebatten inom ämnet medeltidsarkeologi i Skandinavien. Nummer 1/96 innehåller ett antal artiklar, vilka har det gemensamt att de med hjälp av arkeologiskt material diskuterar social organisation och sociala förhållanden under vikingatid och medeltid. Artiklarna behandlar organiseringen av människor utifrån produktion och arbete, landskap och rum. Vi låter dessa texter stimulera till fortsatta diskussioner i META om arkeologins möjligheter att beskriva människors situation inte bara utifrån fysisk eller ekonomisk synvinkel, utan också ur social. Frågor som då blir centrala är; vilka olika grupperingar kunde en individ ingå i? Hur och varför uppstod dessa grupperingar? På vilka olika samhällsnivåer fungerade de?

Liv Marit Rui tar grupperingarna kvinnor och män som utgångspunkt i sin artikel. Ruis resonemang bygger på det arkeologiska materialet från Søndre felt och Mindets tomt i Oslo. Föremålen från utgrävningen delas in i grupper och knyts antingen till kvinnliga eller manliga verksamheter. Uppdelningen baseras på medeltida skriftligt källmaterial. Genom denna indelning och genom att följa aktiviteterna på tomten från slutet av 1000-talet till början av 1300-talet kan Rui visa hur de kvinnliga och manliga verksamheterna med tiden skiljs åt rumsligt. Enligt Rui utkristalliseras två olika sfärer - en uppdelning som på sätt och vis består än idag i städer.

Eva Svensson och Susanne Pettersson har även de två olika grupperingar i samhället som utgångspunkt för sina undersökningar. I artikeln "Jakten på den

försvunna Svensson” ställer de värmländska representanter för grupperna adel och bönder mot varandra. Författarna ger exempel på hur dessa grupper valt att manifesteras sig inför sin omgivning.

Stefan Larsson och Tom Saunders diskuterar hur makt manifesteras sig materiellt och arkitektoniskt i rummet under medeltid. Som fallstudie använder de resultatet från undersökningarna av Erkebispegården i Trondheim. Författarna menar att förändringar i den rumsliga organisationen av Erkebispegården kan ses i skenet av en framväxande skandinavisk feodalism.

Tina Thurston, slutligen, beskriver även hon en grundläggande strukturering av samhället. Thurston analyserar den danska kungamaktens agerande under vikingatid och tidig medeltid, där strävandena efter riksbyggnad påverkar organiseringen och kontrollen av landskapet. Beroende på skilda förutsättningar för maktutövning, struktureras landskapet olika i de västliga respektive östliga landsändarna.

META-redaktionen i Lund

Medeltidsarkeologiska föreningen håller årsmöte måndagen den 29:e april 1996.

Plats: Pentryt på arkeologiska institutionen,
Sandgatan 1, Lund

Tid: kl. 16,30

Rummet, ordningen och arkitekturen -

en social analys av ett medeltida maktcentrum

Stefan Larsson och Tom Saunders

Abstract

Space, order and architecture: a social analysis of a medieval political power center.

This paper considers the relationship between political power and social space, in particular, the way in which the ordering of architecture in a medieval palace embodied and expressed feudal identities. The starting point is a discussion of theories of social space, where it is suggested that the bounding of space in the medieval period played an intrinsic part in the production and reproduction of feudal social relationships. The archbishop's Palace in Trondheim, Norway, is then used as a case study to illustrate how the walled precinct formed a focus for social regulation and control. It is argued that there exists an important relationship between the changing pattern of occupation in the palace during the late medieval period and the developing economic and political powers of the archbishop prior to the reformation. Further, the link between "place" and power is discussed in connection to the symbolic re-use of the palace in more modern times. The paper ends by drawing out some of the implications this carries for the study of other medieval buildings in Scandinavia.

Introduktion

Det finns en intressant paradox i de skandinaviska medeltidsstudierna. Medan stenarkitekturen, såsom slott, kyrkor och palats, är de mest påtagligt bevarade medeltida monumenten i våra städer och landskap, är den akademiska forskningen kring dem, med några få undantag, fortfarande upptagen med en tämligen närsynt empirism. Trots all den uppmärksamhet som dessa monument fått från historiker, arkitekter och arkeologer, trots

alla statliga investeringar i att bevara, beskydda och öppethålla dessa monument, har forskningen sällan nått över en ren deskription. Studiet av medeltida stenbyggnader förefaller att till stor del fortfarande vara låst i en arkitekturhistorisk tradition. Byggnaderna i sig självt, murarna och de strukturella och funktionella elementen, har analyserats i detalj, medan tolkningen av deras sociala och kulturella mening behöver utvecklas ytterligare.

Borgforskningen har nu börjat att komma ut ur vad Mats Mogren träffande har kallat "Den Stora Sömnen" (Mogren 1995a). En betydande del av detta uppvaknande har inneburit ett intresse för borgarnas sociala och ekonomiska betydelse (se t ex Mogren 1995b och där anförd litteratur). Det samma kan sägas om kyrkforskningen vilken nyligen producerat ett par avhandlingar med vidare implikationer (Wienberg 1993, Anglert 1995).

Nedanstående artikel är ett försök att ta itu med denna paradox genom att diskutera en möjlig infallsvinkel på medeltida stenarkitektur. Den tolkande arkeologin har utvecklats dramatiskt under det senaste decenniet genom att integrera olika element av sociologisk teori med studiet av den materiella kulturen. En sådan infallsvinkel är fruktbar också i studiet av medeltida byggnader. I synnerhet rumsanalys bidrar med en ideal begrepps- och förståelseram för att kunna resa nya frågor och skapa nya perspektiv.

Vi inleder därför denna artikel med att översiktligt diskutera de befintliga teorierna om det sociala användandet av rummet och vilka implikationer de har för förståelsen av det sätt på vilket de medeltida sociala relationerna uttrycktes. Därefter följer en kort beskrivning av metodiska frågor som är väsentliga vid varje försök att tillämpa teorier om rummet på ett utgrävt arkeologiskt material. Denna metoddiskussion fungerar som en bakgrund på vilken vi hänger vår fallstudie. Det

är genom en diskussion med utgångspunkt i Erkebispegården, Trondheim, Norge som våra argument kommer att framläggas. Att utgå från ett enda fall är långt ifrån idealt, men de nyligen timade utgrävningarna i Erkebispegården ger oss en möjlighet att undersöka relationen mellan ringmuren och den inre rumsorganisationen samt mönstret av förändringar genom tid, vilka potentiellt har implikationer för vidare studier av medeltida stenbyggnader i Skandinavien.

Frågan om rum och arkitektur utgör därför vår bas för en social infallsvinkel på medeltida byggnader. Vårt centrala syfte är att söka tydliggöra relationen mellan ekonomisk och politisk makt och dess materiella och ideologiska förkroppsligande i skapandet och ordnandet av det sociala rummet. Det är i detta sammanhang som den materiella signifikansen av stenbyggnaderna, både i det förflutna och i nuet, blir uppenbar. Artikeln avslutas därför med ett försök att knyta den betydelse som en plats som Erkebispegården i Trondheim hade under medeltiden, och dess fortsatta symboliska kraft i skapandet av en nutida identitet. Kanske är det i re-examinationen av dessa förbindelser, mellan dåtid och nutid, som den för tillället teoretiskt oskuldsfulla byggnadsarkeologin kan komma vidare. Artikeln är därför att betrakta som en skiss för vidare studier.

Nedanstående artikel är ett samarbete som skett över vad som visade sig

vara en språklig barriär. Nämligen att det inte alltid är helt lätt att finna adekvata svenska översättningar till engelska termer, särskilt som de i teori och metod oftast har en mycket specifik betydelse. En liten ordlista bifogas därför. För "the bounded space" har genomgående använts "det reglerade rummet", "space" har översatts med "rum", "spatial analysis" med "rumsanalys", medan "conspicuous consumption" har behållits oöversatt då den svenska direktöversättningen "iögonenfallande konsumtion" ej har samma precisa betydelse för dennas funktion i en feodal ekonomi. En viss inledande förvirring rörande slott, borgar och fästningar skall också erkännas. När det gäller specifika arkeologiska metodiska termer saknar vi än så länge adekvata svenska uttryck som fångar innehållet, varför en del termer fått kvarstå oöversatta. Svenska termer är dock under utveckling både på Birka och i Lund.

Teoretiska utgångspunkter

Under de senaste åren har det märkts ett växande arkeologiskt intresse för frågeställningar om rummet, platsen och landskapet (se tex Parker Pearson & Richards 1994; Samson 1990; Tilley 1994). Dessa studier har i stor utsträckning byggts på de kritiska traditionerna i geografi och socialantropologi, och har understrukit den aktiva symboliska roll som rummet spelar i strukturering och mediering av sociala relationer. Trots dessa framsteg i rumsanalys kvarstår

en dualism i arkeologiska studier mellan det passiva och aktiva, funktionella och symboliska, samt det materiella och ideologiska. Denna dualism behöver överbryggas.

De inom arkeologijämnet tidigare förda diskussionerna om rummet har antingen varit "funktionalistiskt-mekaniska" och ytliga i det att de företrädesvis undersökt relationer mellan objekt, eller så har de i det post-processuella kölvattnet kommit att slå över åt det idealistiska. Rummet har i denna senare tradition kommit att betraktas som en i huvudsak mental konstruktion vilken existerat mer eller mindre i sig självt och betraktats som en enkel reflektion av ideologi. Denna reduktion av rummet till ideologi har, menar vi, kommit att hölja de bakomliggande materiella processerna bakom produktion, reproduktion och förändring av det sociala rummet i dunkel.

Det synes föreligga ett behov av att betona rummet som både ett medium för, och som resultat av mänskligt handlande. Rummet definieras och omdefinieras i en daglig social praxis. I enlighet härmed blir rummet också konsekvent politiskt, såsom ett område för sociala konflikter, spänningar och motsättningar. Om vi väljer att betrakta rummet som det "sociala rummet" innebär det att det ej kan förstås åtskilt från det samhälle vari det ingår eller har ingått. Det finns därför ingen universell teori om rummet som är giltig för alla historiska perioder. Varje historisk period har strukturerat sitt

specifika rum. Insikten om det historiskt specifika rummet utgör därför en naturlig utgångspunkt för arkeologiska analyser (Saunders 1990:182-3, Tilley 1994:7-34).

Arkeologin kan spela en viktig roll i analysen av det sociala rummet. I vår disciplin har vi möjlighet att lokalisera relevanta objekt, relationer och eventuella kausalsamband för att kunna analysera social praxis i det förflutna, t ex hur makt och motstånd har medierats genom rummets organisation och lay-out, vilka maktrelationer som varit de mest omedelbara, vilka relationer som har samverkat på vilket sätt etc. Vår utgångspunkt är alltså att det fanns ett specifikt medeltida rum och att detta var det feodalt reglerade rummet.

Vi ska i detta sammanhang endast mycket kort beröra vad vi menar med "feodal" (för mera detaljerade diskussioner se Saunders 1990, 1991 och 1995). Vi tar i detta fallet vår utgångspunkt i marxistisk terminologi. Definitionen blir därför förstörd i termer av politisk ekonomi, närmare bestämt som ett produktionsförhållande som bygger på agrar produktion med historiskt specifika mekanismer för tillägnandet av överskottsproduktionen. Detta produktionsförhållande kan vara spatialt och temporärt åtskilt, dvs det behöver inte uppträda överallt eller samtidigt, och vi betraktar det ej som ett determinerat tillstånd. Vår definition är alltså med Klackenbergs termer en "vid" definition av begreppet (Klackenberg

1986:342).

I Klackenbergs korta (men effektiva) översikt över feodalismbegreppet nämns herravälde över jorden enbart i förbifarten (talande dock som deldefinition av sociala relationer). Detta medför att Klackenbergs lilla exposé saknar den rumsliga aspekten av feodalbegreppet, dvs han förbigår "herraväldets territorialisering" (Lindqvist 1979:176). En av tolkningarna av "övergången" till feodalismen är just att herraväldet territorialiserades till skillnad från den äldre relationen där den politiska organisationen tar sin utgångspunkt i "kinship" i stället för land. De sociala relationerna kan i feodalismen ses som att ha fått ett mera utpräglat geografiskt ramverk. Jordräntan gav herraväldet en rumslig aspekt och ett politiskt definierat rum skapades, som var mer eller mindre åtskilt från sina invånare (Dodgson 1987:139).

Makt kan i denna modell betraktas som överhöghet över en hierarkisk ordning av kontrollerade och reglerade rum. Tidsperiodens komplicerade nätverk av sociala relationer var strukturerat genom ett helt och hållet rumsligt nätverk av rum och mening. Land (+ rörelse däri) blev kopplat till definierade rättigheter och skyldigheter, båda noggrant uppmätta. Det var genom att utöva den strukturerande makt som tillkom herrskapet som relationen mellan över- och underordnad fast förankrades i, och strukturerades genom, specifika områden och platser. Eller för att ut-

trycka det mera omodernt, hur maktrelationerna medierades genom rummets organisation (Saunders 1990).

Det som är av intresse för denna artikel är det historiskt specifika sätt på vilken makten försökte att skapa en social praxis medierad genom aktivitetskontroll via konstruktionen av funktionella, "analytiska", rum i enlighet med den härskande ideologin (Foucault 1987:145-147). Eller som det omvandlats till en arkeologisk diskurs av Ian Hodder: "In so far as dominant groups in society wish to promote certain ideologies in their own interest, they will need to control training and enculturation of practical activities. If succesful ideologies are largely experienced at the level of practical, nondiscursive consciousness then it becomes necessary to control the details of bodily movement and behaviour as the cultural rules are internalised through repetition and constraint" (Hodder 1993:42). Det är denna önskan vi kan se i det feodala reglerade rummet, men "In the relations of power, there is necessarily the possibility of resistance for if there were no possibility of resistance...there would be no relations of power." (Foucault 1987, citerad efter Wallerström 1995:172). Det dialektiska förhållandet mellan makt och motstånd politiserar och omdefinierar rummet så att vi ej kan tala om ett "rent" eller "ostört" Maktens Landskap (Andersson 1995:19-23).

Det är framför allt här som arkeologin har en enastående möjlighet,

jämfört med andra discipliner, att tydliggöra "motståndet". (Vi kanske rent av kan tala om arkeologins "skyldighet" att realisera denna aspekt, se Larsson 1992). Genom att använda de tillgängliga arkeologiskt-stratigrafiska metoderna till fullo, har vi möjlighet att finna ansamlingar av kontexter (och artefakter) som ej "stämmer" med den övergripande lay-outen, och tolka dessa spår som t ex aktivitet i "förbjudna" zoner etc (se Magnusson Staaf et al, in print). Detta är givetvis ej oproblematiskt. Oftast när rummet/platsen definieras av artefaktansamlingar antas funktionen i enlighet med tämligen stereotypa klassifikationer av artefakterna, vilket medför oproblematiserade tolkningar med begränsad social mening. Det är därför som det är så viktigt att exponera och tydliggöra relationen mellan för-föreställning och data, mellan definitioner och observationer.

I denna artikel kommer vi emellertid främst att uppehålla oss vid den ena sidan av saken, nämligen maktens uttryck. Orsaken till detta är inte en brist på intresse för motståndet, utan att fältarbetet i vår fallstudie precis är avslutat, och bearbetningen av stratigrafi och artefaktmaterial ligger i sin linda. En konsekvent artefaktanalys integrerad med den stratigrafiska bearbetningen kan inom ramen för projektet att förse oss med en mycket rik och detaljerad bild av den vanliga människan och dennes relation till övermakten.

Hitintills har vår definition av feo-

dalismen rört en generell modell. Som betonades ovan uppvisar feodalismen enligt de här använda kriterierna variationer i både tid och rum. I vilken grad Skandinavien kom att feodaliseras under medeltiden har varit, och är tydligen fortfarande, en omtvistad stridsfråga. Att Skandinavien aldrig uppvisat en så konsekvent genomförd modell som det nordfranska område som utgjort undersökningsfält för studier av feodalismen är tämligen klart och oomtvistat. Men, med ett nytt och bättre arkeologiskt källmaterial, samt en teoretisk utgångspunkt som mera betonar feodalismens rumsliga aspekter, kanske det kan visa sig att Skandinavien var "feodaliserat" i en större utsträckning än vad som generellt anses idag. Särskilt om vi kan anta att det då, som nu, främst varit överheten som varit pådrivande i att genomföra en "europeisk integration" genom att tillägna sig denna styrelseform.

Vi bör kanske tala om en feodalism "uppifrån" (Saunders 1995). Vi kan nämligen se flera tendenser till en avpersonifiering av de sociala relationerna i Skandinavien vid denna tid. Monetarisering och enclosure kan exempelvis betraktas som en utveckling och ökning av den inre rumsliga exploateringen (se Wallerström 1995:297, även Klackenberg menar att "... den rurala monetariseringens drivkrafter snarare ses som ett svar på fiskala intressen än som ett svar på kommersiella behov", Klackenberg 1992:195).

Denna diskussion skall ej utvecklas närmare här, men det skall understrykas att den fortlöpande avpersonifieringen av maktrelationerna medfört en ökande roll för rummet (i vid bemärkelse) som medium och arena för de socialpolitiska relationerna.

Den jordägande aristokratin i Skandinavien uttryckte, i likhet med det övriga kristna Europa, sin rikedom och status genom omfattande byggnadsprogram. Ännu synliga lämningar av kyrkor, slott, katedraler och palats byggda i sten är alla levande materiella vittnesbörd om i vilken omfattning den världsliga och andliga eliten kom att demonstrera sin position inom den sociala hierarkin. Stadsplanen över Oslo omkring 1300 visar på ett tydligt sätt stenarkitektur-ens prominenta plats i den medeltida staden (se fig 1).

Byggnaderna uttrycker inte enbart välstånd, utan illustrerar även den vikt det reglerade rummet hade i produktion och reproduktion av sociala relationer under medeltiden. Borggårdar och murar som oftast omger, och i en del fall definierar, dessa byggnadsverk (så som framgår på planen över Oslo), framhäver relationen mellan kontroll och reglering (bounding) av det fysiska rummet och den sociala regleringen av det. Särskilt de murgårdade medeltida borgarna ger ett gott exempel på hur social makt uttrycktes i periodens arkitektur genom den koncentration av institutionella och funktionella verktygsmedel som

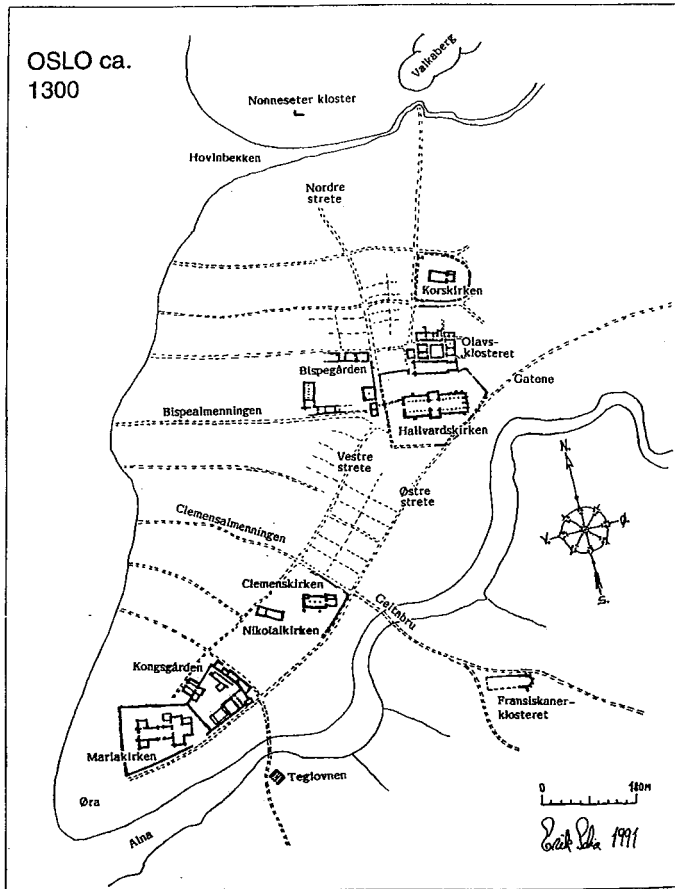

Fig 1. Plan över Oslo ca. 1300 vilken framställer stenarkitekturs läge i den medeltida staden. Efter Schia 1991:32.

samlats på en och samma plats.

Detta argument skall i det följande undersökas ytterligare genom en diskussion kring Erkebispegården i Trondheim (se fig 2). Fördelen med att använda denna plats för en fallstudie är att det är en av de bäst bevarade av alla borganläggningar i Skandinavien. Representations- och bostads-

byggnaderna i nordflygeln från sent 1100- och 1200-tal är fortfarande stående och den har varit föremål för en omfattande arkeologisk undersökning de senaste fem åren.

Mellan 1991 och 1995 har ca 2300 kvadratmeter undersökts längs med, den fortfarande bevarade, ringmurens östra och södra flyglar. Undersök-

ningen omfattade en mycket komplex stratigrafisk sekvens (bitvis upp till 4 m tjock) med lämningar av verksamhet från 1200-talet och fram till 1983. Erkebisppegården i Trondheim erbjuder därför en närmast ideal möjlighet att undersöka ett reglerat rum med dess dynamiska relation mellan ringmur och inre rumsorganisation av borggården, och förändringar i dessa relationer genom tiden, på ett sätt som ej varit möjligt tidigare. Undersökningarna har en omfattande potential för att resa frågeställningar och öppna nya fält för diskussion kring borganläggningar, andliga såväl som världsliga, inom hela Skandinavien och vidare.

År 1152/53 blev Nidarosdomen i Trondheim ärkebiskopssäte för en provins som omfattade det nyligen framväxta kungariket Norge och inkluderade biskopssäten på Island, Grönland, Orkney/Shetland, Färöarna, Hebriderna och Isle of Man. Ärkebiskoparna i Nidaros kom därför att erhålla en enorm auktoritet och rikedom som innebar att de fram till reformationen 1537, spelade en nyckelroll i den politiska och ekonomiska strukturen i det norska riket (Helle 1991:62-80). Erkebisppegården i Trondheim låg därför i centrum av en mäktig feodal politisk ekonomi. En rumsanalys av ärkebiskopens säte kan därför förväntas uppvisa element som hjälper oss att i detalj förstå hur den sociala organisationen fungerade i detta politiska och ekonomiska centrum.

Något om arkeologisk metod och rummet

I likhet med så många andra frågeställningar är diskussionen om det sociala rummet ursprungligen från en "utom-arkeologisk diskurs", där detta tema diskuterats i decennier innan det togs upp av medeltidsarkeologerna. Arkeologins bidrag till frågeställningar resta inom andra discipliner har för vårt ämnes del medfört en mer eller mindre stående diskussion om relationen mellan t ex historieämnet och medeltidsarkeologin (se t ex META 1988:1-2, Austin 1990). Trots att man väl till viss grad fortfarande kan säga att historikerna märker ut linjerna längs vilka frågeställningarna formuleras, förefaller det nu självklart att ställa olika källor mot varandra och se spänningsfältet mellan de olika källorna, vilket är ett spännande forskningsfält i sig. Ett ständigt ökande antal historiker refererar i stigande grad till arkeologiska resultat, efterhand som dessa produceras och publiceras. Samtidigt försöker arkeologer från sin horisont undersöka de skriftliga källmaterialen och hur de förhåller sig till en stratigrafisk metod (Hammer 1993, McCann & Elsdén 1993, Saunders in print).

För att kunna ha ett meningsfullt utbyte med andra discipliner, och för att undvika att medeltidsarkeologin bara pittoreskt illustrerar en redan pågående diskussion, är en av förutsättningarna att vi först realiserar ett självständigt arkeologiskt källmaterial.

Detta för att undvika pre-determination och cirkelbevis. Det arkeologiska källmaterialet realiserar på ett synnerligen självständigt sätt genom ett konsekvent, kontextuellt tänkande och användande av allt större analytiska enheter, från den enskilda kontexten, via gruppering, fasindelning och "land-use"-diagram, och om man vill studera det sociala rummet finns t ex "access"-grafer. Det får betraktas som elementär logisk källkritik att säkerställa skiktningen i tid. Att t ex applicera Hillier och Hanson:s "access"-grafer på ytor som inte är tidsseparerade säger oss ingenting om det historiskt specifika sociala rummet. Denna svårighet att genomföra fasindelning till följd av grova arkeologiska undersökningsmetoder gör det omöjligt att använda materialet från många av de äldre undersökningar som företagits. Både vår kunskap om, och diskussion kring, det sociala rummet har därför blivit mycket begränsad (Larsson 1995).

Den pågående förändringen inom svensk medeltidsarkeologi i riktning mot mera källkritiskt stringenta undersökningsmetoder innebär på sikt att vi kan börja delta i de "nya" diskussionerna, och att vi kan, och bör, ta upp "gamla" diskussioner till nytt liv. Vederbörligt utgrävda sekvenser innebär att lämningarna kan förstås i termer av förnyelse och förändring; som ett mönster av förändring och kontinuitet i det sociala rummet. Mönstret av strukturella förändringar förser analysen av det reglerade rummet med en viktig tidsdimension. I själva ver-

ket representerar just sådana tidsaspekter arkeologins viktigaste bidrag till studiet av rummet och arkitektur. Utförd som en självständig disciplin är arkeologins värde alltså att den ej endast kan identifiera och illustrera relationer, men även avtäckta och tydliggöra förändringsmönster med vidare implikationer för t ex sociala studier (Summer 1990, Olsson 1995, Magnusson Staaf et al in print). Utöver detta tydliggörande kan de utgrävda stratigrafiska sekvenserna på ett värdefullt sätt bidra till att integrera skriftliga och arkeologiska källor på ett sätt som kanske än mer kan öka vår förståelse för skapandet av historien.

Utgrävningarna i Erkebispegården har givit en höggradigt detaljerad och sofistikerad bild av det undersökta områdets förändring genom tiden. Detta har uppnåtts tack vare en strikt tillämpning av stratigrafiska metoder för utgrävning och bearbetning; i dekonstruktionen och rekonstruktionen av de materiella lämningarna (McLees et al 1994). Resultatet av detta förfarande är en tolkning av den arkeologiska sekvensen i flera analytiska nivåer: - från specifika, lokaliserade grupper av aktivitet till aktivitetsfaser och vidare till större perioder av förändring. Denna hierarki av tolkningskategorier fångar de tidsmässiga och rumsliga mönstren i den utgrävda sekvensen. Grafiskt kan de åskådliggöras dels genom att använda konventionella fasplaner, och dels genom tillämpandet av de mera innovativa "land-use"-diagrammen

(Steane 1993), vilka framställer ytans förändring som ett kontinuerligt flöde av ömsesidigt sammanlänkade aktiviteter. "Land-use"-diagrammen är också särskilt väl lämpade för att tydliggöra den relativa varaktigheten hos de olika tolkningsenheterna av grupper, faser och perioder (Saunders in print). Genom att bearbeta och presentera den arkeologiska sekvensen på detta sätt erhålls distinkta förändringsmönster, vilket i sin tur reser nya problemställningar för diskussion.

En bearbetning av det arkeologiska källmaterialet med användandet av "land-use"-diagram gör det möjligt att på ett mycket direkt sätt arbeta med "det sociala rummet". Arbetsmodellen har flera fördelar, av vilka kan nämnas fördelen av att ha ständigt hanterbara tolkningsenheter och möjligheten även meralättdaterad tolkning. En annan fördel är att "land-use"-diagrammet är "egalitært" i så motto att det involverar alla typer av kontexter i tolkningen. Tolkningsbasen blir bredare i och med att man ej behöver sätta konstruktioner eller fyndförande lager som ramverk med tolkningsföreträde (se t ex diskussionen mellan Andrén och Nordeide i META 1989). En "tolkningsrörelse" upp och ned längs en kedja av logiskt uppbyggda tolkningsenheter (kontext - grupp - land-use - grupp - kontext) gör det också möjligt att operera med en mera explicit knytning mellan föreställning (teoretisk utgångspunkt) och den minsta kontextuella enheten, något som oftast varit otydligt i t ex svensk medeltidsarkeologi.

Interaktionen mellan övergripande tolkningsmodell hos uttydaren och en självständig arkeologisk data-bas kan på detta sätt göras tydlig och begriplig (Larsson 1995, Larsson in print). Den övergripande tolkningsmodellen i denna artikel är att det finns ett historiskt specifikt, socialt rum, och att det medeltida, feudala rummet var det reglerade rummet.

Erkebispegården - en fallstudie

Inte mycket är känt om det biskopsresidens som föregår ärkebiskopsresidenset i Trondheim. Det antas ha varit lokaliserat till samma område. De ännu bevarade stenbyggnaderna är uppförda vid skilda tidpunkter. De äldsta stenbyggnaderna antas vara uppförda ganska snart efter det att Trondheim blev ärkebiskopssäte 1152/53. Efter reformationen övergick anläggningen till den kungliga administrationen som kungsgård och läns herreresidens, för att vid slutet av 1600-talet övergå till militären. Militären har använt gården som magasin till våra dagar (Nordeide 1995). Flera äldre uppmätningar och beskrivningar av Erkebispegården har gjorts sen slutet av förra seklet, men det är framför allt arbetena gjorda av Gerhard Fischer som kommit att bli betydande.

Det reglerade rummet

Ärkebiskopens gård i Trondheim var belägen söder, och delvis väster om katedralen, på en lerplata vid

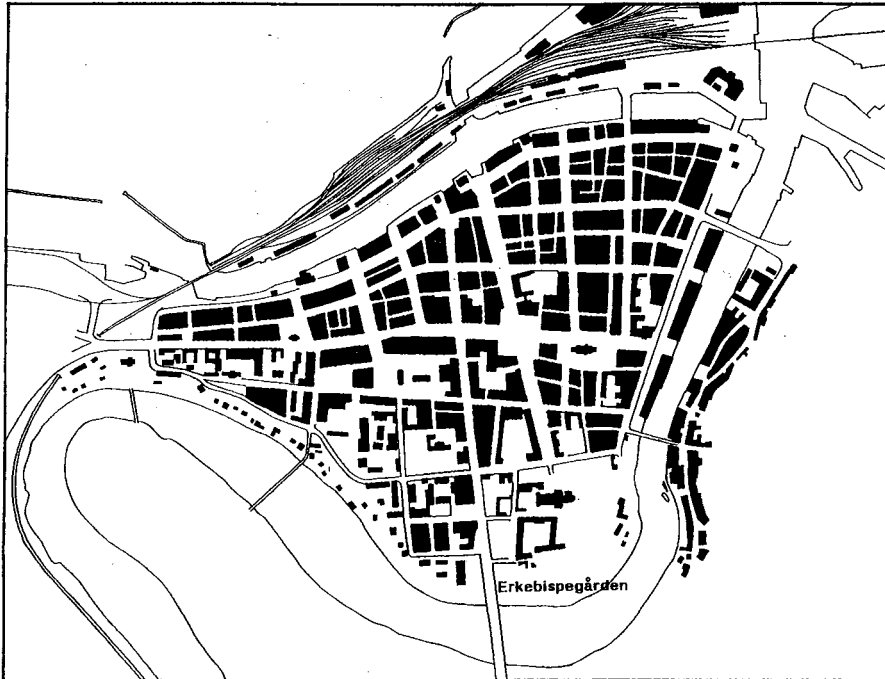

Fig 2. Erkebispegårdens placering i Trondheim.

Nidelven där den meandrar mot sitt utlopp i Trondheimsfjorden (fig 2). Den topografiska placeringen är signifikant, och det är värt att uppehålla sig en kort stund kring den sociala betydelsen av anläggningens placering i förhållande till andra viktiga topografiska element i den medeltida staden, före det att en mer detaljerad diskussion om borgårdens interna sociala organisation förs.

Katedralen och biskopsborgen formade en sammanhållen enhet på Nidarnesets högsta punkt. Från denna position dominerade katedralen och borgen visuellt hela staden, där den sträckte sig längs den lägre liggande

västliga älvbädden i norr. Ett sådant arrangemang är typiskt för många medeltida städer där feodala nyckelinstitutioner, vare sig det var katedraler, slott eller borgar, placerats längs sidan eller i hörnet av staden i en närmast kommandopost-liknande topografisk position (Morris 1989:168-226, Schofield & Vince 1994:23-62). Från dessa positioner kunde de feodala eliterna övervaka rörelse och aktivitet inom staden, såväl som tillträdet till den. Katedral, slott eller borg utgjorde på så sätt ett potentiellt fokus för social reglering och kontroll. De har också verkat genom att på ett subtilt sätt ha utgjort en fast utgångspunkt för orientering

för den enskilda individen (Magnusson Staaf et al in print).

I Trondheim anses det att den ena av två huvudvägarna in till den medeltida staden var från söder, via en bro över älven i anslutning till Erkebispegården (Blom 1956:221-224). Detta innebar att vanliga människor så väl som köpmän och pilgrimer som ankom staden från söder, och samtliga rörelser längs älven, ej enbart kunde observeras utan möjligen också styras och administreras från borgen.

Den äldsta, högmedeltida ringmuren förefaller att ha legat direkt på älvbrinken, vilken vid denna tidpunkt varit mera markerad och legat längre norrut än vad som är fallet idag. Detta har bidragit till att ge ett "massivt" intryck på envar betraktare, vare sig förbipasserande på älven, stående på den motsatta sidan eller passerande in i staden. Den äldsta ringmurens topografiska placering har dels tvingat betraktaren att se upp, dvs höja blicken för att omfatta hela anblicken, dels har murarnas placering på älvbrinken också medfört att det ej har varit möjligt att röra sig i deras omedelbara närhet. En påtvingad distans har blivit följd, med en tydlig markering av tillåten och otillåten rörelse, där endast "tillåten" och "övervakningsbar" rörelse har varit möjlig. Kontrasten mellan "ute" och "inne" har på detta sätt markerats mycket tydligt, och ett feodalt rum med väl definierade rättigheter och skyldigheter kopplade till tillträde och rörelse, har skapats.

Att residenset var inhägnat av stora murar ökade säkerligen dess visuella dominans över omgivningen ytterligare och gav ett uttryck för en stark, feodal, makt vid ingången till staden. Borgen definierade emellertid också ett eget, enhetligt reglerat rum som medverkade i den sociala regleringen. Organisationen av rummet i ärkebiskopens borg kan möjligen betraktas som en "imperativ modell" i relation till staden. De omgivande murarna medgav att rörelse in och ut kunde kontrolleras vid specifika punkter dvs portarna. I dag finns enbart den norra porten kvar, men det antas att en motsvarande port funnits i sydturen. Den norra porten har en signifikant placering mellan "öst-" och "västhuset", vilka var de två viktigaste byggnaderna i anläggningen - ärkebiskopens hall och hans bostadskvarter. Människor och fordon på väg in eller ut styrdes genom en inhägnad och bevakad passage, portornet, och förbi katedralens västfasad (Fischer & Fischer 1975:18-22). Murarna definierade, vidmakthöll och legitimerade borgen som ärkebiskopens privata egendom, som hans domän. Det faktum att all passage mellan borgen och staden var hänvisad till katedralens västra fasad, kom att rumsligt symbolisera integrationen mellan ärkebiskopens "offentliga" och "privata" makt.

"Conspicuous consumption" som maktens uttryck

Kostnadsförbrukningen i förbindelse med uppförandet av erkebispes-

gården i Trondheim, dess konstruktion, underhåll och ombyggnader är ett tydligt exempel på den roll som iögonenfallande konsumtion (conspicuous consumption) spelade för att uttrycka aristokratins makt i det feodala samhället. De medeltida eliterna var "big spenders", samhällets främsta konsumenter av matvaror, hushållsartiklar, textilier och byggnader (Dyer 1989:49-85). Denna typ av förbrukning var inte en form av sniken personlig abnormitet utan ett drag i de feodala sociala relationernas grundläggande struktur. Som den marxistiske historikern Robert Brenner har argumenterat, var en del av den underliggande dynamiken i feodalismen och andra förkapitalistiska samhällen "the drive to political accumulation" (1986:31), med vilket han avser de icke-ekonomiska utnyttjandena av resurser, främst genom militära aktiviteter och "conspicuous consumption". Sådan "investering" var ett sätt att uttrycka och vidmakthålla social status inom den styrande aristokratin.

De successiva förändringarna av ärkebisppegården kan därför ses som delar i ett led att uttrycka den feodala makten och som ett uttryck för klassidentitet. Som exempel kan uppförandet av ringmurarna möjligen kopplas till förändringar i Nidaros episkopat. Även om någon precis datering för den äldsta ringmuren i skrivande stund ännu ej är klar, är det frestande att koppla detta byggnadsarbete till konsolideringen av ärkebiskopens makt och rikedomar under 1200-talet, efter de politiskt instabila åren

under Birkebeinar-fejden. Muromgärdade borgar restes runt kyrkliga högsäten i Norge och resten av Skandinavien under denna period (Lidén 1974:11). Det är inte ämnat att förvåna att ärkebiskopen i Trondheim föll in i mönstret.

Den muromgärdade borggården som ett monument över feodal "conspicuous consumption" var ett ideologiskt påstående, ett förkroppsligande av den sociala makten. Det omfattande bruket av sten i byggnaderna utgör en introduktion av ett nytt byggnadsskick i Norge. Den signalerar ärkebiskopens identitet som medlem i en feodal aristokrati som var kulturellt integrerad i en större, europeisk, social ordning. Samtidigt förmedlade stenmurarna en känsla av stabilitet och varaktighet i de maktrelationer som förkroppsligades i den norska kyrkan.

Intensifierat utnyttjande och ekonomisk och politisk centralisering

Ringmuren har styrt den inre rumsorganisationen och bebyggelsen inne på borggården uppfördes i förhållande till murarnas orientering. De nyligen genomförda utgrävningarna har visat att 1200-talets borggård var större och mer omfattande än det senmedeltida komplexet, och att den södra ringmuren hade en annan orientering. Alla högmedeltida lämningar och bebyggelserester som påträffades förefaller att ha placerats i relation till

den södra ringmuren, antingen parallellt eller vinkelrätt i förhållande till denna. Murarnas topografiska styrning av den inre rumsorganisationen är ännu tydligare i den senmedeltida perioden när omfattande strukturella förändringar genomförs av borggården (se nedan). I slutet av 1400-talet och början på 1500-talet byggdes de östra och södra murarna om och skapade en mindre och mera kvadratisk anläggning. Denna förändring medförde en radikal omorganisation av det inre byggnadskomplexet med en serie av nyuppförda konstruktioner längs de östra och södra flyglarna vilka helt klart lagts ut i relation till den nyuppförda ringmuren.

Att den inre bebyggelsen orienteras efter de omgivande murarna kan synas vara alltför självklart för att vara värt att uppmärksammas särskilt, men det säger trots allt en hel del om den sociala organisationen i borgen. En så pass omfattande omstrukturering kan betraktas som ett direkt uttryck för maktuppsifrån, där ärkebiskopens centrala auktoritet dikterat byggprocessen. Detta får större vikt om man beaktar att alla byggnader som uppfördes under den senmedeltida perioden var verkstäder och hantverkslokaler. Hantverksaktiviteterna, särskilt myntningen tillsammans med produktionen eller "slutmonteringen" av armborst tydliggör borgens roll som politiskt och ekonomiskt centrum i det senmedeltida norska samhället (McLees 1994a). Den noggranna planeringen av verkstädernas placering indikerar en nogsamt reglerad och

kontrollerad produktion. Rummet arrangerades medvetet så att all aktivitet inom borggården kunde ordnas och styras. Rörelser och mötesplatser var därmed strukturerade genom rummets organisation. Hantverkarna inom borgen kunde på så sätt vidmakthållas som en underordnad, beroende, social grupp under konstant översyn från den imposanta norra flygeln.

De förändringar som genomfördes vid slutet av 1400- och början på 1500-talet representerar en extremt intensiv period av aktivitet inom borganläggningen. Under 50-60 år ägde ett antal, vad det förefaller, dramatiska förändringar rum. Först och främst, som redan nämnts, minskade borgens yta och den södra ringmuren fick en ny orientering. Den nya ringmuren var sista skedet i en stegvis ombyggnadsprocess. Inledningsvis uppfördes en ny östlig ringmur som anslöt till det nordöstra hörnet på den stenbyggda (hall?) byggnad som rests upp emot den äldre ringmuren. Denna byggnad revs emellertid snart därefter och ett nytt sydösthörn och en sydlig ringmur restes över lämningarna och bildade nu en mera kvadratisk borganläggning. Vidare arbeten var uppenbarligen planerade i detta hörn; fundamentet till ett aldrig färdigställt torn påträffades under utgrävningen (fig 3 a-d, fig 4).

Denna period av förändring bestod av flera faser av inre omorganisation, med uppförandet och utnyttjandet av flera byggnadskomplex längs ringmu-

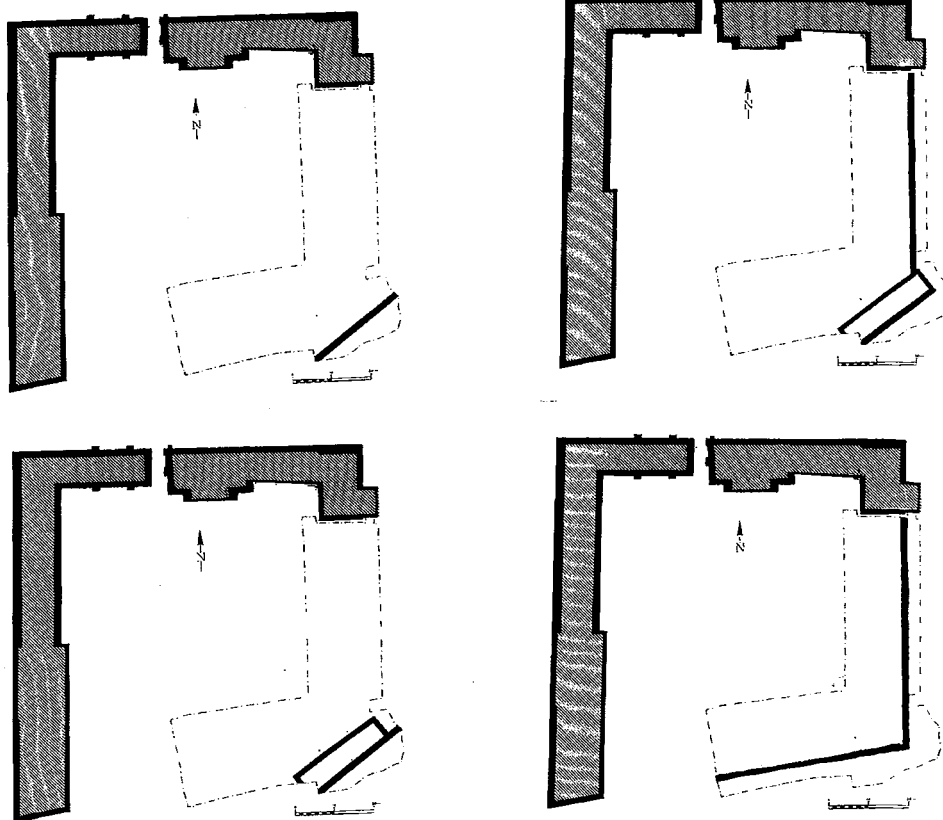

Fig. 3 a-d. Schematisk framställning av ringmurens successiva förändringar. Notera att det rör sig om en kraftigt förenklad presentation.

rens öst- och sydflygel. Minst tre tydliga faser av hantverkslokaler kan urskiljas (antalet kan komma att öka efterhand som efterbearbetningen nu fortskrider).

Under den inledande fasen (av denna period) uppfördes en rad av byggnader längs den nya östra ringmuren, vilka bl a inkluderade en myntverkstad i norr och en vapenmedja i söder. I samband med att den

södra ringmuren färdigställdes, tillkom en sydlig rad av byggnader (verkstäder) och en stor stenläggning. Under den följande fasen rivs byggnaderna i östflygeln för att ge plats åt en ny, mera nordligt placerad myntverkstad och ett "grop-komplex". Under den tredje fasen återfylls dessa gropar och en ny länga byggnader uppförs längs den östra delen av sydflygeln. Dessa aktivitetsfaser avslutas med en samtidig och allomfattande destruk-

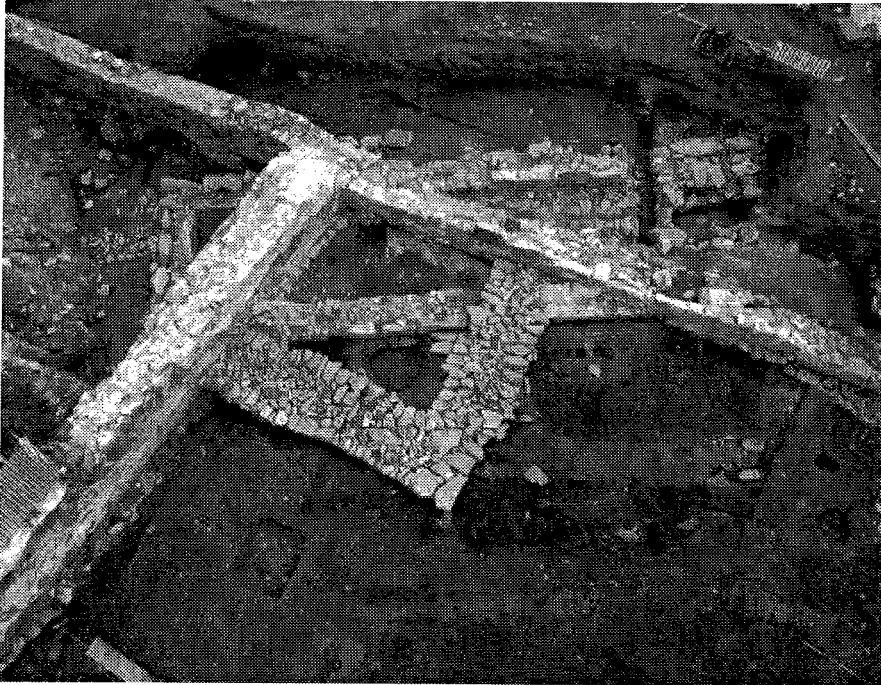

Fig 4. Utgrävningsfältets sydvästra hörn med bl a det ej fullbordade tornfundamentet synligt. Fotot är taget från norr. (Liv Renolen/NIKU).

tion av alla byggnader inom det undersökta området, arkeologiskt definierad av en tydlig brand- och destruktionshorisont (fig 5 a-c).

Den strukturella förändringen har även omfattat det "externa" rummet, i och med att man successivt börjar bygga ut älvbrinken söder om ringmuren i samband med uppförandet av hallbyggnaden. Enorma mängder lera läggs ut samtidigt som medveten dumpning av hushålls- och hantverksavfall omedelbart söder om ringmuren så småningom medges. Vi kan betrakta denna arbetsinsats som "conspicuous consumption", dvs som förbrukning av rikedom, i det här fallet

har arbetskraft ej enbart "förslösats" på att uppföra murarna utan även på "landscaping". I och med att dessa arbeten utförs, blir rörelse söder om ringmuren nu möjlig, även om den kanske fortfarande ännu ej var önskvärd. Inga spår efter någon mera varaktig verksamhet påträffades. I konsekvens med denna förändring läggs sedan den yngre ringmuren till den förminskade borgen indraget i förhållande till älvbrinken. Den förmedlade bilden är nu en annan. Det är också nu som det för första gången uttryckligen medges rörelse i omedelbar närhet till ringmurens utsida. En kullerstensläggning som troligen är samtida med den inre stenläggningen läggs ut.

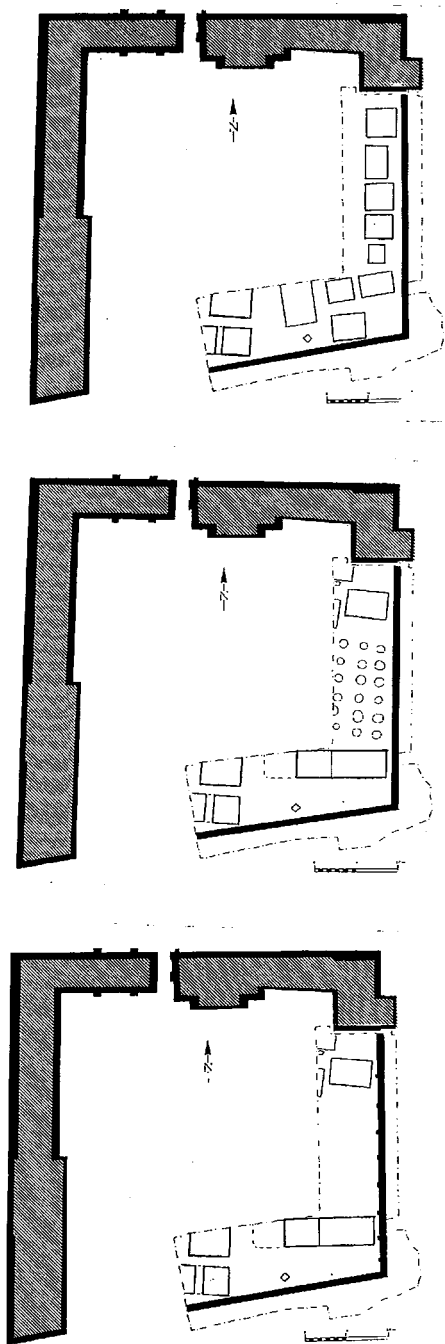

Fig 5 a-c. Schematisk framställning av de tre faserna som diskuteras i texten. 5 a motsvarar fas 1, 5 b visar fas 2 och 5 c fas 3. Notera att det rör sig om en kraftigt förenklad presentation.

Denna period av intensivt områdesutnyttjande är väl daterad till det sena 1400-talet, en period då ärkebiskopens politiska och ekonomiska makt ökas. 1458 erhöll ärkebiskopen egen myntningsrätt, och 1475 utnämndes ärkebiskopen till länsherre för Trøndelag, med ansvar för skatteuppbörd och militär organisation (Bagge och Mykland 1987). De massiva investeringarna i omorganisationen av borgen kan ses som ett uttryck för dessa nya maktfunktioner, både på en funktionell och en symbolisk nivå.

De arkeologiska lämningarna visar tydligt att aktiviteten genomgick en markerad förändring från hushålls- till hantverksaktivitet, i och med uppförandet av den senmedeltida borgen. Trots att funktionen för alla byggnader ännu ej är helt säkerställd, ser det ut som om samtliga är verkstäder. Det är som om borgården blivit ett tidigt "industriområde". Utöver de redan nämnda mynt- och vapenverkstäderna har det framkommit såväl spår av sköläder-, och metallhantverk som indikationer på att en glasmästare varit verksam inom området. Det är också möjligt att "grop-komplexet" som nämndes ovan, indikerar framställning av salpeter, en värdefull och eftertraktad ingrediens i kruttillverkning. Denna "industriella" aktivitet kan kopplas till ärkebiskopens nya ekonomiska intressen som länsherre för Trøndelag. Länsherren var, som nämnts, ansvarig för administration och indrivning av skatter och skylder, vilka troligen, åtminstone delvis, fördes till borganläggningen i

form av naturprodukter. En sådan stor inkomst har krävt förädling och omvandling till mera hanterliga former av rikedom.

Ärkebiskopens direkta engagemang i produktionsprocessen och dess organisation avspeglar troligen detta. Myntverkstaden var i detta avseende av stor vikt (McLees 1994b; Nordeide & Skaare 1992), för att omvandla ärkebiskopens inkomster till hårdvaluta. Pengarna kunde sedan nyttjas för ärkebiskopens egna utgifter såsom erläggande av skatt till kungen, såväl som för sina omfattande handelsengagemang så som de framträder i Olav Engelbrektssons räkenskapsböcker (Seip 1936).

Myntslagning var också en av de mest tydliga uttrycken för ärkebiskopens ökade politiska status inom den sociala hierarkin i det senmedeltida Norge. Från de skriftliga källorna är det känt att ärkebiskoparna spelade en framträdande roll i den statliga administrationen (Bagge & Mykland 1987). Vid sidan av funktionen som länsherre över Trøndelag fungerade ärkebiskopen även som "forman"; dvs ledare av riksrådet. Det är denna politiska makt som kommer till uttryck i det omfattande (om)byggnadsprogrammet under denna period.

Ärkebiskopen var i sin roll som länsherre ansvarig för länets militära organisation. Vapenframställning inom borganläggningen, och framför allt tillverkning och montering av armborst (Booth in print), har troligen

tillkommit som ett led i fullföljandet av de nya militära skyldigheterna. Borgkomplexet började nu anta en förstärkt militär form, då den förminskade borgen har givit ett mera fästningsliknande intryck. Ett bröstvärn av trä uppfördes längs med den östra ringmuren för att underlätta försvaret. Ett torn uppfördes troligen i anläggningens nordvästra hörn, och ett annat planerades helt säkert som vi sett i det sydöstra (fig 4), medan en med kanonport försedd lång hallbyggnad av sten, "vekthuset", uppfördes i västflygeln. Denna "militäriska" arkitektur har symboliserat den politiska makten. Borgar var levande uttryck för makt i det medeltida norska samhället, särskilt som uttryck för kungamakten (Eriksson 1995).

Den högmedeltida perioden med intensivt områdesutnyttjande kom att avslutas abrupt genom en katastrofal brand. Borggården förefaller att ha utsatts för systematisk förstörelse, de arkeologiska spåren visar att varenda verkstad har bränts ned, att bröstvärnskonstruktionen rivits ned och att den södra ringmuren delvis förstörts. Med undantag för återuppbyggandet av myntslagningsverkstaden, rensas området i övrigt av, och jämnas till för att därefter lämnas öde. Denna destruktionskoppling kan kopplas till året 1532 då det är känt att trupper, fientliga gentemot Olav Engelbrektsson, anföll och brände anläggningen. De komplicerade intrigerna fram till reformationen i Norge är väl dokumenterade i det skriftliga källmaterialet (se t ex Grell 1995). Underliggande i denna

konflikt bör den snabbt växande makten hos ärkebiskoparna i Trondheim vis-à-vis den dansk-norska monarken ha varit. Det var, som påpekats flera gånger, denna växande makt som hade uttryckts i arkitekturen och det organiserade rummet i den senmedeltida borganläggningen, och det var denna anläggning som brändes och revs ned 1532. Denna händelse krossade effektivt ärkebiskopens maktbas, hans politiska och ekonomisk centrum, såväl bokstavligen som symboliskt, fem år före den formella reformationen 1537.

Erkebispegårdens symboliska återanvändande efter reformationen

Efter Erkebispegårdens förstörelse 1532 flyttades länets administration till Steinvikholm. Efter kungligt tillstånd flyttades den dock tillbaka 1556, och erkebispegården blev nu "Kongelig Majestäts Gaard uti Trondheim" (Gjone 1977:47). Efter att den siste katolske ärkebiskopen hade flytt landet övertog kungamakten dennes egendomar och (profana)länsherrar sattes att förvalta de kungliga intressena runt om i de olika regionerna. Erkebispegården blev Kongsgården. "Tiden efter 1536 var dansk adels glansperiode. De som ble betrodd Trondhjems len, var gennemgående unge menn som hade gjort seg fordelaktig bemerket militært." (Lysaker opubl:8). Frikostiga möjligheter att berika sig personligen förefaller att ha givits. Kronobönderna fortsatte att

leverera skylder och dagsverken på likartat sätt som tidigare.

Upprustningsarbeten och nybyggnation efter förödelsen inleddes mot slutet av 1500-talet. Dessa arbeten kan betraktas som skapandet av ett nytt ideologiskt uttryck för kungens länsmän. Anläggningens symboliska och praktiska funktion var förändrad. Gårdskomplexet förefaller att ha erhållit en mera utpräglat agrar inriktning med färdrift och avel. Läns herrarna har så småningom övergivit den norra flygeln till förmån för nyuppförda representationsbostäder i östflygeln, det så kallade "herrehuset". Under denna period av färnyad intensiv byggnadsverksamhet erhåller borggården innanför murarna nu en ny lay-out med nya rörelsemönster. Den södra porten förefaller att i huvudsak nyttjats för vallning av boskap mellan stallarna inne i gården och betesmarkerna utanför. Det huvudsakliga rörelsemönstret kan antas gå från "herrehuset" och ut genom norrporten, förbi den vid det här laget förminskade kyrkans västra del och in mot staden.

Under 1600-talet skapade den osäkra situationen i förhållandet till Sverige ett behov för mer plats för militära installationer. Gårdskomplexets roll förskjuts sakta från en administrativt-fiskal roll till en renodlat militär roll. I samband med enväldets införande 1661 genomförs en ny förvaltningsstruktur. Läns herrarna ersätts med "stiftsamtsmenn" vilka i Trondheim ej kom att utnyttja kungsgården. Från 1686 blir det i

stället en rent militär anläggning. De från de skriftliga källorna kända "brytningspunkterna", 1661 och 1686 är inte tydliga i det arkeologiska källmaterialet. I stället är det 1640 och 1672, uppförande respektive destruktion av "herrehuset", som är de markanta skiljelinjerna. Detta reser en rad följdfrågor, t ex hur större historiska förändringar avspeglas i den materiella kulturen.

Vi skall i detta sammanhang inte uppehållas oss vid den så kallade militär- eller magasinsperioden vilken kom att vara i närmare trehundra år. Givetvis är denna period också fylld av byggnadsaktiviteter och förändringar av rummet. Det är under denna period som gårdskomplexet erhåller sin öppna planlösning med en stor exercisgård och artillerihallar.

I och med att Norge lösgörs från Danmark och tvingas in i en union med Sverige inleds en ny period för anläggningen, där den kom att tilldelas en stor roll i skapandet av en nationell historia och en nationell identitet. Det har i denna process av förståeliga skäl varit lättare att fokusera på den äldre historien med sagornas uppgifter om riksenandet och helgonkungar, än på de perioder då landets styrts från København eller Stockholm. I Norge har medeltiden spelat en stor och viktig roll i skapandet av en nationell identitet (Bagge 1995:1) Och medeltiden spelar fortfarande en viktig roll i detta sammanhang (se t ex *Scandinavian Journal of History*, No 1, 1995).

Inledningsvis i denna process kom Erkebiskopsgården att spela rollen som den gamla Kungsgården. Enligt grundloven av 1814 skulle kröning av Norges kungars ske i Trondheim. Detta anslöt till en medeltida tradition om att norska kungar skulle offra sin krona till Olav den helige (Søreide 1995). Då Karl XIV Johan lät kröna sig till Norges konung i Nidarosdomen 1818 var det inte fråga om en på något sätt slumpmässig handling, utan ett legitimitetsanspråk av stort symbolvärde. När så de nyttillverkade regalierna 1825 överfördes, för vad som kom att bli en relativt kort period, till "kongsgaarden" kan detta legitimitetsanspråk ha stärkts ytterligare. Det är inte förrän fram emot det senaste sekelskiftet som gårdens roll som det gamla ärkebiskopssätet klarläggs. Karl Johans försök att relatera till Kung Olav var därför, trots att det i senare tidens ögon framstår som "fel", i samtidens ögon "rätt".

Vid tiden för sekelskiftet, när anläggningen klarlagts att ha varit de gamla ärkebiskoparnas residens, framträder ett förnyat intresse för denna medeltida institution. Det är tack-samt att koppla detta förnyade intresse till de nationella strömningar som föregick unionsupplösningen 1905 och Norges definitiva självständighet. En kommitté sammankallades 1915 för att dryfta anläggningens framtida användning, så att den kunde sättas i stånd "i överensstemmelse med dens historiske verdi og den venerasjon vi nærer overfor dette æreverdige minnesmerke" (Gjone 1977:48).

Denna "venerasjon" förefaller att till viss del varit lokalpatriotiskt färgad, då det underströks att anläggningen "har betydelig større Interesse i vort Folks Historie end Haakonshallen i Bergen" (Lysaker 1995:60).

Till trots för denna lokalpatriotiska emfas blev "återupptäckten" av ärkebiskopens gård (med mindre betoning av de efterreformatoriska funktionerna som var så starkt förbundna med dansk statsförvaltning) samtidigt upptäckten av ett nationellt monument. Det kan i detta sammanhang antas att den medeltida ärkebiskopen betraktas som en nationell symbol vilken stod upp mot unionskungarna i en tid då frånvaron av en stark norsk kungamakt var ett faktum. Erkebispegårdens roll i den lokala identiteten skall inte underskattas. Reformationen innebar för Trondheims del att staden utvecklades från att ha varit ett politiskt, ekonomiskt och religiöst centrum till att bli en provinsstad i rikets utkant.

I anslutning till Olavsjubileet 1930 beslutades att hålla en stor Rikshistorisk utställning, och att "Erkebispegaarden maatte være det eneste sted hvor en slik rikshistorisk minnehall ville komme till sin rett" (Kolsrud:428, citerat efter Fischer & Fischer 1975). "Med Olavsjubileet i 1930 kom den endelige overgang fra Magasinstitidens Kongsgård til våre dagers Erkebispegård" (Fischer & Fischer 1975:4). Efter jubileet tillsattes en ny kommitté som betonade att det skulle "være en nasjonal plikt å sette

byggverket i verdig stand og bevare det som nasjonalmonument" (Gjone 1977:48).

År 1953 var det dags för jubileum igen, denna gång föranledd av ärkebiskopssätets 800-åriga tillvaro. Inför jubileet planerades en publikation om ärkebiskopsätets historia varvid makarna Fischer ombads att företa byggnadsarkeologiska undersökningar. Undersökningarna föregick de restaureringsarbeten som kom att genomföras. Arbetet med att iståndsätta anläggningen för officiella representationsändamål och som museum, kom att pågå under tjugo år innan Erkebispepgården högtidligen kunde öppnas 1975.

Erkebispegårdens öst- och sydflygel drabbades av en katastrofal brand 1983. Med två flyglar nedbrända hade Erkebispegårdens lay-out kraftigt förändrats, och det fanns "et utbredt ønske om at dette viktige anlegget skal framstå som et sluttet anlegg igjen" till nästa stora jubileum - Trondheims 1000-års jubileum 1997 (Bazely et al 1993:9). Uppförandet av denna nybyggnation med planerade lokaler för militären, kyrkan och ett museum har föranlett de arkeologiska undersökningarna som genomförts mellan 1991 och 1995. De nya byggnaderna kan därför betraktas som det yngsta exemplet av "symbolisk återanvändning" av denna plats där makt medierats och legitimerats i snart ett millenium.

Kanske är det användandet av de medeltida stenmonumenten i skapan-

det av nationella och lokala identiteter som medfört att den arkeologiska forskningen har inskränkts till en rent deskriptiv nivå. Omtolkning av dessa monument skulle leda till ett ifrågasättande av deras roll i de nationella och lokala historieskrivningarna.

Implikationer för vidare studier

De arkeologiska undersökningarna av Erkebiskopsgården i Trondheim innebär att många nya problemställningar kan resas. De innebär också att många "äldre" problemställningar kan tas upp till förnyad diskussion inom det arkeologiska samfundet. I vår artikel har vi försökt att översiktligt ta upp feodalismbegreppet till ny belysning genom att mera betona denna samhällsforms rumsliga aspekter. Det är vår förhoppning att arkeologin kan spela en roll i teoriutvecklingen inom social- och samhällshistoria. Det är också vår förhoppning att den emotionella laddning som varit behäftad vid "feodalismbegreppet" kan tonas ned, och att det kan framstå som ett heuristiskt redskap med vissa analytiska kvaliteter.

Det är vår övertygelse att det i så fall skulle kunna medföra en omtolkning av den skandinaviska medeltidshistorien på flera viktiga punkter. Framför allt tanken på att det medeltida skandinaviska samhället tog upp fler externa impulser än vad som tidigare antytts av forskare och att detta samtidigt också påverkat utvecklingen i vår omvärld i större omfattning än

vad som anses generellt.

En teori om förändringar av sociala system är i korthet den att ett socialt system som växer, utsätts för stress och spänningar. Dessa spänningar hålls emellertid tillbaka av konserverande sociala normer, varför en förändring är mest sannolik i systemets "periferi" (Dodgson 1987 med där anförda referenser till Ekholm och Friedman). Vi kan se hur det feodala kärnområdet är under press under högmedeltiden och att myten om chevaleriet, den gode riddaren, den höviska kärleken etc, skapas som en konserverande, normerande myt. Detta perspektiv öppnar för att "ytterområden" som Skandinavien, i stället för att "hänga på" en utveckling, kan betraktas som tidig, eller rent av ledande, i en förändring av samhällsorganisationen. Som exempel används Sverige som ett tidigt exempel på hur den absoluta staten byggs upp (Anderson 1974:172-191). Denna förändring i Skandinavien kan hänföras till Hansans roll som katalysator, där uppbyggandet av Hansan samtidigt blir uppbyggandet av en nordeuropeisk "stadskultur", vilken leder bort från den feodala samhällsorganisationen till en kvalitativt annorlunda samhällsorganisation, med andra värderingar som framgångsrikt medieras genom den materiella kulturen (Gaimster 1994).

Denna förändring är mycket tydlig i det arkeologiska källmaterialet där Hansans massdistribution av varor medför en "standardisering" av t ex hushållsutensilier i en stor del av Nord-

europa (Gaimster, muntl uppg). "Under certain market conditions, or when pushed into environments less suitable for arable or more distant from centres of demand, the relatively profitability of demesne farming vis-à-vis other strategies of resource use could create pressure for change" (Dodghson 1987:252).

Övergången från "sen-feodalismen" till "tidig modern tid" innebar samtidigt en nedgång för den äldre urbana proto-industrin som hade svårigheter att reagera på förändringarna. Detta medförde en relativ uppgång för en "rural industry" i marginalområden, dvs skapandet av en manufaktur-ekonomi med låg produktionskostnad. Vi kan här t ex hänvisa till uppgången i den nordskandinaviska järnframställningen. En grundförutsättning var dock att det fanns strukturer för avsättning och förädling av produkterna (Dodghson 1987:268-9), i det här fallet Hansan. Det är alltså fullt möjligt att betrakta Erkebispegårdens koncentration av verkstäder som del i denna process, med en uppsamling och centralisering av lokal "småindustri" (manufaktur) inom länsherrens område i en europeisk "periferi". Vi har argumenterat för ärkebiskopens direkta engagemang i den senmedeltida produktion som ägde rum inom Erkebispegården. Detta engagemang innebar en kvalitativ förändring i förhållande till hur den feodala aristokratin tidigare hade distanserat sig från en direkt inblandning i produktionen. Omstrukturen inom Erkebispegården visar på

att en nya tid randades.

Det betyder att vi genom en detaljerad analys av Erkebispegård-komplexet via mönstret av rumslig förändring, både har möjligheten att studera medieringen av den feodala ideologin, såsom den kom att tas upp i utkanten av den europeiska kontinenten, och även har möjligheten att studera feodalismens nedgång och övergång (eller hur Erkebispegården möjligen varit en ledande institution i denna övergång) till en annan social organisation, i samklang med förändringar annorstädes. Överheten har alltid handlat i enlighet med sina egna intressen. Denna, något självklara insikt, kan kanske användas för att dämpa den nationalistiska och lokalpatriotiska emfasen kring dylika "nationella centrum".

Inför eventuella undersökningar i Lundagård

Det har som inledningsvis nämnts under senare tid visats ett allt större intresse för rummet inom medeltidsarkeologi. Benämningar som "kulturlandskapet", "maktens landskap", "det historiska landskapet" och "gatan som monument" för att ta en handfull exempel, understryker detta. Denna vilja till syntetiserande kan bara bedömas att vara av godo för den dagliga antikvariska verksamheten, då varje ingrepp med detta synsätt kan betraktas som ett ingrepp i ett större sammanhang, i stället för att hanteras som ett orelaterat isolat.

Trots denna vilja till syntetisering är det fortfarande en skillnad i hur vi betraktar olika platser och projekt. Vi dras med ett antal implicita, omedvetna värderingar. En utgrävning är ett socialt rum i vid mening. Eller rättare sagt, det är ett rum som fylls med en speciell social mening. Frågan om varför vissa utgrävningar är mer "hypade" än andra aktualiseras i hög grad av det pågående Erkebispegårdsprojektet och (det möjliga) Lunda-gårdsprojektet.

En del av svaren på denna fråga har att göra med arkeologins roll i skapandet av samtiden, i vår mediering och förmedling. En del platser är väl i sig själva antagligen viktiga i skapandet av en nationell och lokal identitet. Detta kan understrykas genom att det företas arkeologiska undersökningar i dessa lokaler (som t ex Erkebispegården eller Birka). Andra platser kan få sitt värde på grund av att det företas arkeologiska undersökningar (läs: forskningsprojekt). Som exempel kan anföras området kring Ystad eller Wharram Percy. I dessa fall är det tydligt hur arkeologin skapar rum med speciell social och historisk mening, eller snarare ger rummet en "secondary meaning" som kan användas för att mediera vår självbild genom historieskapandet. Prioriteringarna av vad som skall undersökas är ibland till synes irrationella. Vad är det som gör att ärkebiskopspalats värderas högre än t ex flintgruvor eller bronsåldershus? Är det så att vi som arkeologer/antikvarier "solar" oss i glansen av en kung, ärkebiskop eller på annat sätt stor man?

Den ovan skisserade diskussionen kan förhoppningsvis vara av värde inför den eventuella undersökningen av ärkebiskopsborgen i Lund. Det kan i vissa stycken i det följande vara intressant att mycket ytligt jämföra ärkebiskopsborgarna i Trondheim och Lunds efterreformatoriska historia. Delar av deras öde kan sägas vara likartat, medan annat skiljer sig åt. Båda platserna har som vi sett genom historien haft roller som medierat och legitimerat "makten" genom det skapade rummet, även om medlen och förutsättningarna har varit olika.

I och med reformationen övergick Lundagård till den danska kronan. Liksom i Trondheim insattes nu en värdslik "lensmand" i Lundagårds län. Upprustningen av Lundagård under slutet av 1500-talet kan också sägas vara parallell med upprustningsarbetena i Trondheim, medan historien därefter skiljer sig åt. Lund och Lundagård kom ej att få den strategiska betydelse som Trondheim hade. Samtidigt överfördes fler och fler administrativa funktioner till Malmöhus. Lundagård övergick i privat ägo 1655, men konfiskerades av svenska staten efter ockupationen av Skåne 1679 (Andrén et al 1995:6).

Svenskarnas ockupation av Trondheim 1658 var så pass kortvarig att, utöver att plundra och bränna Erkebispegården, inga bestående eller omfattande förändringar hann genomföras. I Lund är historien annorlunda i och med att Skåne kom att

permanent ockuperas, och sedemera infogas i konungariket Sverige med dess annorlunda förvaltningsstruktur. Det konfiskerade Lundagård överlämnades till det nyupprättade universitetet 1688, ett universitet som skapats som ett led i "försvenskningprocessen" av de gamla danska landskapen. Vi kan alltså välja att betrakta universitetet som ett uttryck för den nya övermakten, en makt medierad genom platskontinuitet. Vi kan också välja att betrakta utläggandet av parken Lundagård som ett led i medieringen av makt, som "conspicuous consumption" i enlighet med 1700-talets diskurs, dvs parken som monument.

Lundagård har ej kommit att omfattas av samma nationella emfas som Erkebispegården i Trondheim. Lundagård har ej kunnat spela någon roll i skapandet och medierandet av en nationell svensk historia. Kort sagt har Lundagård varit värdelös i det hänseendet eftersom det aldrig har varit svenskt. Däremot har "Lundagård" i den moderna förståelsen av namnet, som park, spelat en mycket viktig roll i skapandet av den lokala lundensiska identiteten. Denna identitet är i hög grad en akademisk sådan, där begreppet "under Lundagårds kronor" skall ge associationer till spankulerande lärde som dryftar högre ting (realiteten är som vanligt något helt annat, vilket alla som kryssat mellan spyor och glaskross en mådagsmorgon vet). I Lund är det därför, i den tillknycklade politiska striden om Lundagård, parken som är

viktigast i den lokala identiteten.

Tom Saunders, Ph.d, arbetar som projektledare vid NIKU:s kontor i Trondheim och har varit en av fältarbetsledarna vid utgrävningarna i Erkebispegården. Stefan Larsson är doktorand i medeltidsarkeologi och arbetar på Kulturen i Lund.

Referenser

- Anderson, P. 1974. *Lineages of the Absolutist State*.
- Andersson, H. 1995. Maktens Landskap. i: Mogren, M. & Wienberg, J. ed. *Lindholmen. Medeltida Riksborg i Skåne*. Lund studies in medieval archaeology 17.
- Andrén, A. Carelli, P. & Nilsson, T. 1995. *Lundagård före Hårleman*. Arkeologisk utredning inför trädförnyelseprojektet i Lundagård. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 9.
- Anglert, M. 1995. *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund studies in medieval archaeology 16.
- Austin, D. 1990 The "proper" study of medieval archaeology. i: Austin, D. & Alcock, L. ed. *From the Baltic to the Black Sea. Studies in medieval archaeology*.
- Bagge, S. & Mykland, K. 1987. *Norge i Danskertiden 1380-1814*.
- Bagge, S. 1995. Nationalism in Norway in the Middle Ages. *Scandinavian Journal of History*. Vol 20, No 1.
- Bazely, R. McLees, C. & Nordeide, S.W. 1993. *Excavations in Erkebispegården 1991. Areas 1A and 1B: Stratigraphy an phasing*. Arkeologiske undersøkelser i Trondheim no. 7.
- Blom, G.A. 1956. *S:t Olavs By*, i: *Trondheim Bys historie Bind 1*.
- Booth, A. H. in print. Crossbow production at the Archbishop's Palace Trondheim, Norway.
- Brenner, R. 1986. The social basis of economic development. i: J. Roemer ed. *Analytical Marxism*.
- Dodgshon, R. A. 1987. *Social Evolution and Spatial Order*.
- Dyer, C. 1989. *Standards of Living in the Later Middle Ages*.
- Eriksson, A. L. 1995. *Maktens Boningar: Norska riksborgar under medeltiden*.
- Fischer, D. & Fischer, G. 1975. *Erkebispegård - Kongsgård - Erkebispegård. Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring Årsbok 1975*.
- Foucault, M. 1987. *Discipline and Punish*.
- Foucault, M. 1988. The Ethic of Care for the self as a Practice of Freedom. i: Bernauer, J. & Rasmussen, D. eds. *The Final Foucault*.
- Gaimster, D.R.M. 1994. The archeology of post-medieval society c 1450-1750: material culture studies in Britain since the War. i: Vyner, B. ed. *Building on the past. Papers celebrating 150 years of the Royal archaeological Institute*.
- Gjone, E. 1977. Restaurering av Erkebispegården. *Fortidsminner LXIV*.
- Grell, O.P. ed. 1995. *The Scandinavian Reformation*.
- Hammer, F. A. McCann, W. A. & Elsdon, N. J. 1993. Does the history match the archaeology? i: Barber, J. W. ed. *Interpreting stratigraphy*.
- Helle, K. 1991. Tiden fram til 1536. i: *Grunntrekk i Norsk Historie*.
- Hodder, I. 1993. Material culture, symbolism and ideology. i: *Nordic TAG. Report from the third Nordic TAG conference 1990*.
- Klackenbergh, H. 1986. Feodalism i Finnveden: biskop Henrik och Berga. i: *Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio*. Lund studies in Medieval Archaeology 1.
- Klackenbergh, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund studies in Medieval Archaeology 10.

- Kolsrud, O. red. 1937. *Nidaros og Stiklestad. Olavsjubileet 1930. Minneskrift.* Norvegia Sacra.
- Larsson, S. 1992. Arkeologi och Vanmakt. *META* 92:1-2.
- Larsson, S. 1995. Till frågan om Metoden 2. *META* 95:2.
- Larsson, S. in print. Relationen mellan empirisk observation och kulturhistorisk förståelse.
- Lindkvist, T. 1979. *Landborna i Norden under äldre medeltid.* Studia Historia Upsaliensia 110.
- Lysaker, T. 1989. opubl. Rapport om Erkebispegården som residens for lensherrene og de første stiftsamtmenn, med samlet arkivmateriale. Riksantikvarens Utgravningskontor for Trondheim:s arkiv.
- Lysaker, T. 1995. Kungsgård og Kruttmagasin. i: *Nidaros Domkirke og Erkebispegården.*
- McLees, C. 1994a. Et Samfunn bak murene. *Spor* 17.
- McLees, C. 1994b. The late medieval mint workshop at the Archbishop's Palace, Trondheim. *Antiquity* 68.
- McLees, C. Nordeide, S.W. Petersen, A. & Saunders, T 1994. The production of archaeological knowledge: the theory and method of urban excavation. *META* 94:2.
- Magnusson, Staaf, B. Eriksdotter, G. & Larsson, S. in print. The Street as Monument. *Lund Archeological Review* 1.
- Mogren, M. 1995a. Borgforskning förr och nu. i: *Lindholmen. Medeltida riksborg i Skåne.* Mogren, M. & Wienberg, J. ed. Lund studies in medieval archaeology 17.
- Mogren, M. 1995b. The Bailiff's Craftsmen. A Study of Two Administrative Castles from the Fifteenth Century. i: *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1993-1994.*
- Morris, R. 1989. *Churches in the Landscape.*
- Nordeide, S. W. 1995. Erkebiskopens residens fram till 1537. i: *Nidaros Domkirke og Erkebispegården.*
- Nordeide, S. W. & Skaare, K. 1992. *Erkebiskopenes myntverksted.*
- Lidén, H. E. 1974. *Middelalderen Bygger i Stein.*
- Olsson, A. 1995. Relationen mellan stratigrafi och fynd, eller på spaning efter nå't som flytt. D-uppsats i medeltidsarkeologi, Lund Universitet.
- Parker Pearson, M. & Richards, C. ed. 1994. *Architecture and order. Approaches to Social Space.*
- Samson, R. ed. 1990. *The Social Archaeology of Houses.*
- Saunders, T. 1990. The Feudal Construction of Space: Power and Domination in the Nucleated Village. i: Samson, R. ed. *The Social Archaeology of Houses.*
- Saunders, T. 1991. *Marxism and Archaeology. The Origin of Feudalism in Early Medieval England.* Unpublished ph. D-thesis. University of York.
- Saunders, T. 1995. Trade, Towns and States: A Reconsideration of Early Medieval Economics. *Norwegian Archaeological Review, Vol. 28, No. 1.*
- Saunders, T. in print. Some Implications arising from Integrating Documents and Stratigraphy. i: Dalwood, H, ed. *Interpreting Stratigraphy.*
- Schia, E. 1991. *Oslo innerst i Viken. Liv og virke i middelalderen.*
- Schofield, J. & Vince, A. 1994. *Medieval Towns.*
- Seip, J. A. 1936. *Olav Engelbriktssons rekneskapsbøker 1532-1538.*
- Steane, K. 1993. Land use diagrams - a hierarchy of site interpretation. i: Barber, J. W. ed *Interpreting Stratigraphy.*
- Summer, U. 1990. Dirt theory, or archaeological sites seen as rubbish heaps. i: *Journal of Theoretical Archaeology, vol 1.*

- Søreide, T. 1995. *Kroninger og Signinger. i: Nidaros Domkirke og Erkebispegården.*
- Tilley, C. 1994. *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments.*
- Wallerström, T. 1995. *Norrboten, Sverige & medeltiden. Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi, Del 1.* Lund studies in Medieval Archaeology 15:1.
- Wienberg, J. 1993. *Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkene i Danmark.* Lund studies in medieval archaeology 11.

Jakten på den försvunna ”Svensson”

Susanne Pettersson och Eva Svensson

Abstract

Raiders of the lost "Svensson".

The article discusses the problem how to reach the "ordinary" person in an archaeological material. The authors raise the question concerning the representativity when locating settlements dating to the Late Iron Age and Medieval period, and reaches the conclusion that it is hard to find settlements connected to non land-owners/-leasers and poor members of the society. After this a comparison of findsmaterial and constructions of a living-house situated on a medieval farmstead and living-house situated in a castle, is made. Both houses are dated to the 13th century. The major difference between the two compared materials appeared in dress-asseoares and other items connected to personal appearance, which was stressed in the findsmaterial of the castle. Differences in economical potential and daily activity were less visible in the archaeological material.

Dagens "Medel-Svensson" är en kvinna (1024 kvinnor mot 1000 män) som blir 80,62 år gammal och lever i ett hushåll som består av 2,14 personer (Statistisk årsbok '95). Vi kan tyvärr inte "räkna" fram den genomsnittliga medeltidsmänniskan, men vanligen ser vi nog bonden som uttryck för det typiska. Men var det så? Är det omöjligt att tänka sig att bönderna (för begreppet bonde se bl a Persson 1992:3-4) utgjorde en form av besutten övre medelklass och att

merparten av befolkningen var torpare, backstugusittare o dyl? Det är nog ingen som betvivlar förekomsten av sociala skiktningar på landsbygden, ändå tvingas man konstatera att vi saknar strategier för att lokalisera människor ur de "lägre" skikten. Tvärtom finns det en tendens att betrakta och hantera "vanliga" människor och deras boplatser som ett anonymt massmaterial, som det gäller att hitta storskaliga och allmängiltiga metoder för att komma åt.

De källmaterial som vanligen används inom arkeologin (stenåldern undantagen) är förekomsten av fasta fornlämningar (dvs förhistoriska gravar), skriftligt källmaterial och historiskt kartmaterial. Genom den bebyggelsearkeologiska traditionen (se t ex Ambrosiani 1964, Hyenstrand 1974), som starkt präglat exempelvis fornminnesinventeringens arbete, förmedlas uppfattningen om en bebyggelsesituation som är både konstant och så fullständigt åtkomlig att man t o m kan använda den yngre järnålderns gravar som underlag för befolkningsräkningar.

Den försvunna boplatsen

En relevant fråga beträffande det bebyggelsearkeologiska synsättet att se gravar som bebyggelseindikatorer är: Begravdes alla människor i synbara gravmonument? För att besvara den frågan börjar vi med en hänvisning till "Sången om Rig". I kvädet framhålls en gudomlig världsordning för uppkomsten av tre stånd där det skimrar om Jarlen och hans hushåll, där det arbetas flitigt hos Karl och allt är smutsigt och påvert hos Träl (Collinder 1993:12, 147-153). Den skriftliga källan ger oss en bild av tre olika samhällsgrupper och att det finns tydliga skillnader dem emellan.

I kvädet tillskrivs Jarl ensam äga aderton gårdar och Rig (dvs asen Heimdall) "...lät honom äga odalvallarna, hans goda odal, den gamla bygden" (Collinder 1993:151). Termen

odal existerar ännu i Norge genom den grundlagsskyddade odalrätten (turordning för inlösning av arvejord, odel, frånsalu eller arvskifte). Ursprungligen tillskrevs denna rättighet efter 4-6 generationer i ättens ägo, men under 1600-talet skrivs den ned till först 30 och därefter 20 år (Svensk uppslagsbok 1947-55:858). Odal och odalrätt finns beskriven i Gulaktig- och Frostatingslagen (troligen 1200-tal), men det äldsta belägget bör återgå till romersk järnålder genom namnet på den sista runan i den äldre futharken (Zachrisson 1994:219-220 och där anförd litteratur).

Under romersk järnålder undergår Skandinavien en social omstrukturering. Enligt Lotte Hedeager påverkas de germanska stammarna av den militära och sociala organisationen i romarriket. Genom en jämförelse mellan bronsålderns få och glest förekommande metallfynd påträffas de romerska "importföremålen" i en bredare samhällskontext. Förklaringen finner hon i den "nya" militära organisationen. Från den germanske krigarens individuella stridsinsats för sin familj och familjens ära, övergår man till att strida för en militär ledare. Lojaliteten till ledaren belönas med den dagliga kosten och utdelandet av gåvor, och därmed sprids de romerska importföremålen till fler personer (ledare och anhängare) än tidigare. Den nya organisationen kräver en "rik" ledare som klarar av att försörja sin här, vilket i sin tur ökar betydelsen av markägande och ett överskott av jordbruksprodukter.

Genom nyodling, intensifierat jordbruk och krigisk erövring av mark ökar man avkastningen och husen byggs större för att kunna inhysa såväl krigsföljet som alla förnödenheter (Hedeager 1987:132-133, se även Hvass 1988 och Widgren 1983). Förutom de synbara förändringarna i boplatsstrukturen med framväxten av större hus, markerade indelningar av jordbruksmarken och de romerska föremålens allt större spridningsområde tillkommer en väsentlig företeelse - högggravbyggandets återkomst. Högggravskicket återinförs i Sverige under perioden äldre romersk järnålder (0-200 e Kr)-folkvandringstid (500-talet), först i västra Sverige/mellersta Norrland och sedan i Mälardalen (Baudou 1992:116). Oavsett de regionala variationerna brukar man betrakta järnålderns gravfält som representanter för gårdsheter och utifrån dessa beräkna bebyggelsens utbredning. Men om det nu finns en koppling mellan högen och den sociala omstruktureringen under romersk järnålder förefaller det mer troligt att högen i sig är en markör för den "nya" sociala organisationens överklass.

Torun Zachrisson har i sin artikel "The Odal and its Manifestation in the Landscape" mycket utförligt belyst begreppet odal och lyft fram att denna odalrätt ibland tillskrivs den "hedniska" gravhögen. Ett exempel tar hon från benämningen högodalsman där odalsrätten tillskrivs den som har sina förfäder begravda i högar på gårdsplanen, särskilt odalshögen

(Zachrisson 1994:220). Om odalsrätten kan förknippas med "... högarna på gårdsplanen, särskilt odalshögen..." finner vi två nivåer, gravhögarna och odalshögen. Båda används i det här sammanhanget som bevis på odal, men odalshögen anges som en starkare markör och den kanske kan överföras till begreppet storhög (kungshög?). Det förefaller som endast en mindre del av befolkningen finns representerad i gravmaterialet; Jarlen (odalen) och hans familj. Frågorna som bör ställas här är: På vilket sätt uttrycker resten av befolkningen sin existens? Hur hittar vi de människor som inte manifesterade sig med gravhögar?

I de flesta områden finns betydligt fler gårdar redovisade i skriftligt källmaterial, som jordeböcker, och i det historiska kartmaterialet, än det finns "gårdsgravfält" och dessa källmaterial förefaller ge en betydligt mer "komplett" bebyggelsebild. Tyvärr har detta i viss mån lett till att ingen "arkeologisk" strategi för inventering av ödegårdar/ödatorp har utvecklats. Hur kommer vi åt de gårdar/torp och andra bebyggelse lämningar som ödelades redan under medeltiden och aldrig fick någon möjlighet att kvalificera sig med en plats i jordeboken eller i det historiska kartmaterialet? Det känns onekligen lite märkligt när man hittar en bebyggelse lämning av ålderdomlig karaktär - och inte får förläna den status av fast fornlämning (R) enbart för att den inte finns med i det äldre kartmaterialet (Svensson 1992a)!

Likaså är den implicita uppfattningen om bebyggelselokaliseringens konstans problematisk. Kulturgeografen Mats Widgren (1988) karaktäriserar t ex Värmland utifrån det historiska kartmaterialet som ett "omoget kulturlandskap", något som visat sig tydligt i de fåtaliga (för-)undersökningar av 1600-talets gårdstomter som utförts i länet. Det hör mer till undantagen än regeln när man hittar de äldre lämningarna inom den angivna gårdstomten (se exempelvis Löndahl 1994 och däri anförd litteratur). Slutligen måste man fråga sig vilken status de boplatser har som kommer med i fornminnesregistret genom sin förekomst i de skriftliga källorna och det historiska kartmaterialet? Är det i själva verket bara de enheter som hade förmågan att fullgöra sina skyldigheter mot kronan/jordägaren (Svensson 1992b)? Vi sätter alltför lätt likhetstecken mellan gård och boplat, och ignorerar därmed de delar av befolkningen som inte var privilegierade nog att besitta en gård och därmed en plats i historien.

Bonden och herremannen

En idé kan vara att försöka skapa sig en uppfattning om de "lägre" sociala gruppernas "manifestering" genom de titthål som arkeologiska undersökningar utgör. Tyvärr tvingas man snabbt konstatera att hög status och rikedom är mer påtaglig än fattigdom. Möjligen är den överrepresentation av makt, rikedom och centralitet

som utmärker många undersökta objekt ett resultat av arkeologernas val (eller möjlighet att välja) var man skall gräva. Men det kan också vara en tolkningsfråga.

Medeltidsarkeologin präglas starkt av läran om de fyra stånden, och vi ser helst att vårt arkeologiska källmaterial låter sig sorteras i de fyra behändiga grupperna Adel, Präster, Borgare och Bönder. Tämligen oproblemiskt använder vi förekomsten av en manifesterad arkitektur, ett särpräglat fyndmaterial eller skriftliga uppgifter som uttryck för hög social status (medan exempelvis kategorisering av socialt kön kräver betydligt större källkritisk insats). Men var det dagliga livets gränser mellan de fyra stånden och deras företrädare verkligen så knivskarpa? Det är väl känt från senare århundraden att adeln var tvungen att tillgripa bestämmelser och resolutioner för att hindra andra ekonomiskt starka grupper att tillägna sig samma yttre statusattribut (Hanssen 1952:442-443 och däri anför litteratur).

Vid undersökningarna av Kyrklägdan i Jämtland (Olausson 1985 och 1989) påträffades ett rikhaltigt fyndmaterial av en sådan karaktär, bl a en stjärnsporre, att lokalen tolkades som en boplat för en lågfrälsefamilj, trots att skriftliga uppgifter om någon dylik saknades. Av intresse i detta sammanhang är att förekomsten av vapengravar från vikingatid är relativt vanlig i skogslän med stor andel skattebönder som Gästrikland, Jämtland och Dalarna, speciellt i jämförelse med

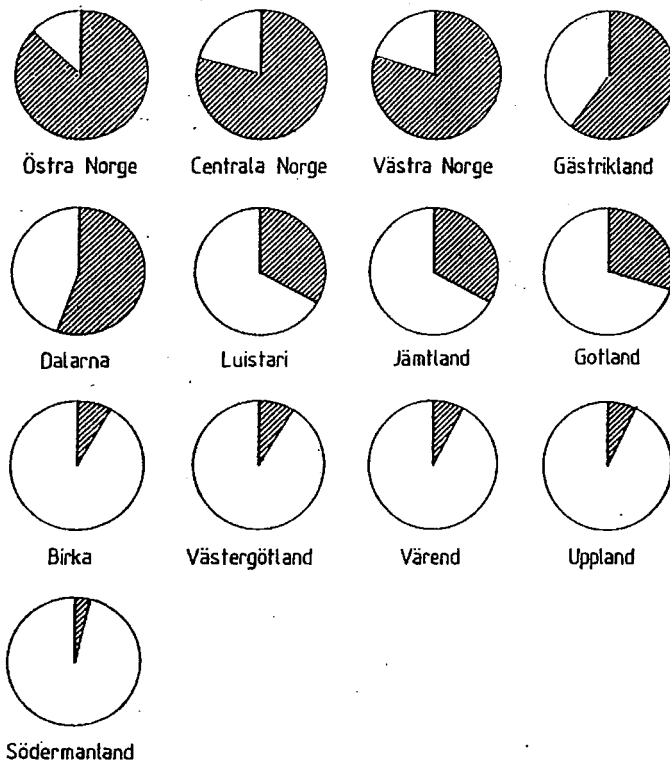

Fig 1. Vapengravarnas andel av det samtida vikingatida gravmaterialet i olika delar av Skandinavien. Efter Jakobsson 1992:139.

frälsetäta slättbygdsområden som Västergötland, Uppland och Södermanland.

Denna något aviga bild kan tolkas på flera sätt, men frågan är om det inte finns ett visst förklaringsvärde i att avsaknaden av ett lokalt frälse givit delar av den besuttna bondeklassen större spelrum. Utgjorde denna grupp i själva verket lokalsamhällets överklass - och manifesterade sig som sådan?! För att belysa denna fråga mer konkret tänkte vi göra en jämförelse på hushållsnivå. Vi har valt ut två

bostadshus från 1200-talets Värmland. Det ena huset är beläget i en borgmiljö, i ett frälsetätt område, det andra huset ingår i en ödegård från en socken som i princip saknar både frälse och förhistoriska gravar.

Herremannen Saxe¹ på Saxholmen

På den lilla klippön Saxon i Ölmeviken finns resterna av en medeltida borg, främst manifesterad i ruïnerna efter en kastal eller ett torn. Vid

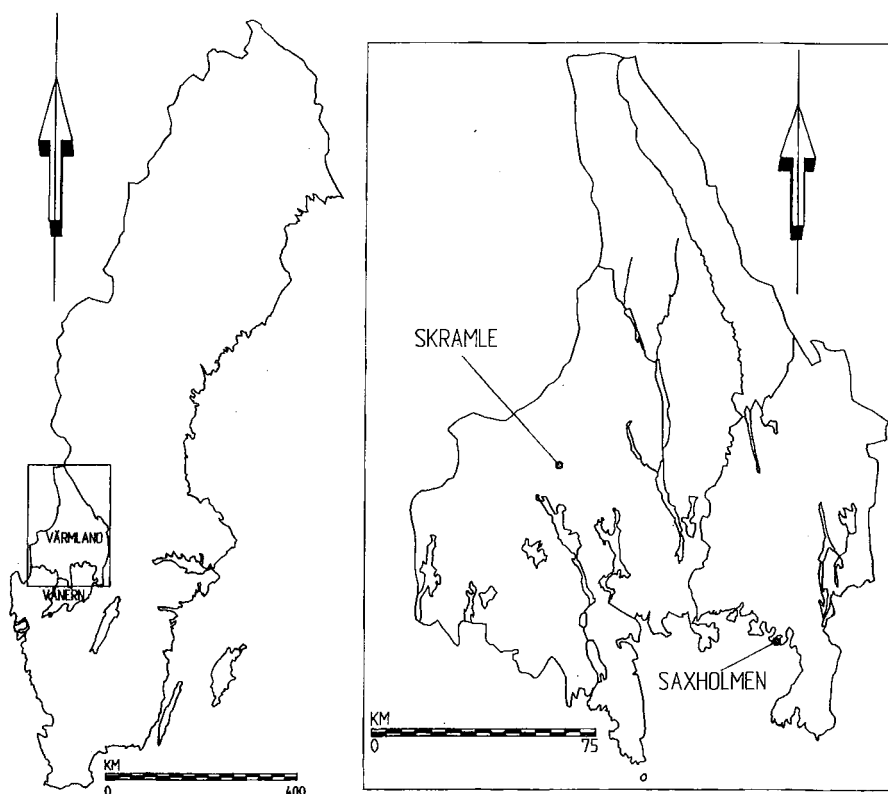

Fig 2. Saxholmens och Skramles läge.

arkeologiska undersökningar, som pågick under åren 1992-1995, har tre bostadshus, ett hantverkshus, ett magasin?, en smedja?, en kalkugn, två bryggor och en komplex befästningsanordning påträffats, utöver det sedan tidigare kända tornet. Borgen förefaller, utifrån de ca 1700 tillvaratagna föremålen, ha haft en relativt kort brukningstid, som i stort sett bör kunna förläggas till 1200-talet (Pettersson & Svensson 1995).

Vi vet inte vem som har uppfört borgen, men förmodligen rör det sig

om en person i samhällets absoluta toppskikt. Vi har i annat sammanhang tolkat Saxholmen som en "familjeborg" med en besättning bestående av såväl män som kvinnor (förmodligen familjer) tillhörande samhällets "elit", förutom själva borgherren och dennes familj (Svensson, manus). Borgen förefaller i vissa avseenden ha varit självförsörjande. Osteologiska undersökningar av djurbensmaterial från delar av borgen ger vid handen att man hållit djur på ön (Sigvallius 1995). Likaså har man bedrivit hantverk på borgen, sannolikt

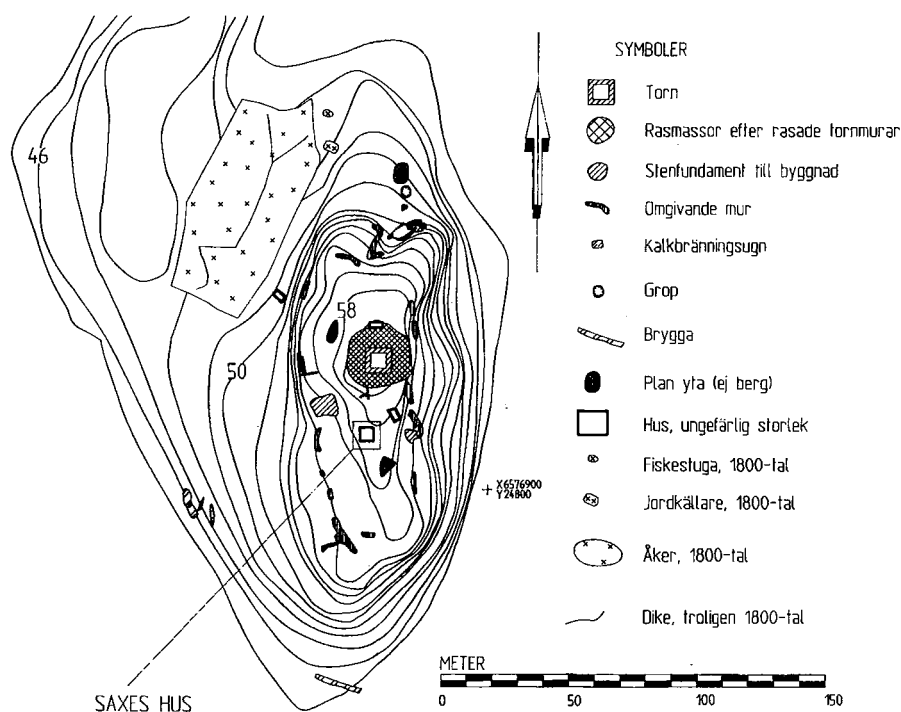

Fig 3. Saxholmen.

främst för eget bruk. Vi kommer här att titta lite närmare på ett av bostadshusen och en till detta hus hörande avfallsgrop.

Bonden Edwin² på Skramle

I en nyligen utkommen C-uppsats i medeltidsarkeologi presenteras en definition av begreppet gård med utgångspunkt i sociala, ekonomiska och topografiska kriterier. En gård hyser en bondebefolkning bestående av ett eller flera hushåll, den ekonomiska

basen är självförsörjning främst utifrån jordbruk och boskapsskötsel. Gården utgör en rumslig enhet med ett antal byggnader grupperade kring en tomt och till detta kommer odlingsareal och betesmark (Löndahl 1995:12-13). Denna definition kan diskuteras och den är inte helt applicerbar på Skramle, eftersom vi bl a har sett att en gård måste ges ett topografiskt sett ganska vidsträckt rum för att den samlade verksamheten skall kunna täckas in (Andersson & Svensson manus). I det här sammanhanget, när vi främst intresserar oss för hus-

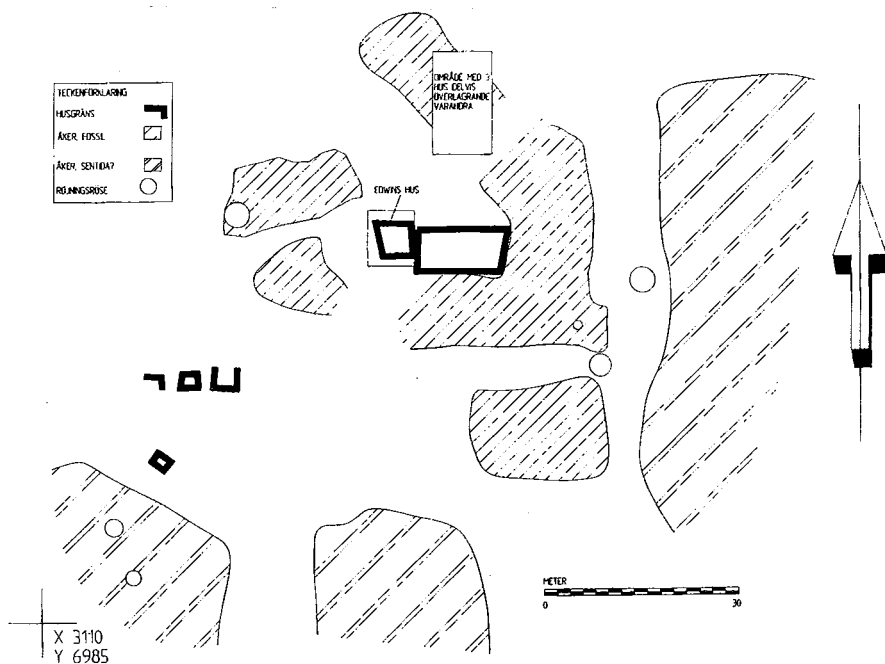

Fig. 4. Skramle

hållet, är ovanstående definition emellertid användbar.

Vid de arkeologiska undersökningarna (1990-1995) vid Skramle har bebyggelse lämningar från mellersta järnålder och medeltid, fossil åkermark och ca 300 föremål, påträffats. Huskonstruktionerna är relativt likartade under hela medeltiden, medan högmedeltiden skiljer ut sig genom tjockare kulturlager och en stor föremålsrikedom (merparten av de 300 föremålen hör till denna period). Utifrån fyndmaterial, förekomst av fossil åkermark, osteologiska och makrofossilanalyser kan det konstateras att man bedrivit åkerbruk och boskapskötsel på Skramle; däremot har inga ben som kan kopplas till jakt eller fiske påträffats. Under högmedeltiden

har man även bedrivit hantverk på Skramle. I fyndmaterialet finns bl a tydliga tecken på en produktion (sannolikt för avsalu) av täljstensföremål och förädling av skinnprodukter (Andersson & Svensson 1994, 1995, Nilsson 1995). Nedan skall vi koncentrera oss på ett av husen, ett bostadshus daterat till 1200-tal samt ett till detta hus hörande avfallslager.

Saxes och Edwins hus och saker

För en 1200-tals besökare hade säkert Saxes och Edwins hus framstått som olika redan från utsidan, men frågan är om de betraktats som så olika om Saxes hus legat på Edwins gård. Saxes hus har varit uppfört av

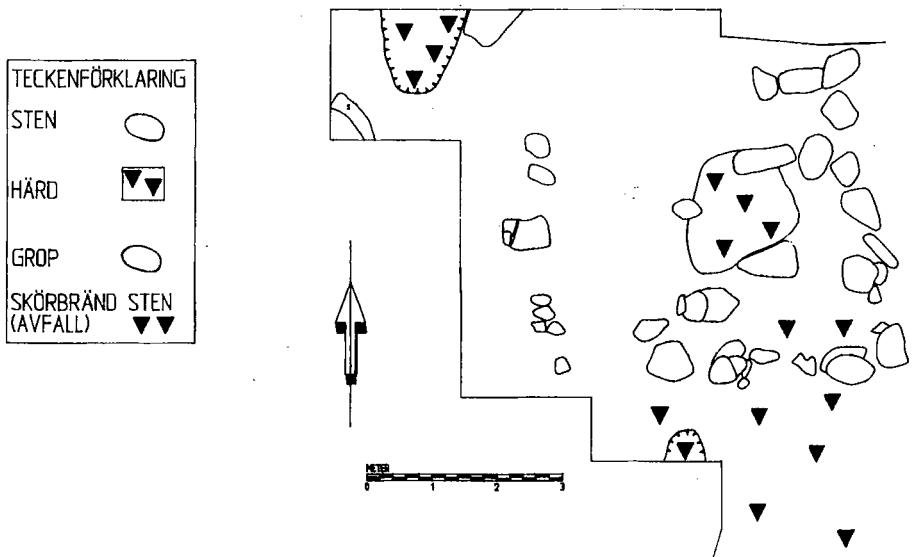
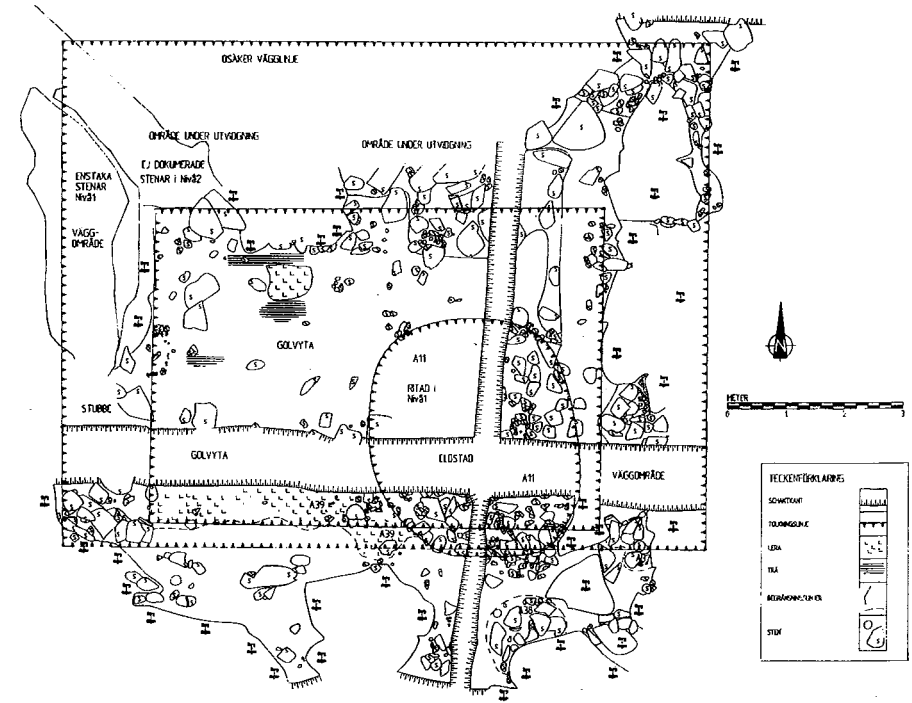

Fig 5. De arkeologiska lämningarna efter Saxes (överst) och Edwins (nederst) respektive hus.

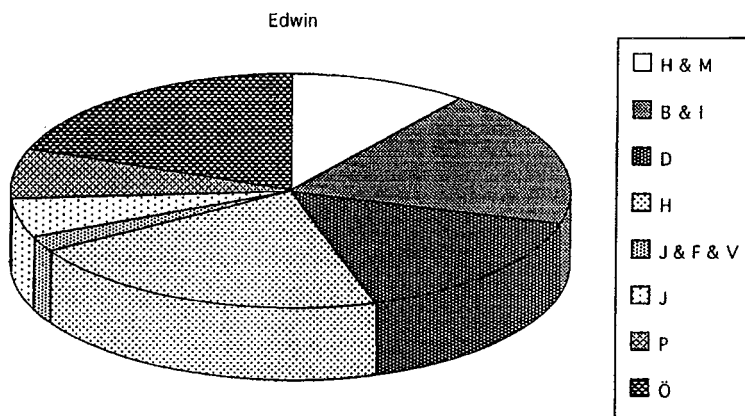
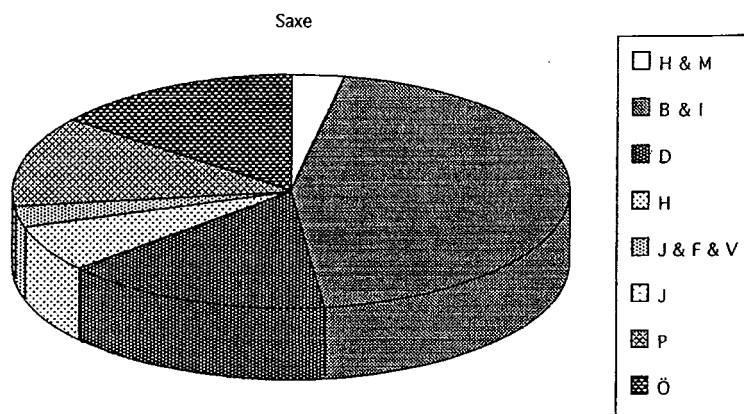

Fig 6. Relativ fördelning av Saxes (överst) och Edwins (nederst) respektive saker.

trä, förmodligen skiftesverk, delvis tätat med lerklining. Även Edwins hus var byggt av trä, men det var sannolikt knuttrimrat. Inget av husen förefaller ha varit dekorerat utvändigt, och skillnaden i byggnadsteknik berodde snarare på tillgången av byggnadsmaterial och de "lokala" traditionerna än statusmarkeringar. En yttre skillnad mellan husen ligger i storleken: Saxes hus var ca 7x10 m stort, medan Edwins hus "bara" var ca 6x6 m.

Väl inne i huset kunde besökaren sannolikt konstatera att båda var sparsamt möblerade (åtminstone med möblersom lämnar arkeologiska spår). Vid de båda undersökningarna har det påträffats små beslag och gångjärn som troligen suttit på olika kistor och skrin, men deras placering och utseende är svåra att fastställa. Centralt placerat fanns i båda fallen en dominerande härd, längs väggarna har det sannolikt funnits bänkar och de "tomma" golvytorna förefaller ha varit små. Både i "slott och koja" har man hållit rent, eller man har i varje fall haft en organiserad sophantering. Den mer bekväme Edwin hade soplucka i golvet, medan Saxe var tvungen att gå ut med soporna och dumpa dem i en grop. Hos både Saxe och Edwin har man lagat mat och bedrivit ett visst hantverk (troligen av "husflitskaraktär") i bostadshuset. Listan på likheter kan göras ännu längre men låt oss istället belysa olikheterna.

För att lättare kunna jämföra fyndmaterialet har vi använt följande fynd-

grupper: Husgeråd och Matlagning (H&M), Byggnadsmaterial och Inredning (B&I), Djurhållning (D), Hantverk(H), Jakt, Fiske och Vapen (J&F&V), Jordbruk (J), Personliga ting (P) och Övrigt (Ö).

Förutom den stora skillnaden i antalet registrerade fynd, 95 från Skramle-huset och 1190 från huset på Saxholmen, finns det även några kvalitativa skillnader. Ovannämnda skillnad i byggnadsteknik speglas väl i antalet spikar, nitar och nitbrickor från de olika lokalerna; Edwins tiotal spikar motsvaras av drygt 300 spikar och mer än 100 nitar-/nitbrickor hos Saxe. På samma sätt kan man "sortera bort" en annan något missvisande kvantitativ skillnad genom att bortse från Skramles dryga tiotal och Saxholmens knappa 200 hästkosömmar/broddar. De återstående föremålen kopplade till Djurhållning är då endast 4 betsel delar och 1 hästsko från Saxholmshuset. Eftersom det på Skramle har påträffats såväl delar av betsel som hästskor, kan man konstatera att Edwin haft häst, men att denna förmodligen inte huserat i bostadshuset.

När det gäller "husfliten" och hantverket finns en skillnad både i vad som producerats och för vem produktionen varit avsedd. På Skramle har en tillverkning av täljstensprodukter och en bearbetning av skinn sannolikt för avsalu ägt rum, men denna produktion är endast sparsamt representerad i det aktuella huset. På Saxholmen har man producerat föremål av brons, bly

och horn, förmodligen för egen konsumtion på borgen, och spår av denna produktion förekommer i liten utsträckning även i det undersökta huset. Det hantverk som är mest påtagligt i både Edwins och Saxes hus är den textila husfliten med sländtrissor och vävtyngder, och hos Saxe även en textilplomb, en fingerborg och en skänkelsax. Men det finns en viktig skillnad; kvaliteten på föremålen kopplade till textilproduktionen. Exempelvis är sländtrissor på Skramle (hem)tillverkade av täljsten och saknar ornering, medan det på Saxholmen finns sländtrissor såväl av bly och täljsten som lera, vissa med ornament.

Går man vidare till bordets läckerheter och servis kan man konstatera att man förmodligen har ätit ungefär samma sorts kött; i huvudsak får/get, svin och nöt. När det gäller "tilltugget" är osäkerheten betydligt större. Malstenar har påträffats i båda husen, men då det ännu inte finns några makrofossilanalyser tillgängliga från Saxholmen vet vi inte vad som malts här. På Skramle har förekomst av havre och vete konstaterats. Hos Saxe hände det att man fick vin(?) i stengodskrus till maten. Hos Edwin användes förmodligen främst täljstens- och träkärl, men fyndet av en bronsbägare indikerar att man även höll sig med en "finservis".

När det gäller fyndgrupperna Jakt, fiske och vapen samt Jordbruk kan vissa olikheter mellan borgen och gården påvisas. Skärar har bara framkommit hos Edwin och metkrokar

bara hos Saxe, vilket inte är så märkligt eftersom det inte har påträffats några åkrar på den lilla klippö där Saxholmen är belägen, och Edwin hade förmodligen sin fiskebod nere vid sjön istället för på gårdsplanen. Både Saxe och Edwin har hållt sig med pilbåge/armborst, däremot har endast Saxe burit rustning och svärd (indirekt påvisat genom fyndet av en doppsko).

"Det är kläderna som gör mannen"

Enligt "Sången om Rig" skall Jarl bl a ha huggit "...ringar i stycken och strödde omkring sig." (Collinder 1993:151). Är det något som verkligen skiljer de två fyndmaterialen åt så är det att Saxe (Jarl) "strödde sin rikedom omkring sig" och mycket av denna rikedom kan kopplas till kläddräkten. Saxe bar troligen kläder som delvis tillverkats av importerade tyger (textilplomben) och han visade sin rikedom och sociala position genom mängder av små dräktbeslag, med eller utan förgyllning och vapenbild. Till detta kan vi lägga fem finger-ringar, varav två i guld med infattade halvädalstenar, några glaspärlor, en karneolknapp och ett par små ringnålar/ringspännen. Motsvarande extravagans kan inte spåras hos Edwin. Den personliga utrustningen består bl a av rejäla bältesöljor, ett par enkla rembeslag och en praktiskt isbrodd. Den enda pråliga eftergiften är en glasflusspärla.

De stora skillnaderna mellan Edwins och Saxes hus och saker, ligger i de utåt synliga delarna av det dagliga livet och mindre i den praktiska vardagen. Uppenbarligen har Saxe strävat efter att förmedla sin ”höga status” i sitt yttre. Men varför har inte Edwin gjort detsamma? Saknade han de ekonomiska förutsättningarna? Hindrades han av implicita eller explicita regler och konventioner? Eller har Edwin valt att kommunicera en status av ”bonde”, som inte förhåver sig? Han förefaller inte ha saknat ekonomiska möjligheter. Skramle ger intryck av att vara en välbärgad gård, som väl klarat av att försörja sina inbyggare. Täljstens- och skinnproduktionen bör ha givit extrainkomster samt tillgång till en marknad. Edwin har valt att hålla sig med vapen, häst och en bronsbägare, men inte med pråligt dräktutstyr.

Här kan det vara på sin plats att återknyta till fyndmaterialet från Kyrklägdan och de vikingatida vapengravarnas påtagliga förekomst i skogslän med liten andel frälse. Uppenbarligen har det funnits välbärgade grupper av människor (bönder?) i skogsområdena som värdesatt rättigheten att inneha vapen, men som inte tillägnat Saxes extravaganta klädstil eller monumentala byggnader. Är det möjligen så att vi här ser människor med konservativa sociala värderingar, som vi kan ana levt bland lokala stormän som motsatte sig den process av ”europeisering” som den allt starkare kungamakten, kyrkan och sedermera även det världsliga frälset

representerade. Dessa olika sociala värderingar förefaller ha varit en viktig ideologisk ingrediens i 1100- och 1200-talets tronstrider (se Lönnroth 1959).

”Svensson”?

Hittade vi ”Svensson”? Nej, tyvärr svävar vi alltfjämt i lika stor okunnighet som tidigare rörande den ”genomsnittliga” medeltida människan. Inte heller har vi hittat några ingångar till de obesuttna människornas boplatser och materiella uttryck. Dessa människor väntar fortfarande på att någon skall skriva deras historia.

Susanne Pettersson är arkeolog, knuten till Högskolan i Karlstad. Eva Svensson innehar doktorandtjänst i medeltidsarkeologi vid Lunds universitet.

Noter

¹ Enligt traditionen skall Saxholmens borg innehafts av en kung Saxe (Gyllenius 1962:36).

² Edwin, eller Othwain, är enligt EN tolkning det namn som står på den runsten som hittats vid de arkeologiska undersökningarna vid Skramle.

Referenser

- Ambrosiani, B. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns historia.*
- Andersson, S. & Svensson, E. 1994. Skramle i Gunnarskog - eller sagan om en medeltida gård. *META 1994:2.*
- Andersson, S. & Svensson, E. 1995. Skramle. Historien om en gård och en arkeologisk undersökning. Projekt Skramle 1990-94. *Arbetsrapport 95:10. Högskolan i Karlstad.*
- Andersson, S. & Svensson, E. Skramle lär betyda "mager, oduglig mark"... *Hälsingemot -95.* (Manus)
- Baudou, E. 1992. *Norrlands forntid - ett historiskt perspektiv.*
- Collinder, B. (1964) 1993. *Den poetiska eddan.*
- Gyllenius, P. M. 1962. *Diarium Gyllenianum.* utg. av Gardberg, C-J & Toijer, D. *Värmland förr och nu.*
- Hanssen, B. 1952. *Österlen.* En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne.
- Hedeager, L. 1987. *Empire, frontier and the barbarian hinterland: Rome and northern Europe from AD 1-400. Centre and periphery in the ancient world.*
- Hvass, S. 1988. *Jernalderens bebyggelse. Jernalderens stammesamfund. Fra stamme til stat i Danmark I.*
- Hyenstrand, Å. 1974. *Centralbygd - randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder.*
- Jakobsson, M. 1992. *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi.*
- Löndahl, V. 1994. *Inventering av Tånäs ödetomt.* B-uppsats i arkeologi, Högskolan i Karlstad.
- Löndahl, V. 1995. *Gården som källa.* C-uppsats i medeltidsarkeologi, Lunds Universitet.
- Lönnroth, E. 1959. *De äkta folkungarnas program. Från svensk medeltid.*
- Nilsson, S. 1995. *Täljstensföremål på Skramle. Hemslöjdat eller köpt?* C-uppsats i arkeologi. Högskolan i Karlstad.
- Olausson, M. 1985. *Kyrklägdan i Ås. Arkeologisk undersökning av en boplatz från folkvandringstid till medeltid.*
- Olausson, M. 1989. *Kyrklägdan - en tusenårig historia. Arkeologi i fjäll, skog och bygd.*
- Persson, C. 1992. *Jorden, bonden och hans familj. En studie av bondejordbruket i en socken i norra Småland under 1800-talet, med särskild hänsyn till jordägande, sysselsättning och familje- och hushållsbildning.*
- Pettersson, S. & Svensson, E. 1995. *Saxholmen - en medeltida borg i Ölmeviken. Ny giv för värländsk arkeologi. Värmland förr och nu.*
- Sigvallius, B. 1995. *Saxholmen. Osteologisk analys av benmaterialet från Saxholmens borg, Ölme socken, Värmland. Osteologisk rapport 1995:9. Osteologiska enheten, Statens historiska museum.*
- *Statistisk årsbok '95.* Statistical yearbook of Sweden. SCB. 1994.
- *Svensk uppslagsbok.* 1947-55. Odalsrätt.
- Svensson, E. 1992a. "Ivarsbråten" ett röjningsröseområde med folklig tradition. *Fornminnesinventeringen*

1991. *Arkeologi i Värmland.*

- Svensson, E. 1992b. Mjöttan - en medeltida ödegård? *Fornminnesinventeringen 1991. Arkeologi i Värmland.*
- Svensson, E. The castles of Saxholmen and Edsholm. Castles as monuments of power and as habitation sites. *Castella Maris Baltici II.* (In print)
- Widgren, M. 1988. Det omogna kulturlandskapet. *Ditt Värmland.*
- Zachrisson, T. 1994. The odal and its manifestation in the landscape. *Current Swedish archaeology 2.*

Et arkeologisk materiale fra middelalder-Oslo i feministisk perspektiv

Liv Marit Rui

Abstract

An archaeological material from medieval Oslo in a feministic perspective

There are facts that indicate that the division of work between the genders in the Early Middle Ages was not as rigid as it became later. The period dealt with here is the end of Nordic Early Middle Ages and approximately High Middle Ages (about 1075-1308). The analysis of the artefacts is based on a feministic perspective. The artefacts chosen, found at archaeological excavations in the old town of Oslo, are linked to different activities. The analysis is based on concrete activities linked to gender. I have therefore chosen to focus on gender differences more than other social differences. The following activities are used: 1) food-making from raw material for keeping, 2) cooking, 3) textile work, 4) shoemaker's work, 5) blacksmith's work, 6) combs-making. The interpretation of the artefact pattern in time and space is viewed in association with male/female activities, and from these the relation between the genders are deduced. The female activities are found through the whole period. The male activities however show another pattern. They appear early in the period, and then disappear. Several interpretations are possible, one of which the interpretation of the male activities (the craft activities) moving out of the area is the most valid. Based on the distribution pattern of the artefacts, it is valid to claim that the majority of men worked outside the home. The geographical pattern that develops is a spatial division of work between the genders, at least regarding typical female and male activities. This indicates that the interaction between the genders decreased steadily towards the end of the period. The geographical diffusion of the artefacts indicates a change in the role pattern between the genders, based on the division of labour.

Det er faktorer som tyder på at den kjønnsmessige arbeidsdelingen i tidlig middelalder ikke var så rigid som den senere kom til å bli. Jeg har tatt for meg perioden ca 1075-1308, altså slutten av tidlig middelalder og tilnærmet høymiddelalder. Perioden er inndelt i åtte faser. Gjenstandene er satt inn i en brukersammenheng, konkretisert i ulike aktiviteter, som jeg har relatert til kjønn. Alle gjenstander er relatert til faser og lagt inn på plottkart (fig. 1), som viser hvor gjenstandene fra de ulike aktiviteter er funnet. Jeg har forutsatt at den kjønnsmessige arbeidsdelingen har vært noenlunde konstant i denne perioden, det vil si at samfunnets normer for hva som er kvinnearbeid og mansarbeid har vært de samme. Det primære har vært å se på forholdet mellom kjønnene og evt. endringer i dette, med utgangspunkt i at det eksisterte et kjønnshierarki. Det er først og fremst i tolkningsmodellene at det feministiske perspektivet kommer frem.

Når jeg relaterer aktivitetene til kjønn, mener jeg sosialt kjønn (gender), og ikke biologisk kjønn (sex). Det har i internasjonal forskning vært en lang debatt om forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn. Dette skal jeg ikke komme nærmere inn på her, men bare konstatere at distinksjonen mellom disse ikke lenger synes så relevant, da mange feminister hevder at både sex og gender er sosialt konstruert. For arkeologer er distinksjonen imidlertid vesentlig. Et gravmateriale hvor gravene f.eks. er antropologisk kjønnsbestemte, utskilles på grunnlag

av biologisk kjønn, mens det f.eks. for et boplassmateriale er det sosiale kjønn som utskilles. I arkeologien er det altså til en viss grad mulig å skille det biologiske fra det sosiale. Ved en sammenligning er det viktig å være klar over det.

Sosialt kjønn er et konstituerende element i sosiale relasjoner, som gir mening i en historisk og kulturell kontekst. Kjønn blir altså mye mer enn å "finne" menn og kvinner. Det betyr at en vil prøve å forstå hvordan kjønn opererer, både med hensyn til kjønnsroller, kjønnsrelasjoner og ideologi. Å betrakte kjønn som et strukturerende prinsipp, medfører derfor stor variasjon. Kjønn er ikke statisk, og arbeidsdeling, kjønnenes bidrag til produksjonen, sosial identitet og sosial betydning vil derfor variere. Det er viktig å unngå en projisering av moderne vestlige kjønnsroller på et arkeologisk materiale, da de har en tendens til å fremstå som stabile, det vil si i betydningen at kvinner alltid har gjort det samme. Vi får da en biologisk determinisme, som ikke kan regne med forandringer, og som heller ikke kan forklare forandringer.

Hva er så feminisme eller feministisk perspektiv? Begrepet er mangetydig og noen enhetlig definisjon er vanskelig å finne. Felles for de fleste definisjoner er likevel en fokusering på det politiske aspekt med påfølgende forandring, altså et kvinnepolitisk engasjement. I feministisk forskning skilles det mellom en humanistisk

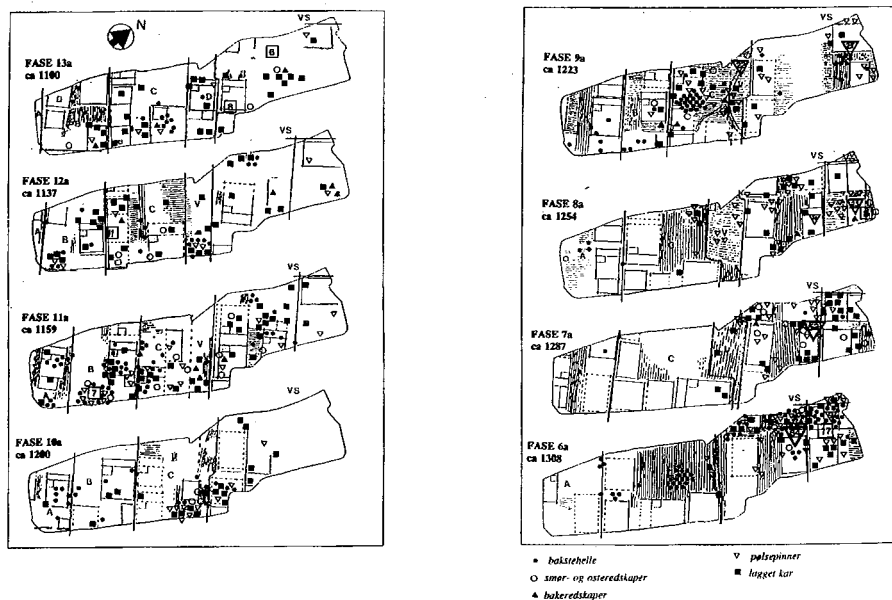

Fig. 1. Plottkart som viser bebyggelsen inndelt i bygårder i de ulike faser og hvor de forskjellige gjenstander fra en av aktivitetene er funnet.

feminisme og en gynosentrisk feminisme, hvorav førstnevnte blir assosiert med Simone de Beauvoir. Den humanistiske feminismen var nærmest enerådende frem til midten/slutten av 1970-tallet, da enkelte feminister orienterte seg mot en gynosentrisk posisjon som en kritikk av den humanistiske feminisme (Lundgren 1992:27ff, Hallberg 1992:51). Skillet mellom den gynosentriske og den humanistiske feminismen går særlig på ulik forståelse av kategorien kjønn. Den gynosentriske feminismen forstår kjønn som en grunnleggende kategori, av vesentlig betydning for kunnskapsproduksjonen, mens den humanistiske feminismen forstår

kjønn som tilfeldig, ut fra kultur og tidsepoke, tilskrevet egenskap. Verken vitenskapsidealet eller kunnskapsproduksjonen relateres til kjønn. Feministisk forskning defineres først og fremst ut fra en viss holdning, perspektiv eller standpunkt. Det er den feministiske forskerens, altså det forskende subjektets, vurderinger og vitenskapssyn som står i fokus. Det vesentlige er at forskeren er feminist, ikke nødvendigvis kvinne. Feministisk forskning defineres altså ikke ut fra forskningsobjektet, men forskningssubjektet, det vil si forskeren.

Den svenske vitenskapsteoretikeren Margareta Hallberg gjør en analytisk

avgrensning av ulike typer kjønnsforskning. Hun skiller mellom kvinneforskning, genderforskning og feministisk forskning: Kvinneforskning er forskning om og for kvinner. Fokuseringen på kjønn gjelder både biologisk og sosialt kjønn. Genderforskningen fokuserer på det sosiale kjønn. En feministisk tolkning av gender innebærer at et hierarki mellom kjønnene antas eksistere og at hierarkiet kritiseres. Det vesentligste skillet mellom feministisk og ikke-feministisk forskning er altså at feministisk forskning er vitenskapskritisk, det vil si at kjønn er av grunnleggende betydning for kunnskapsproduksjonen (Hallberg 1992:74).

Gjenstandsmaterialet

Det gjenstandsmaterialet jeg har brukt i min analyse, er funnet ved to arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo, på 70-tallet, Søndre felt og Mindets tomt (Lidén 1977, Schia 1987-91). Utgravningsfeltet ligger omtrent midt i middelalderbyen. Jeg har valgt ut en stor gruppe gjenstander som jeg kobler til ulike aktiviteter. Disse aktivitetene knytter jeg til sosialt kjønn, og ser hvordan de arkeologiske rester etter disse aktivitetene er relatert til hverandre, både i tid og rom, fire kvinneaktiviteter og fire mansaktiviteter. Når det gjelder kildekritikk skal jeg ikke komme nærmere inn på det her, men bare nevne at den prosentvise fordeling av organisk/ikke-organisk materiale for alle aktivitetene var ca 50/50 for

samtliges faser, slik at ulik spredning ikke kan skyldes ulike bevaringsforhold.

I bondesamfunnet både før og etter middelalderen var det en klar kompletterende kjønnsmessig arbeidsdeling (Gaunt 1983:117, Bagge 1992:334). En mann kunne ikke gjøre kvinnearbeid (det var umandig), men en kvinne kunne gjøre mansarbeid (hun var fortsatt kvinnelig). Det var altså større muligheter for kvinner til å utføre mansarbeid enn omvendt. Dobbeltarbeidende kvinner, det vil si kvinner som i tillegg til det arbeid som tradisjonelt ble ansett som kvinnearbeid, også utførte mansarbeid, ble høyt verdsatt, mens en mann, ikke engang i verste nød, kunne tenke seg å melke en ku, noe som var et typisk kvinnearbeid (Gaunt 1983:176 og Vogt Moum 1981:22). Med fremveksten av byer/bysentra endret dette seg. Byene ble sentra for både kirkelig og verdslig organisasjon, og det ble etter hvert behov for en rekke nye tjenester og arbeidsoppgaver. Livet i byene ble dominert av håndverkere og kjøpmenn (Damsholt 1992:395). I byene var det også klostre, geistlige, kongsgårder osv, og disse hadde behov for arbeidskraft til å utføre blant annet det som tradisjonelt ble ansett som kvinnearbeid. Det førte til at kvinner i økende grad gjorde det tradisjonelle kvinnearbeidet om til erverv. Det økonomiske aspektet førte også til at normene lettere kunne overskrides. Bylivet fristilte individet og

skapte nye utfordringer for den enkelte (Gunnæs 1985:77).

Det ble etter hvert en spesialisering av arbeidsfunksjoner i byene, slik at deler av det tradisjonelle kvinnearbeidet ble delt opp i mange separate erverv. Noen av disse ble utført i hjemmet, andre utenfor hjemmet. Fra ulike skriftlige kilder fra middelalderen kjenner vi til en mengde kvinneyrker i middelalderbyene, f.eks. bakstekone, ølkone (brygget ikke øl, det var huseierens rettighet, men skjenket øl (verthusvirksomhet), tjenestejente, amme, badekone, garnmaker, spinner-ske, vevkone, sømkone, konditor, kremmer, jordmor, legekone, prostituert osv. Den største gruppen av selvforsørgende kvinner var tjenestejentene. Av mannsyrker var kanskje de ulike håndverk de dominerende. Noen av aktivitetene kan spores arkeologisk, f.eks. baking og ølbrygging, samt en del håndverksyrker, mens andre er vanskeligere å spore, som f.eks. tjenesteytende arbeid.

Arbeidsdelingen var kjønnsbestemt. Husarbeid som omsorgsarbeid og matstell utelukker aldri produksjon og lønnsarbeid. Tvert imot har alltid vært vanlig at gifte kvinner har kombinert innsats i produksjonen med "husarbeid" (Vogt 1985:261). Kvinnearbeid hadde lavere status, uansett hva man gjorde. Det var hvem som gjorde det, som var avgjørende, ikke hva som ble gjort. Dette kom blant annet til uttrykk ved at kvinner i middelalderen fikk lavere lønn

(mellom tredjeparten og halvparten) enn menn for samme arbeid (Vogt Moum 1981:35,40, Damsholt 1992:390). Ved å basere analysen på konkrete aktiviteter relatert til kjønn, har jeg valgt å fokusere på kjønnsforskjeller fremfor andre sosiale forskjeller. Følgende premisser ligger til grunn for analysen av aktivitetene:

1. Gjenstandene og avfallet kommer fra aktiviteter i den bygården det er funnet i.
2. Gjenstandene/avfallet avspeiler visse aktiviteter.
3. Spredningsmønsteret er ikke tilfeldig.
4. Det var en kjønnsmessig arbeidsdeling, som var noenlunde konstant i den perioden jeg omhandler.

I min magistergradsavhandling (Rui 1993) valgte jeg følgende aktiviteter:

- 1.matlaging/råvaretilberedning
- 2.matlaging/koking-steking
- 3.tekstilarbeid
- 4.lærhåndverk/skomakeri
- 5.smiing/støping
- 6.gevirhåndverk/kammakeri
- 7.handel
- 8.jakt/våpen/hestestutyr

Da de to sistnevnte utgjør under en prosent av det totale materialet, har jeg utelatt disse i denne artikkelen. Jeg skal kort ta for meg de ulike aktiviteter:

Matlaging - råvaretilberedning/oppbevaring. Med råvaretilberedning

mener jeg den type matlaging som ikke var noen daglig foret else, men som ble gjort med jevne mellomrom i stor skala for oppbevaring over kortere eller lengre tid, som baking (flatbr d- og lefse-baking), sm r- og oste-fremstilling samt p selaging. Aktiviteten er tolket som kvinneaktivitet. Aktiviteten kan b de v re fra hushold og avspeile erverv. Jeg har fors kt p  grunnlag av gjenstandsmaterialet   skille mellom disse, uten   lykkes. Gjenstander som viser aktiviteten er fragmenter av lagget kar, bakste-stikke, kjevle, bakstehelle, br dspade, silekniv, sm rspade, sm rkjerne, osteform og p lsepinne. Det totale antall gjenstander er 899.

Matlaging - Koking/steking. Med denne aktiviteten mener jeg matlaging til daglig konsum, prim rt innenfor et hushold, selv om det kan ha v rt en viss form for vertshusvirksomhet. Det har imidlertid v rt vanskelig   skille dette arkeologisk. Til matlaging for daglig konsum trenger en f rst og fremst kokekar, r reredskaper og ildsted. Totalt antall gjenstander: 376. Aktiviteten er tolket som en kvinneaktivitet.

Tekstilarbeid. Tekstilarbeid er en fellesbetegnelse for en stor gruppe ulike aktiviteter, som spinning, veving, tilskj ring, s m, n lebinding, brikkeveving og b ndveving. Gjenstander som vevlodd, n ler, diverse veveredskaper som b ndkniv, skyttel m.m., spinnehjul og diverse spinne-redskaper som rokk, h ndtein, garnvinde m.m., n lehus, saks, utstyr til

n lebinding og annet er funnet, totalt 692 gjenstander. Tekstilarbeidet ble betraktet som s rpreget kvinnelig, og st r i en s rstilling i forhold til de andre aktivitetene, fordi vi i de fleste tilfeller kan si helt n yaktig hvor aktiviteten har funnet sted. Det gjelder vevloddsmaterialet, som utgj r 65% av det totale tekstilmaterialet, og hvor gjenstandene i 75% av tilfellene er funnet in situ i brente bygninger. L rh ndverk/skomakeri. Viktigste spor etter skomakervirksomhet er l ravfallet. I tillegg er det funnet halvfabrikata og redskaper, totalt 91.720 fragmenter. Skomakervirksomhet er tolket som en mannsaktivitet.

Smiing og st ping. Finsmedvirksomhet har etterlatt spor i form av digler, st peformer og diverse spesialverkt y, totalt 73 gjenstander, og er tolket som en mannsaktivitet.

Gevirh ndverk/kammakeri. Av gevir ble det foruten kammer ogs  laget n ler, spinnehjul, spillebrikker, skj er og annet. R materialet var nesten uten unntak reinsdyrgevir. Foruten geviravfall finner vi ogs  dekorpr ver og redskap, totalt 1016 fragmenter. Aktiviteten er tolket som en mannsaktivitet.

Hva betyr det artefaktm nsteret som fremkommer p  plottkartene fig.1? Tolkningen av ulike "m nstre" i tid og rom setter jeg inn i en sammenheng hvor de ulike aktiviteter representerer kj nnene, og derfra drar jeg slutninger om relasjonene mellom dem. Det er det sosiale kj nnet som er

i fokus, det vil si hvordan menn og kvinner opptrer ulikt i sosialt normerte roller.

Det arkeologiske gjenstandsmaterialet er svært fragmentarisk, men en kan likevel finne spor etter svært mange av de aktiviteter som opprinnelig fant sted i området. Selv om en ikke finner alle, er det etter min oppfatning mulig å trekke konklusjoner på grunnlag av det vi finner, da materialet totalt sett er ganske variert. Vi finner rester etter ulike husholdsaktiviteter, håndverksaktiviteter, sosialt samvær og ulike former og grader av handel. Selv om det arkeologiske materialet har sine begrensninger, er det likevel mulig å foreta en analyse ut fra min problemstilling, nemlig kjønnsrolle-relasjoner og eventuelle endringer i disse. Jeg spør med andre ord ikke etter hva kvinner og menn rent faktisk utførte av ulike typer arbeid til ulik tid, men endringer i forholdet mellom de sosialt normerte roller. Først vil jeg imidlertid se litt på hvilken betydning ideologi og religion hadde for synet på kjønnes forhold til hverandre.

Ideologi og religion

Middelalderens Europa var et patriarkalsk samfunn, ut fra definisjonen om at samfunnets lovverk og vanlige normer gir menn mer autoritet enn kvinner og over kvinner (Damsholt 1992:435). Hvilken ideologi var det så som preget samfunnet? Kristendommen gikk et langt stykke i retning av likestilling, men dette kom likevel lite

til syne på samfunnsplanet. I det jordiske liv måtte en følge de "naturlige" ordninger, slik som kvinnens underordning av mannen. Denne spenningen mellom likestilling og underordning førte til varierende praksis i forskjellige perioder av kirkenes historie. Kristendommen og kirken utviklet seg fra en tilnærmet likestilling mellom kjønnene til mannsdominans og kvinneforakt (Gunnes og Vogt 1979:190, Bagge 1992:318ff). I det 10. og 11. århundrede synes det ikke å være noen effektive barrierer for kvinners utfoldelse, de opptrer i de fleste yrker, og menn og kvinner arbeidet nært sammen (Power 1975:59, Wemple 1987:148). Etter opprettelsen av universitetene på 11- og 1200-tallet, hvor kvinner var utestengt, spilte ikke kloistrene lenger hovedrollen som intellektuelle sentra. På 1300-tallet ble mange av laugene som tidligere hadde vært åpne for kvinner, nå stengt, og bare enker fikk bli medlemmer. Den økonomiske nedgangen i det 14. århundre spilte en viktig rolle når det gjaldt innskrenkningen i kvinners yrkes-utfoldelse (Stuard 1987:159ff). Et skarpere skille mellom profesjonene økte utover i senmiddelalderen, og skarpere skille medførte større vansker med å overskride dem, særlig for kvinner.

Analyse/tolkning

Kvinneaktivitetene finner vi spor etter i hele perioden, og de fleste er knyttet til hjemmet (fig.2). Det betyr

ikke at kvinner bare har arbeidet der, det har de trolig ikke, men at andre kvinneaktiviteter er vanskelig å spore arkeologisk. Mange av kvinneyrkene hadde tilknytning til hjemlige sysler, som blant annet baking og tekstilarbeid, og det har ut fra det arkeologiske materialet vært vanskelig å skille mellom hva som var hushold og hva som var erverv.

Mannsaktivitetene viser et annet mønster (fig.3). I de eldste fasene er det klare spor etter alle håndverkskategoriene, både skomaker, finsmed og kammaker. Det er klare tegn på håndverksvirksomhet i området i de eldste fasene. I de yngste fasene er det nesten ikke spor etter håndverk overhodet, og som nevnt, skyldes det ikke bevaringsforholdene. Vi må derfor anta at det avspeiler manglende håndverksaktiviteter i området i de yngste fasene.

Det er flere mulige tolkninger, hvorav tolkningen om at håndverksaktivitetene er flyttet ut av området er den mest sannsynlige. Spørsmålet er derfor om bare håndverket flyttet ut eller også håndverkeren med familie og hushold. Dette har selvfølgelig også sammenheng med hva slags håndverk vi snakker om. Axel Christophersen (Christophersen 1980:209) mener å kunne spore en endring i håndverksaktivitetene i løpet av middelalderen, fra husflidproduksjon og ambulerende håndverkere til mer verkstedpreget virksomhet. Med verkstedene fulgte sentralisering, spe-

sialisering, stabilitet og kontinuitet i produksjonen, utvidet produksjonskapasitet og økt produktivitet, samt en arbeidsstokk, lærlinger og svenner. Verkstedene ble lagt til mer merkantile soner av byen, f.eks. ved gater og torg, i motsetning til i de eldre fasene hvor produksjonen hadde sitt tilhold i selve boligbebyggelsen. En fikk en mer markedsbasert produksjon, vel og merke ikke markedsøkonomi i kapitalistisk forstand. Disse endringene i økonomiske og sosiale forhold mener jeg det er mulig å finne igjen i aktivitetsmønsteret.

Fra Bergen kjenner vi til at håndverkerne holdt til på bestemte steder av byen (bl.a. Magnus Lagabøters bylov fra 1276). Vi mangler imidlertid klare arkeologiske kriterier for hva som kjennetegner et verksted. Det har derfor vært vanskelig å identifisere slike. Middelaldermaterialet fra Oslo tilsier likevel at skomakervirksomhet har foregått f.eks. i området Oslogate/St.Halvardsplass på grunn av den store mengden læravfall som er funnet her. Gerhard Fischer kalte også dette området for skomakerbodene allerede på 1920-tallet, da det også ble identifisert garverikummer her (Fischer 1950:138). Spørsmålet er imidlertid ikke om håndverkerne har hatt egne kvartaler eller gårder, det regner jeg som sannsynlig, men om de også har bodd der med hele sin husstand. Både Axel Christophersen og Erik Schia skriver at verkstedene eller håndverkergårdene i gjenstandsmaterialet skiller seg fra de andre gårdene,

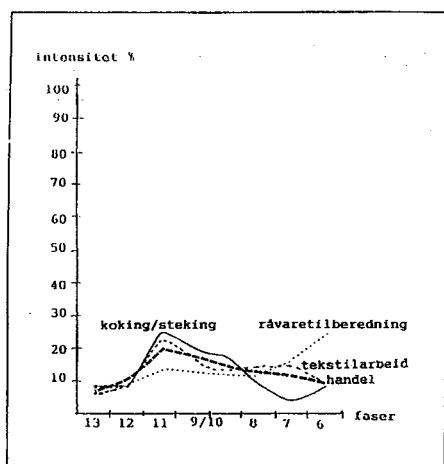

Fig. 2. Viser den prosentvise fordeling av kvinneaktivitetene vertikalt, og over tid horisontalt. Kvinnaktivitetene viser en nokså jevn fordeling både prosentvis for hver fase og over tid, men når en topp fase 11.

som bar mer preg av boligfunksjon (Christophersen 1980:209, Schia 1991:84). En kan derfor få inntrykk av at håndverkergårdene ikke var boligområder slik som bygårdene på f.eks. Søndre felt og Mindets tomt må ha vært i de yngre fasene. Det betyr ikke nødvendigvis at det ikke bodde noen i håndverkergårdene, men at f.eks. ikke alle som arbeidet i verkstedet bodde der. Den danske historikeren Grethe Jacobsen hevder at omsetningen av håndverksprodukter foregikk fra verkstedet eller fra særlige boder, hvor hver håndverker hadde sitt salgsvindu, og det var ikke tillatt med mer enn ett. Hun sier at

håndverkerne som regel bodde spredt rundt i byen, og leide en bod med verksted i sentrum, ved torvet eller på hovedgaten. Jacobsen hevder at mange håndverkere hadde to oppholdssteder i byen, et verksted med salgsbod ved torvet eller på hovedgaten, og en leilighet eller hus i de forskjellige kvartéer (Jacobsen 1982:73ff,189ff).

En kan forvente at de mennesker som bodde og oppholdt seg i bygårdene satte spor etter seg i form av rester etter aktiviteter. Når det gjelder middelalder-Oslo finner vi på Mindets tomt/Søndre felt klare spor etter både kvinne- og mansaktiviteter fra slutten av 1000-tallet og frem til begynnelsen av 1200-tallet. Fra begynnelsen av 1200-tallet og frem til begynnelsen av 1300-tallet derimot finner vi kvinneaktiviteter, men få eller ingen spor etter mansaktiviteter (fig.4). Som tidligere nevnt skyldes ikke dette ulike bevaringsforhold. For Mindets tomt/Søndre felt er min tolkning derfor at både menn og kvinner fortsatt bodde i dette geografiske området, men at mennene har flyttet sine aktiviteter ut.

Det er en almann oppfatning at bygården var både bo- og arbeidssted. Men at dette skulle gjelde for hele middelalderen er i beste fall en sannhet med modifikasjoner. Jeg kan ikke se at det er empirisk belegg for å hevde dette. Det er helt klart at ikke alle menn arbeidet der de bodde, jfr. yrkesgrupper som stenhugger, blymester, bygningsarbeider, murmester, glassmester og billedmester, som alle

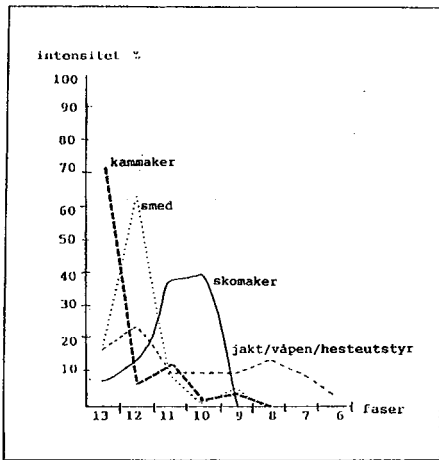

Fig. 3. Viser den prosentvise fordeling av mansaktivitetene vertikalt, og over tid horisontalt. Mannsaktivitetene viser at de ulike håndverkskategorierne er på sitt høyeste i fase 10-12, for deretter å forsvinne ganske brått.

arbeidet på monumentalbygg, og teglbrenner, kalkslager, tjærebredre, tømmermann, mynter, garver og fisker, som hadde sitt arbeid der eller et annet sted. Slik materialet fremkommer her, kan det tolkes slik at få menn bodde og arbeidet på samme sted. Vi får med andre ord en geografisk adskillelse av arbeidsfunksjoner, i hvert fall når det gjelder typiske kvinne- og mansaktiviteter.

Det er uenkelig et dilemma at jeg kobler husholdsaktiviteter til kvinner og håndverksaktiviteter til menn. Det betyr at jeg ikke kan isolere kjønn som variabel, men må sette den inn i en

aktivitetssammenheng. Siden aktivitetene er av en slik forskjellig karakter, vil forholdet mellom disse to typer av aktiviteter være avgjørende for tolkningen. Dette blir altså konsekvensene av mitt valg av kjønnsrelaterte aktiviteter.

Slik jeg tolker materialet er det en økende separasjon av menns og kvinners arbeid. Dette var et resultat av mange forskjellige økonomiske og politiske forandringer. Etter hvert som kvinners arbeidsmuligheter minsket, økte konkurransen, og lønningene ble holdt nede. Huslige sysler ble lavt verdsatt, ikke bare fordi de ikke ga noe økonomisk utbytte, men fordi de ble utført av kvinner. Kvinner brukte også dette selv som argument overfor myndighetene når det gjaldt å få rettigheter til f.eks. salg, ved å argumentere for at deres arbeid bare var midlertidig, av liten betydning og ingen trussel mot andre (Wiesner 1987:246). På den måten kom en inn i en ond sirkel, som gradvis gjorde at avstanden mellom kjønnene ble enda større.

Det synes altså som interaksjonen mellom menns og kvinners aktiviteter var langt hyppigere i de eldste fasene. Fra slutten av 1000-tallet og frem til begynnelsen av 1200-tallet finner vi manns- og kvinneaktivitetene i samme geografiske område, på samme sted. Dette har jeg tolket som at menn og kvinner bodde og arbeidet på samme sted. Hjemmet var også arbeidsstedet, og arbeidet foregikk i nærheten av hverandre, man jobbet med andre ord

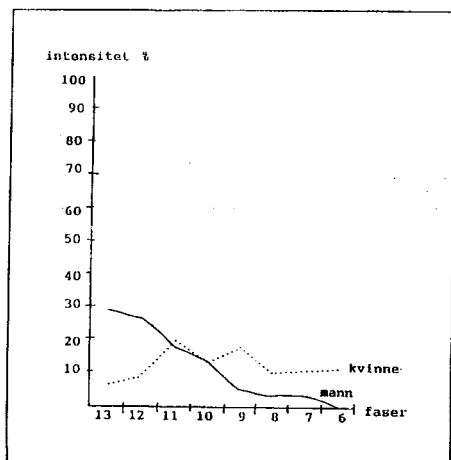

Fig. 4. Viser den prosentvise fordeling av de samlede manns- og kvinne-aktiviteter vertikalt, og over tid horisontalt. Mannsaktivitetene er på sitt høyeste i de eldste fasene (11-13), og har en bratt nedadgående kurve for så å forsvinne helt i fase 6.

i geografisk nærhet. For denne perioden er jeg enig i oppfatningen av bygården som både bo- og arbeidssted. Det medførte at det nødvendigvis må ha vært en tett interaksjon mellom kjønnene. Dette medførte mer kunnskap om hverandres arbeidsoppgaver. En kan tenke at dette igjen fører til mindre mytedannelser, og mer respekt for hverandres arbeid. Mer samhandling mellom kjønnene kunne lettere gi seg utslag i at kvinner kunne gjøre mannsarbeid, og evt. omvendt, selv om dette ikke var normen. Fra begynnelsen av 1200-tallet og frem til begynnelsen av 1300-tallet,

er hjemmet ikke lenger arbeidsplass for mannen. Hjemmet var først og fremst kvinnearbeidsplass, selv om mange, kanskje de fleste kvinner, også hadde annet arbeid. Det synes som det er blitt et sterkere skille mellom hjem og arbeidsplass for mange menn.

Den geografiske spredningen av gjenstandene kan altså si oss noe om den kjønnsmessige arbeidsdelingen. Dette viser en endring i kjønnsrollemønsteret. Menn og kvinner blir på grunn av den geografiske adskillelse av arbeidsdelingen fremmedgjort i forhold til hverandres arbeid, og skillet mellom kjønnene blir sterkere. En får mer utpregete manns- og kvinneverdener. All forskning om emnet, f.eks. i utland i dag (U.N.1988, Øvregaard 1985), viser at der hvor menn og kvinner jobber separat, altså en geografisk adskillelse, skapes det etter hvert et manneliv og et kvinneliv, og avstanden mellom kjønnene øker. Et av de generelle trekk ved kjønnsideologier er nettopp at distinksjonen mellom hva som er mannlig og hva som er kvinnelig også blir brukt til å strukturere andre kulturelle kontraster (Moore 1986:168). Manns- og kvinneverdener skaper myter, og avstanden mellom kjønnene øker. Det geografiske skillet skaper både sosiale, økonomiske og kunnskapsmessige skiller. Og det var mennene som ekspanderte.

Hvilka følger et slikt kjønnsrollemønster kan få, både forholdet mellom kjønnene, deres status i

samfunnet og for samfunnet generelt har vært vesentlig å få belyst, jfr. mannsarbeid som større grad enn kvinnearbeid tok sikte på produksjon for et marked, utelukkelse av kvinner fra enkelte yrker, kvinner fikk lavere lønn enn menn for samme arbeid, og sammenhengen mellom økonomisk nedgang og innskrenkning i kvinners yrkesutfoldelse.

Liv Marit Rui är verksam vid Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk (IAKN), Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Litteratur

- Bagge, S. 1992. Europa 300-1200. I *Cappelens Kvinnehistorie I*.
- Christophersen, A. 1980. *Håndverket i forandring. Stadier i horn- og beinhåndverkets utvikling i Lund ca 1000-1350*. Acta Archaeologica Lundensia..
- Damsholt, N. 1992. Europa 1200-1500. I *Cappelens Kvinnehistorie I*.
- Fischer, G. 1950. *Oslo under Eikaberg*.
- Gaunt, D. 1983. *Familjeliv i Norden*.
- Gunnes, E. 1985. Gjennom tusen år. I *Kvinnereskulturhistorie I*.
- Gunnes, E. og Vogt, K. 1979. Kvinnekår og kvinnesyn. *Norges kulturhistorie 2*.
- Hallberg, M. 1992. *Kunnskap och kön. En studie ifeministisk vetenskapsteori*.
- Jacobsen, G. 1982. *Håndværkets kulturhistorie I. Tiden før 1500*.
- Lidén, H. E. (red.) 1977. *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo I*.
- Lundgren, E. 1992. *Det får da være grenser for kjønn*.
- Moore, H. 1986. *Space, text and gender*.
- Power, E. 1975. *Medieval Women*.
- Rui, L.M. 1993. *Kjønnsrollerelasjoner. Et arkeologisk materiale fra middelalder-Oslo i feministisk perspektiv*. Upublisert magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo.
- Schia, E. (red.). 1987-91. *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo 3, 5-8*.
- Schia, E. 1991. *Oslo innerst i Viken. Liv og virke i middelalderbyen*.
- Stuard, S. 1987. The Dominion of Gender: Women's Fortunes in the High Middle Ages. I Bridenthal et al. (red.): *Becoming Visible*.
- U.N. 1988. *United Nations Development Program the Gambia: Elevation of Poverty with Emphasis on Women. Pilot Study*.
- Vogt Moum, S. 1981. *Kvinnfolkarbeid*.
- Vogt, S. 1985. Kvinners arbeid i Europa gjennom 800 år. I *Kvinnereskulturhistorie I*.
- Wemple, S. F. 1987. Sanctity and Power: The Dual Pursuit of Early Medieval Women. I Bridenthal et al. (red.): *Becoming Visible*.
- Wiesner, M. E. 1987. Spinning out of Capital: Women's work in the Early Modern Economy. I Bridenthal (ed.): *Becoming Visible*.
- Øvregaard, K. 1985. *The Role and Status of Women in Bakau, The Gambia*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.

Reconstructing local and regional landscapes in Viking Age and Early Medieval Denmark.

Tina L. Thurston

"Inquiry into the "becoming" of places and regions is perhaps the best way for the human geographer to discover the real relationships between geographically specific practices and social and spatial structures - the structural conditioning of practice and the effects of practice on structure (Pred 1986:6)."

Abstract

Prehistoric cultural geography and landscape analysis offer methods with which archaeologists can study the linkages between the socioeconomic, political, and ideological realms of culture. By stressing interpretations of the landscape in the context of the culture which created it, it offers possibilities for fusing the empirical and the subjective. Encoded in the spatial relationships between human-constructed landscape elements is information on empirically observable structures and boundaries, and also on the perceptions, beliefs, and decisions of human actors. An example is presented for the Late Iron Age-Early Medieval transition in southern Scandinavia, a period of unification and state formation. These processes are monitored through changing relationships between the political landscape, economic landscape, and the landscape of belief, revealing not only unification under central authority, but conflict between new central and traditional local jurisdiction. Central elite strategies for enforcing control are seen in the large-scale manipulation of central place location and function, market activity, and the regulation of settlement, resulting in dramatic alteration of the physical fabric and human perception of the landscape. Resistance to these changes is seen in the slow course of boundary change and the long adherence to traditional organization, accompanied by outbursts of inter-elite factional violence at crucial change-points.

Between AD 550 and 1050, southern Scandinavia passed from existing as several autonomous middle-range societies to unification with the emergent state that developed first in western Denmark. The idea that this Danish state developed during the Viking Age has been discussed for some time within Scandinavian scholarship, but the acceptance of this idea is just over a decade old. In the attempt to demonstrate the development and existence of a state, internal societal transformations and conflicts have often been neglected, and as Katherine Biddick (1990:4) noted, there is a tendency to “conceptualize power, politics, and the economy as mutually reinforcing rather than antagonistic”. This short study¹ presents an analysis of the complex process of the formation of a secondary state: regionalization, urbanization, and boundary change in the area which was “becoming” Denmark.

Because of some of the unique problems associated with studying Germanic states, geographic methods of analysis form the primary route to explanation, while historic texts and material culture will only serve as secondary lines of evidence. This discussion will argue two things; first, that the “homelands” of the ruling dynasties came under control quite quickly, while the peripheral areas remained largely autonomous for some time.

The specific focus of this paper will be on the incorporation of Scania into the west Danish state. Secondly, it may be demonstrated that in order to incorporate these peripheries, which were rich and valuable assets, the burgeoning state purposefully induced dramatic changes in the cultural landscape by altering central place location, function, and size, as well as change in the agricultural villages which these sites administered. The purpose behind this was to encourage regional integration and establish political and economic control. To accomplish this, a continuum of least-cost to highest-cost strategies was employed by central elites. This indicates the simultaneous existence of increasing centralization and control and substantial internal conflicts. Finally, because a documentary record does exist, a contextualization of socioeconomic and political change within the ideological milieu of the times is also possible.

The social context of unification

An unusual social context forms the substrate of unification, the *Germanic social code*, under which leaders and followers were tied together through mutual bonds and obligations. While class divisions and inequality are seen from the earliest parts of the Roman Iron Age, during much of the later Iron Age, decisions were made by the assembly, an initiating body, and rulers, who were the

executive body, were obliged to carry them out (Lindow 1976, Swanton 1982). Overlords who brought together many chieftains in alliance were elected for short periods of need, and required the support of their peers. If they seized too much power they were killed.

During the study period in southern Scandinavia, leadership became less and less traditionally Germanic, where practices such as the assembly, the feast, the giving of treasure to followers, all contributed to preventing any one lord from becoming too powerful (Earle 1977). It progressively grew more centralized and more authoritarian, culminating in the development of a state-level society. Rulership began with a group of achieved-status chieftains and changed as power was newly concentrated in the hands of a few, powerful elites (Lindow 1976:60). It ended with an Empire ruled by an ascribed, dynastic line. In the Viking Age, when a paramount ruler did exist, their power was disguised in order to placate their followers: they lived relatively modestly, attended the assembly, promised publicly to obey the law of the people, and they moved around frequently, keeping face to face contact.

The price of obeying this social code was that these rulers could not enjoy many of the privileges which other rulers do. In many societies elites seek to overwhelm and impress their own people and their neighbors

with huge building projects, control over life and death, and power displays through large, orchestrated rituals. In Germania, such attempts would not impress, they would outrage, and the ruler would pay with his life. Thus, in south Scandinavia rulers did not have the elite trappings seen in many societies.

This disguising of power under an illusion of compromise was not always a successful strategy: Roman era chieftains as well as a number of rulers between 800 and 1200 were assassinated, not for being despotic, but for being too much like kings: levying taxes and demanding military service. They could not free themselves from the demands of the local lordship or the land-owning class that they must be accountable to the law. In fact, the whole period could be characterized as a royal quest for sovereign power against a very hostile system.

This in itself did not prevent the development of a state, but did affect the physical manifestation of political structure and the material expression of power, hampering centralization and administration, as well as making the ambitions of Iron Age rulers very difficult to attain. It also presents many problems for archaeologists working in the region, as it renders many types of change archaeologically "invisible".

While modern Denmark and southern Sweden have a substantial archaeological record of the Iron Age

and later, this record lacks typical indicators of rulership, political power, and class. Typical, that is, in terms of the archaeological study of states. There are no temples or temple-complexes with walls covered in murals and glyphs, no palace compounds with hundreds of rooms, no vast stone storehouses built to store surplus goods - evidence often used to identify primary and secondary states in other parts of the world. This lack is the result of historical processes rather than gaps or losses in the archaeological record. These historically specific processes, characteristic of Germanic cultures, not only make the archaeologist's job more difficult, but are intrinsic to the understanding of how Denmark "became" into being.

The archaeological study of state

Lacking the temples and palaces, archaeologists and historians in the last few decades focused on the sketchy historic records and the appearance or presence of towns, and markets, control of labor and trade routes, and large-scale building projects. Studying and quantifying these attributes became crucial to studying the early Danish state (Foote & Wilson 1980, Roesdahl 1982, to some extent Randsborg 1980). This coincided with a theoretical era between 1950 and about 1980 when states *everywhere* were identified through lists of such attributes. These phenomena are valuable for studying the systems of

which they are part: production, distribution, technology, demography - all worthwhile archaeological pursuits through which the past is understood. What they are not valuable for is the study of the pre-state versus the state society and the development from the former into the latter.

This type of listing of state-like phenomenon, first proposed by V. Gordon Childe almost half a century ago (Childe 1950), is no longer considered useful for explaining the origins of states, or even describing them. When in the course of state formation do such "state-like phenomena" appear? Do they spring up in a moment along with political change, or does state-level organization precede them or follow them? More importantly, these types of phenomena are good indicators of *complexity*, but can also be seen in most chiefly systems (Adams 1966:12, Earle 1991:3), while some state level societies are non-urban, have little observable elite architecture, and are decentralized, having a "disembedded hierarchy". Viking Age Denmark has some of the supposed state-level attributes, though they are difficult to detect. On the other hand, it is lacking some others. Denmark is one of these examples which does not conform to the normative concept of state.

Recent research in many archaeological contexts more productively stresses the identification of complex sociopolitical systems, the study of hierarchic structure rather

than monuments and palaces, and the workings of political economy, the organization of administered trade rather than the existence of large markets, because a state is not a way of building things, or selling things, but a way of governing large groups of people and financing a political system.

Unfortunately, these differences render comparisons of "state-like attributes" useless for identifying states, for they are simply not comparable cross-culturally. The primary methods of this study, locational analysis and landscape interpretation, are attempts to overcome this difficulty. Prehistoric change may instead be examined through transformations in the cultural landscape during the period of unification or state formation, which reflect changes in the scale of society and the associated forms of rulership. These changes are not culturally determined, but have to do with human decision-making and communication capabilities and cognitive structure, which are culture-neutral, and thus *are* comparable (Johnson 1981, 1982, 1987). This paper will explore these alternative ways of detecting culture change by looking specifically at the *spatial structures and landscapes* of economic, political and religious organization and their interrelationships.

Boundaries, identity, and the archaeological record

The merging of geographic concepts with archaeological datasets has resulted in attempts to observe, measure and describe landscapes defined by the observer, with specific boundaries in time and space, and the tangible things which characterize them. On what are the boundaries based? At what scale is the boundary seen from? As one peruses the archaeological literature, one becomes familiar with the Mesolithic catchment area, the Neolithic and Bronze Age settlement region, and the Iron Age chiefdom and state. These include ecological and technological boundaries, physical geographic boundaries, historical culture areas, and the drawing of lines on a map between distributions of different artifact and monument types, based on stylistic variation. From these proxy indicators, real boundaries are imagined. This study will try to use social boundaries created by the people who made them, lived within them and negotiated them daily. In a way this means letting the boundaries draw themselves.

It is a general perception nowadays that changing local economic and social conditions are often product of regional, even global change. The study of prehistory in this broad perspective is directly linked to this awareness of interaction on many levels, and the need for analysis on an equal number of scales. Thus, in order

to couch this research within the nested hierarchy of many concurrent scales of change, the study will focus on different levels of analysis, the local and the regional.

As in the case of many secondary state formations, in south Scandinavia this process involved the unification of a number of different groups. As many groups become one, boundaries change. Imagined or real barriers which serve to identify and separate become redundant and fade. Regions with discernible divisions merge into a unified whole. This, at least, is the normative model against which we can measure reality. In truth, the process can be uneven, possibly chaotic. Even voluntary unions can be difficult and resistance to such a joining can produce the opposite result of the above expectation: the long-term retention of boundaries rather than their disappearance. In the remainder of this paper, these patterns of resistance and change will be examined.

Secondary states can be produced as a result of domination rather than direct warfare, which may be what we observe in the study area: a voluntary unification, in which previously allied groups become dominated by one of their numbers. This might be referred to as a *hegemonic state*. While domination depends on direct coercion, hegemony refers to the leadership or domination of cooperating groups by one of their number, in historical context often referring to the domination of a region by one nation in a

league. Hegemony is perpetuated where a complex interweaving of economic conditions and sociocultural values work to bind together disparate peoples by creating a desire to identify with the dominant state.

It is easy, almost intuitive, to imagine that in later Iron Age south Scandinavia, several similar, almost identical groups occupied obvious districts divided by rivers, islands, or forests, practiced similar religions, customs and culture. Presented with the threat of conquest, first by the Romans, later by the Franks, they came together for mutual benefit and became a state.

Unfortunately, this does not fit anything of what we know from the anthropological literature on the unification of diverse groups. In fact, unification and state formation, even when voluntary, appears to *bring out* conflict and *create* ethnic identities which previously were only subconscious (Shennan 1989). It also does not fit the archaeological data which will be presented here.

Two general areas, western Denmark, and eastern Denmark will be compared in the following sections. Traditional terminology which links Sjælland to the east, but in the context of this study, "eastern" Denmark refers to the provinces of Halland and Scania, and Sjælland is considered to be a part of the west. While Sjælland is east of the origin point of the state on Fyn and Jutland, it formed a part of the

central state power structure from early on, and certainly in the late Viking Age it was the locus of royal authority. This is in contrast to the early historic record of Skåneland, which indicates with some clarity that in the Early Medieval era the inhabitants of Scania and Halland were still resistant to the Danes. A state of separateness on some level is clear. This study will try to understand the origins of this separateness and follow it during its prehistoric development.

Archaeological and protohistorical evidence indicates that the state coalesced in the west, largely due to military threats from the Franks (Randsborg 1980). The historic record, including the Royal Frankish Annals and the oft-cited accounts in Alfred's Orosius, tells us with some reliability that these two areas, west and east, were united as a political entity by the 800s. But political union does not necessarily correlate with real integration. Let us explore the geographic evidence for the power struggles of unification in the Late Iron Age.

The intersecting landscapes of Viking Age Denmark

Of places, Alan Pred tells us: "whether presented as elements within a spatial distribution, as unique assemblages of physical facts and human artifacts or as localized spatial forms, places and regions normally

have been portrayed as little more than frozen scenes for human activity... an inert, experienced scene (Pred 1986:6)". On the contrary, landscape in culture-geographic perspective is not a background upon which human actions occur, but human-land relationships are a direct reflection of human-conceived boundaries, administration, belief systems, power, and conflict. Encoded in the spatial relationships between human-constructed, human conceived, or human-used elements of the landscape, is information about past human systems. This relationship may be understood as the power of place, that is, the role of the natural and built geographic environment in cultural and social processes. According to Cresswell (1992), the geographic loci of the human experience plays a "decisive role in the definition of 'what is good, just and true', a central function of ideology." The manipulation of places is a powerful tool for social control.

Empirically, the economic landscape includes markets, production sites, coining, and tax-collecting locales. The spatial relationships between them suggest the relative strength or weakness of government intervention, and the degree of articulation between centers and hinterlands. Changes in these relationships may reflect changes in central control.

The political landscape contains centers and elite outposts, law, military

“presences” and administrative locales. Regional differences may show differing administration. The decline of one center and rise of another may suggest a transfer of power from one place to another. In a landscape of belief are built temples, churches, standing stones, sacred groves and lakes. Where these different landscapes intersect and articulate can reveal relationships between them. Tight central government control may be seen in a frequent intersection of the economic and the political landscapes. In other systems these may be disembedded from each other. Coincidence between sacred and political centers may distinguish a kind of a small scale belief system from a politically enmeshed cult. One can think of these landscapes as superimposed planes, which are stuck together or glued at certain places and not at others.

During most of the later Iron Age, the political, economic, and religious landscapes in the north were disarticulated: their physical locations in the landscape did not coincide. Rulers headed up a disembedded hierarchy and were peripatetic, law was issued at assemblies out in the countryside, market and production places were separate and seasonal. Finally, pre-Christian offering places were first found at bogs and lakes, later in broadly distributed elite compounds, and early village churches were small and owned by local lords (Fabeck 1994). This disbursed pattern probably indicates a diffuse

and difficult to control system. But by 1050 all this had changed. Places and their control were altered and manipulated by central elites in a fairly clear attempt to control the province in non-confrontational ways. In the end, this was not enough to bring the Scanians and their wealth and assets under control, and direct domination replaced this indirect strategy.

Conflicts of identity and power in the study area

Out of what, and from what, was Denmark becoming? It is clear that at one point, perhaps as late as ca. AD 550, if one will put faith in Jordanes (Callmer 1991), there were distinct social and ethnic aggregates in south Scandinavia, of varying sizes and structures. It is next clear, at some time in the Viking Age, that there is a state comprised of these former groups. This presents two avenues of possible conflict: the ethnic and the political. “Ethnicity must be distinguished from mere spatial variation and should refer to a self-conscious identification with a particular social group at least partly based on a specific locality or origin (Shennan 1989:14).”

It has been argued, and I think correctly, that during unification, awareness of ethnic identity may have become heightened, and because of the perception of equality among rulers of different groups with internal identity, provincial lords saw

unification more as an alliance or federation, which was the norm in Germanic societies, while kings saw it as an opportunity to finally get rid of the local rulers who blocked their seizure of sovereign power. These local lords would have resisted centralization, attempting to maintain their local authority for as long as possible. If unification was mostly voluntary, and local lords were coerced into participation rather than killed outright, this would set up a situation in which both local and central elites could claim rightful jurisdiction over control of the same areas.

When I began this study, I suspected that this would lead to different patterns of geographic change in the more resistant areas. Using archaeological data to construct some rank-size curves and some other locational analyses, this idea can be supported. Scania and the rest of Denmark underwent dramatically different sequences of integration. In western Denmark, integration and unification occurred within a few generations, but despite Scania's political union with Denmark at the very latest by the 800's, the actual integration took several centuries.

Methods of geographic analysis

Rank-size analysis is a tool for monitoring the hierarchic structures, boundaries, and integration within settlement systems through differential distribution of site sizes (Holl

1984, Johnson 1980, 1981, 1987, Randsborg 1991, Skinner 1977, Stein & Wattenmaker 1989, Falconer & Savage 1995). The rank-size curve only charts empirical observations about settlement systems, and it does not prove anything - however, it suggests much. Combine it with archaeological and historical indicators and reveal large scale, long term developments. Log rank is plotted against log size, and the graph of a perfectly integrated system of settlements will show a straight diagonal line with a slope of minus one, indicating a well connected, efficiently administered, often urbanized complex chiefdom or state. Deviations from this expected curve indicate other

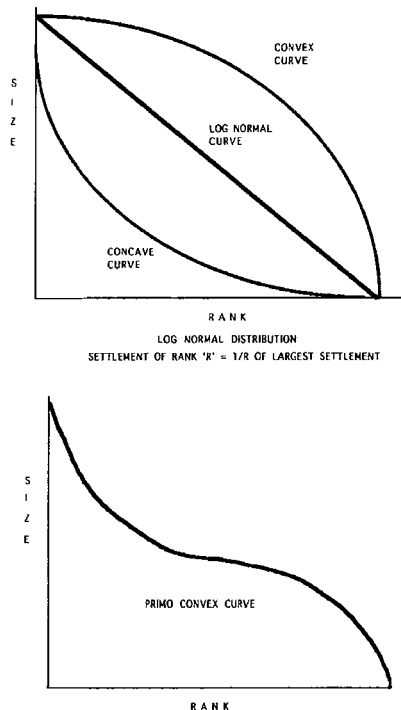

Figure 1. Types of rank-size curves

situations (fig. 1).

Concavity in the curve, or a primate distribution, where one site is much larger than all others and few or no intermediate size sites exist, indicates little horizontal communication between sites: smaller sites integrated with the central place but not with each other. This often indicates an economic strategy of cheaply extracting resources with little investment in local development of secondary centers: maximum exploitation and minimum administrative cost. Another deviation from the log normal is the convex curve: there are many more large sites than expected. Usually this indicates recent or poor integration, or the traces of independent evolution before unification. A fourth possible curve is the “primo-convex” curve, which is concave at the top and convex at the lower end. This is a special case in which one sees the

“superimposition of a centralized or colonially derived system (expressed in the upper curve) on a lower-level system that may be loosely integrated (reflected in the lower curve). This possibility is particularly intriguing since it suggests the simultaneous operation of two distinct settlement systems in a single region (Falconer & Savage 1995:41)”.

The second-largest group of sites are vertically integrated with the primate site, and horizontally integrated with each other but the smaller sites which create the convexity

are not integrated among each other. This may indicate a region integrated with a distant capital through regional central places, but with resistance to local change in settlement patterns.

It is important to remember two things about this type of analysis. The first is that a complete database of every site once extant is not necessary. The curve’s shape is most determined by the largest sites, and it is not likely that sites similar to Ribe, Hedeby or Roskilde are unknown. Second, it should be remembered that this is a *relative* measure of integration. Imperfect size or population data does not effect the relative differences between areas. This type of analysis is thus well-suited to archaeological problems.

It is useful to look at a historic example. Figure 2 shows rank-size curves for the United States of America between 1750 and 1850. On the bottom are the original 13 autonomous colonies, founded by diverse religious groups and nations, for reasons ideological, political, and commercial, which were administratively unconnected. After being squashed together *politically* in 1776, this curve would have still *looked* the same, even though they were politically unified. Later, they are moving towards integration - still a little convex. By 1850, the curve has become primate, the largest urban site, New York, which sucked resources into itself from the rest of the nation, is not well integrated with

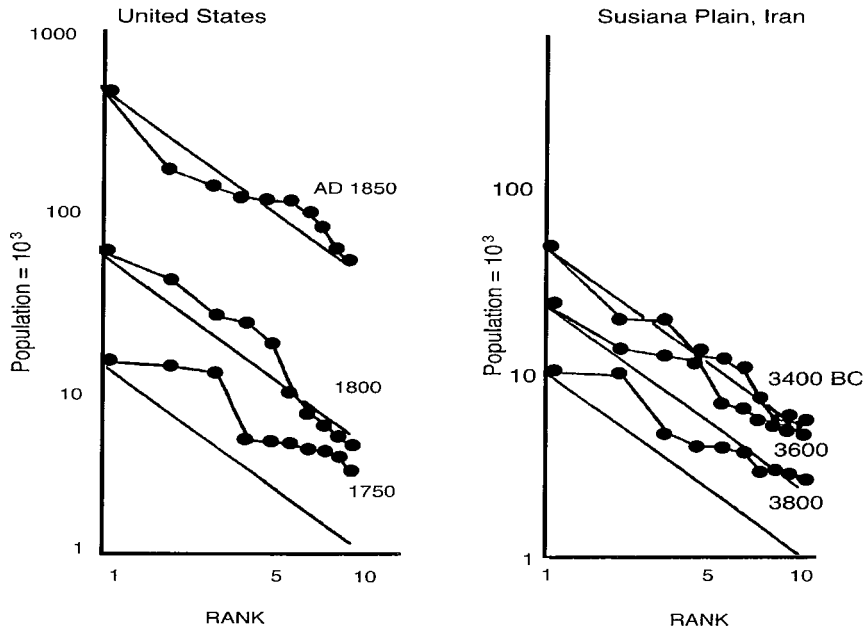

Figure 2. Comparative change in rank-size distributions (after Johnson 1987)

the rest through other secondary cities. The rank-size changes, from convex to primate, show a voluntary union, resulting in a poorly integrated and hard to control state, slowly merging into a better organized whole, finally becoming dominated by one center. The Civil War in America occurred during this last period, ca. 1850, when the inequality of political and economic power became intolerable to those on the low end of the scale. Ethnic and regional identities subsumed under the state broke the uneasy bonds of unification and flared into armed rebellion and an attempt to secede. One of the outcomes of the war was that a new capital (the power of place) was established *between* north

and south at Washington in order to minimize symbolic tensions.

Next to this curve is an archaeological example of site size change during a state-formation sequence in the prehistoric Near East (Johnson 1987). The changes in the curve are uncannily like those in the historic example. Does this mean that similar events occurred? Maybe, maybe not. The rank-size change in combination with the Susiana archaeological record would guide the interpretation of the region's prehistory.

In addition to looking at rank-size distribution, the levels of hierarchy

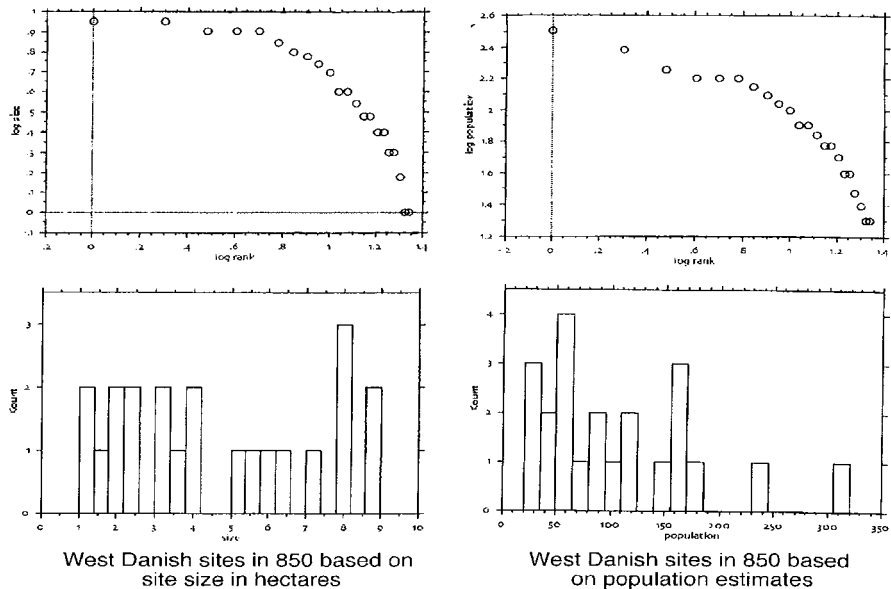

Figure 3. Rank-size curves for western Denmark in the Early Viking Age

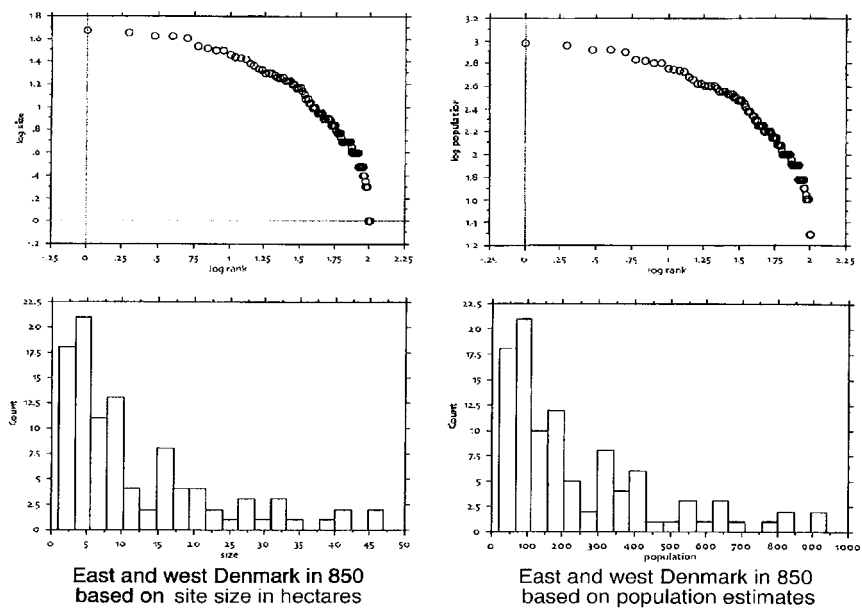

Figure 4. Combined rank-size curves in the early Viking Age

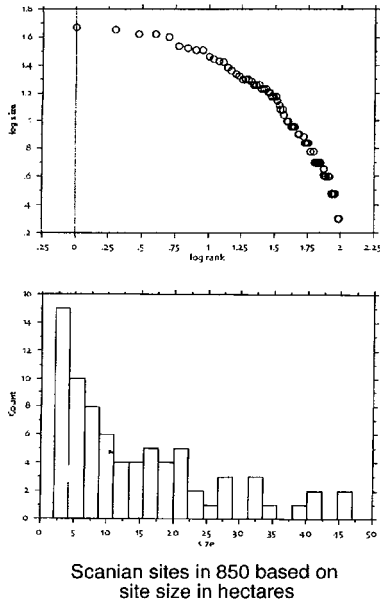

Figure 5. Rank-size for Scania in the early Viking Age

can be examined: based on the scale of a society and the needs of administering smaller and larger population sizes, two levels of hierarchy are interpreted as a complex but pre-state system, three or more associated with the greater hierarchic depth of state level organization and decision-making for larger groups of people (Kosse 1990, Feinman 1995). One can also look at span of control: a way of seeing if leaders have attained optimum structure for the administration of their realms. The optimum structure is the no more than 5-7 "nodes" or units be administered directly by one decision-maker. In the same way that non-log-normal curves can be interpreted for different organization problems, very narrow or wide spans of control, where a decision-maker

administers something like 20 or 2 units, can also be interpreted.

The analysis of the study region

For AD 850, in western Denmark, using a sample of known sites, the hypothetical rank-size curve is convex, indicating a lesser degree of integration (figure 3). If Ribe was acting as a central place for all these settlements, the span of control is very wide, indicating loose control, or possibly no direct central control. Historical documents and monumental building projects appear to indicate that by the early 800's there was some form of centralized control present in southern Jutland which had the ability to administer trade, taxation, and labor. Does this represent a state? The site of Ribe and the early settlement at Hedeby were the only two urban sites in the period. There are larger and smaller central places, and larger and smaller villages, possibly a 3 level hierarchy, but not certainly. This supposes that on each level, decision-makers reporting to a central authority are present. This is not at all clear, and it appears uncertain if this area is any more complex than its peripheries. Still, though the curve is convex, it does not indicate *competing* central places. This would be seen as hyperconvexity: two or more sites of nearly the same size widening out the top of the curve. There is no evidence in the locational analysis that Jutland/Fyn area itself was divided into polities with competing centers. However, if

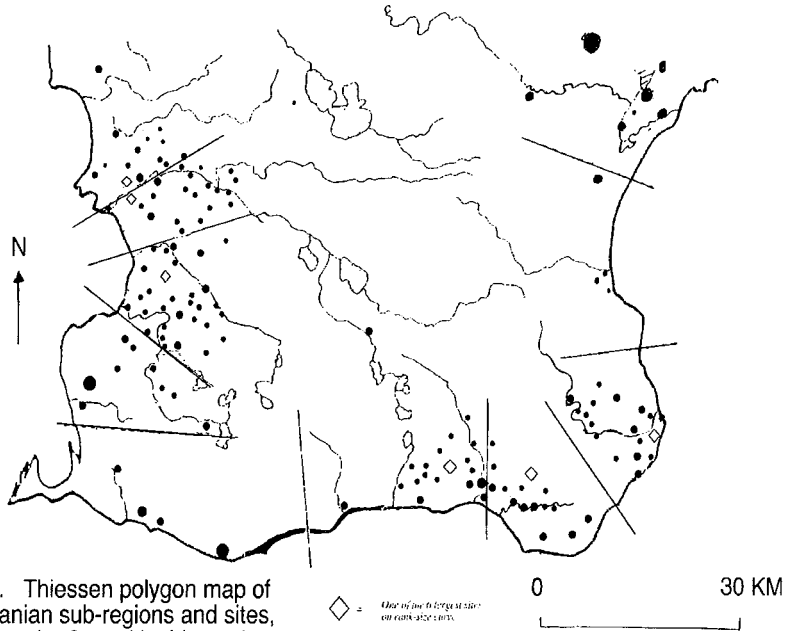

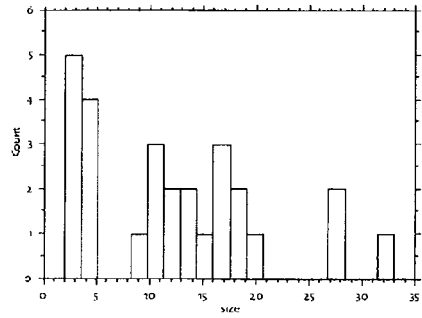
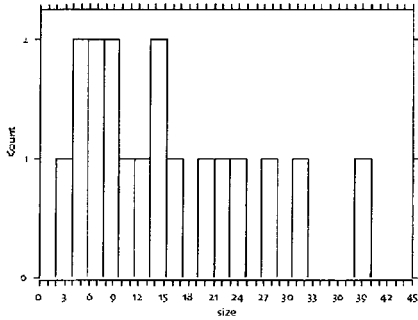
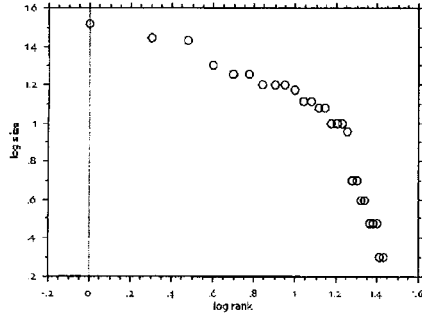
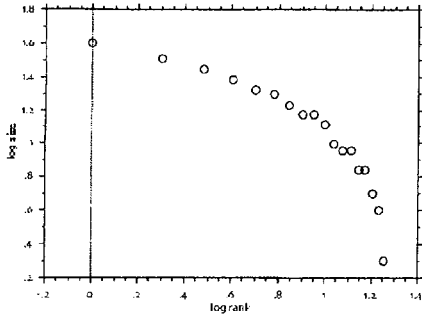
Figure 6. Thiessen polygon map of some Scanian sub-regions and sites, including the 6 used in this study

one looks at all of "Denmark", extreme hyper-convexity is seen (figure 4).

This is because the rank-size distribution for sites in Scania alone is extremely convex (figure 5). Site sizes in 6 regions in Scania were analyzed: although there are more than this, the general patterns are representative of the remaining areas. Based on accepted interpretations of such curves presented above, this may mean that Scania itself was internally unintegrated, Scania was not integrated with western Denmark, or that the pattern is caused by historical factors relating to earlier settlement patterns before unification, or all three.

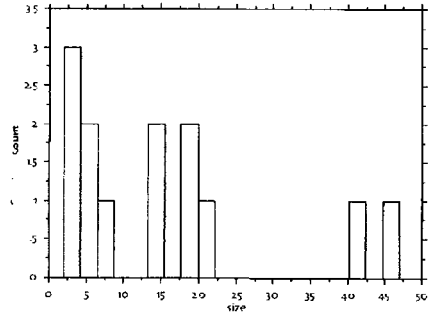
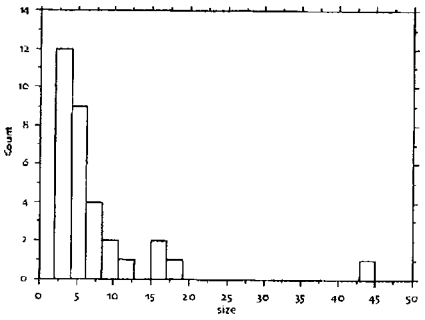
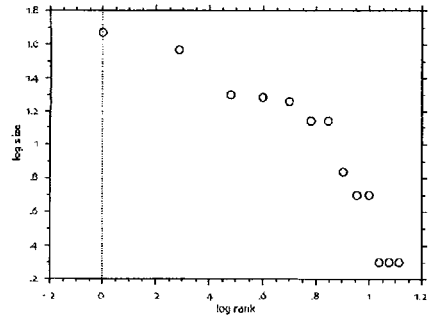
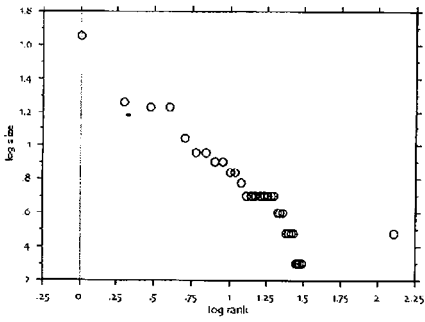
Since there are a number of reliable historical documents from outside Scandinavia which support the idea that Denmark included Scania by the mid-9th century, this pattern may then be what is termed residual regionalization, where previous forms of organization with established and stable central places, remain in place long after they are unified, causing convexity in the overall system.

When mapped back onto the cultural landscape, the large sites forming the convexity appear to each be the largest site in separate settlement clusters (figure 6). The internal organization of these areas may also be studied (figures 7a & b). The regions

Harjagers härad based on site size in hectares

Torna härad based on site size in hectares

Bara härad based on site size in hectares

Stora Herrestads härad based on site size in hectares

Figure 7a. Rank-size curves for some Scanian sub-regions

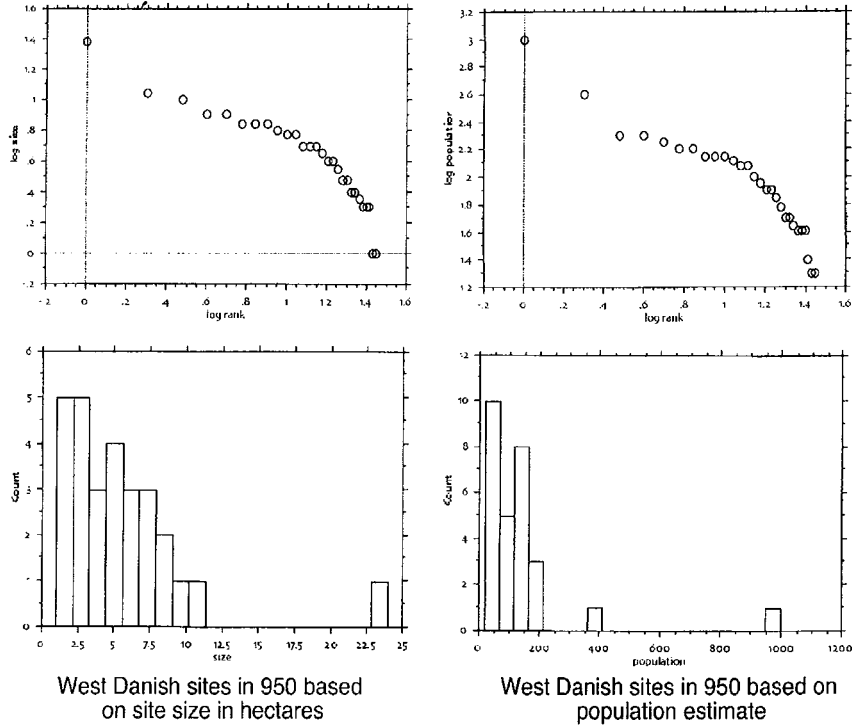

Figure 8. Rank-size curves for western Denmark in the mid-Viking Age

which correlate generally with Bara and Ingelstad stand out as highly integrated with possible 3 level hierarchies. Most of the other rank size curves have varying degrees of convexity, comparable with the west-Danish curve. However, the histograms show that in Harjagers, Torna, Herrestads and Järrestads Härad, which are all similar in curve to the west, there is little separation in terms of "levels" of hierarchy. In Harjagers, the histogram is flat, in Torna, three sites of very similar size form the top level of what looks like a 2-level hierarchy. In Herrestad, two sites are in the same position, while Järrestad

has the least separation of all. If the west Danish histograms are re-examined, it may be noted that there is a large separation between levels, which makes this region more like Bara and Ingelstads Härad.

If you *can* estimate population, it is preferable to simple site size. I have not presented any "population" curves for the Scania because there is only one type of population density - the village or rural density. This brings us to the difference between the east and west which separates the west distinctly from other sub-regions. It has part of its population agglomerated in urban

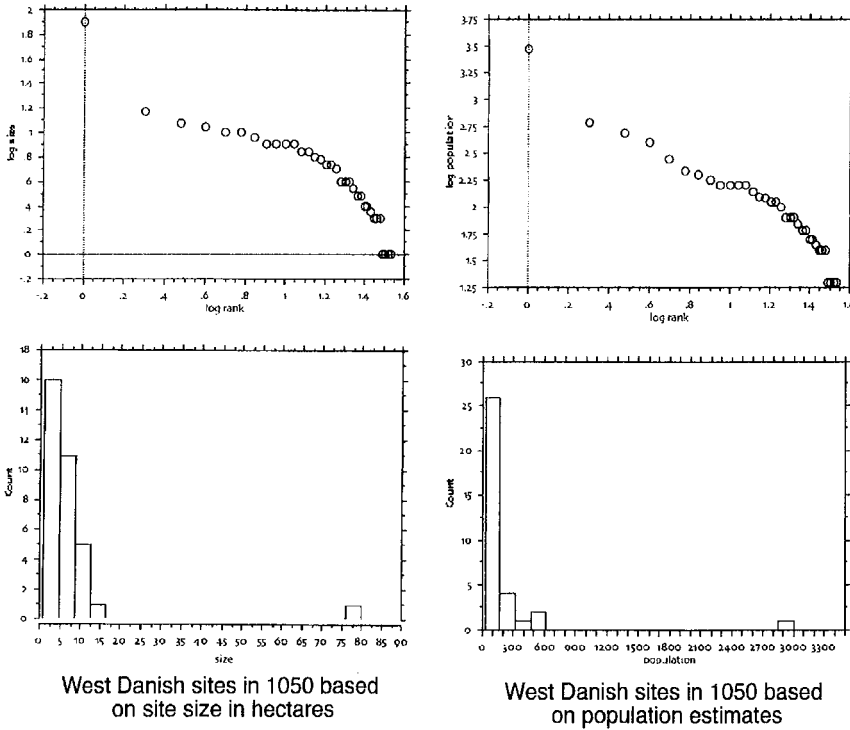

Figure 9. Rank-size curves for western Denmark in the late Viking Age

settlements.

Does this mean that in 850 the western Danish king was the nominal ruler of all later Denmark? No. But it is likely that whoever ruled the larger region, which we know of from documentary evidence, needed an administrative apparatus to do so. These two towns are the only places with urban/central place functions, and they are in the west Danish territory. Comprehensive excavations at Uppåkra will be helpful in clarifying and revising this pattern. It would not be surprising to find much more than a "chiefly center" at this enor-

mous and complex site, which may represent the administrative center of an early Scanian kingdom which was better integrated and more complex than western Denmark at the same time.

One hundred years later, the written sources are less helpful: the Anglo-Saxon Chronicle mentions several concurrent kings, and the Roskilde Chronicles states that there were sometimes "five kings in Denmark, but that sometimes two reigned over all Denmark, sometimes one, and sometimes one over England and Denmark". Some have interpreted

this as meaning a true division into five 'petty kingdoms'. Five polities in Western Denmark would almost certainly have five centers and five systems to support them, as appears to be the case in Scania. A convex rank-size would support this.

However, rather than indicating *division*, a high degree of *integration* is now apparent (figure 8). The curves are slightly primo-convex which may mean that the urban hierarchy was better integrated than the old village patterns which it was built on. The histograms show that there are clearly 3 levels of hierarchy over the small villages and 100 years after this in 1050, the curve is indicative of a highly integrated polity (figure 9).

In Scania, there is little change over time, and even at 1000, Scania remained similarly structured (figure 10). However, by 1050, the curve is much altered, as will be seen below. How did Scania become a part of such an integrated curve so quickly, by 1050, and why did it take so much longer? The primarily voluntary political unification may have created conflict between preexisting local elite and new elite who represented central authority. The failure to eliminate local elites, leaving the confusion of two sets of competing forces, would have slowed integration, and eventually provoked a more direct form of control. Little by little, an infrastructure was built.

Do these sites in Scania represent

the central places in pre-state polities with their own set of elites, as I have suggested? Here again are the Von Thiessen polygons for the pre-state systems (figure 11). Not too surprisingly, these areas resemble the later härad divisions. The large sites which form the centers of these sub-regions are far older than the state, mostly originating between 550-700. It has long been assumed that the härads were adapted in part from earlier administrative units and this appears to be true.

The convexity of Scania and the lack of any coherent internal integration may at first seem to belie assertions that large portions of the peninsula had already been unified as a "Scanian" kingdom (Callmer 1992, Bolin 1930). This is not true. Residual regions could easily still have been evident, especially if the kingdom was decentralized and central authority was not strong; given the Germanic system, this may have been exactly what people wanted in their government, a political and military union which interfered only minimally in everyday life. As long as the *rulers* were happy with this system, too, it would work well. It is unlikely that they would have initiated the kind of centralization which could recast the settlement pattern. Convexity *within* each of the härad-sized regions is also the result of the political system. Pre-"Scanian" rulers were even less powerful.

Thus, Scania in AD 850, though politically united with Denmark, is a

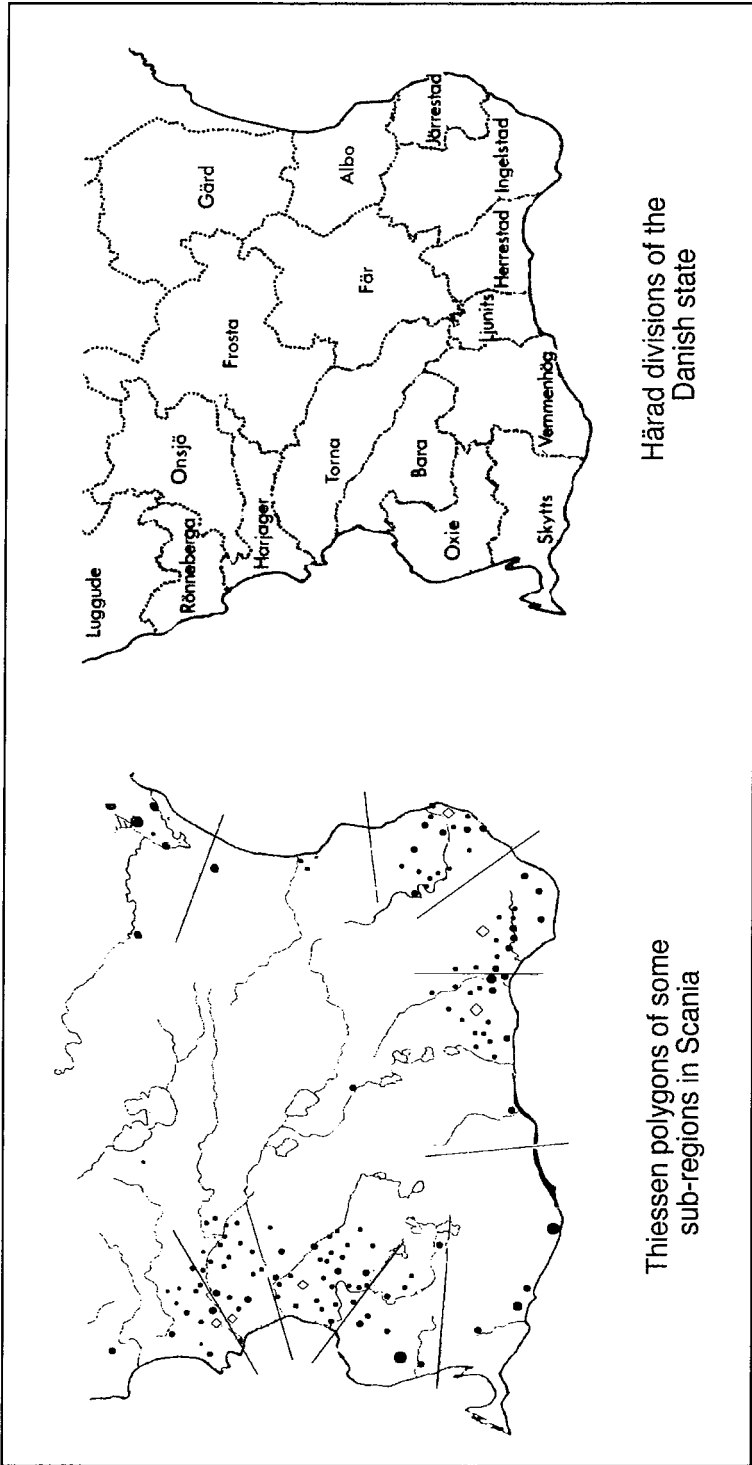

Figure 11. Comparison of pre-state settlement boundaries and later härad divisions in Scania

highly regionalized, decentralized area with settlement patterns entrenched since the first nucleated settlements were founded, and whose sub-regional inhabitants may very well have had a deep sense of ethnic separateness, of their identities as different peoples. The first evidence for centrally inspired change comes as a transformation of economic institutions, as surplus products are transferred from a local distribution system to a much wider network (figure 12). In the early 800's, a tier of early Viking Age market sites with the suffix 'köpinge' appears in Scania. These sites seem to have administrative boundaries where market laws were enforced, similar to those at contemporary Ribe. Although there have been other interpretations of these markets (Callmer 1983), consensus remains that they were centrally administered trading places.

In many cases, the köpinge sites appear to have been sited where there is evidence of strong local elite. The center at Uppåkra and the nearby Källby burial indicate a petty kingdom, and to the north the equestrian boat grave at Lackalänga may indicate another. Löddeköpinge is set down among these long-entrenched elite territories with a fairly clear purpose. Stora Herrestad is countered with Stora Köpinge, and Gärdsköpinge is close to Väst and its princely graves, indicating the seat of another petty kingdom. These markets were founded during a period of transition, when the Danes and Scanians appear to be politically united, but their

systems are not yet integrated, and are *limited* to the poorly integrated eastern province. They had reverted to regular villages by the 11th century: coming into being to serve a special function, and when that function was no longer necessary, falling into disuse. Infrastructure building and central place manipulation made such sites redundant.

Rank-sizes at 1000 are still very convex and show that these marketplaces did not adequately integrate the eastern province, and a new strategy is seen. Between 990 and 1000, towns sprang up in Scania: Lund, Tummatorp, Väst and Helsingborg (figure 13). With the exception of Väst, these sites appear abruptly, and did not develop in any gradual way. They were all founded by royal authority and contained the law, tax collection, marketplaces and industries, crafts specialization, and at Lund and Tummatorp the minting of coins. The church had previously been limited to small village churches owned by local lords. Here, centralized, institutionalized religion is found, with cathedrals and bishops who were princes, and large town churches whose authority was greater than small country places. In the beginning of this paper, it was noted that the different landscapes of the Viking Age were disarticulated, and different activities were carried out in different places, which were distinctly non-urban. Now, the economic, political, and religious traditions which had previously been practiced outside of

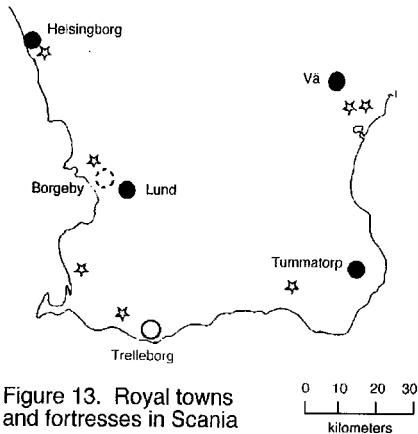

Figure 13. Royal towns and fortresses in Scania

central locations were all conflated at central places. The old elite were completely cut out of the systems which they had managed. The manipulation of places was an effective method of control.

Although there were small, earlier settlements under some of these places, they were not centers, with the exception of Vå, where local lords appear to have been removed by royal authority. The act of establishing new centers indicates that for a time there were indeed conflicting systems. A conquest, with utter eradication of opposing elite, commonly results in the less costly method of elaborating old centers. The building of new centers supports the idea that the old centers were still being occupied by local rulers, or at least still had strong ideological value, and that the towns were built not only to integrate the area but to counter these old elite. How does this affect rank-size curves? Observe the rank-size curve for Scania

in 1050 (figure 14) and then in early Medieval times (figure 15). The 1050 configuration is primo-convex, which may be interpreted as a central state system artificially superimposed over a long-standing local pattern. By 1200 the curve is log-normal.

At the same time, probably in relation to taxation and the military levy, and later the imposition of the *tionde*, village regulation occurred. Many of the loosely organized, spread out villages underwent contraction as people resettled densely near the village center (Callmer 1986, Thurston 1996). Torp settlements absorbed many people, and the new towns constantly subtracted population away from the older villages and nucleated it around new centers. Settlement between the late Viking Age and Early Medieval is continuous in many respects, but between 1000 and 1050, the fabric of the cultural landscape was abandoned and rebuilt according to central design, a discontinuity which may have reinforced the changes in administration. In the same period the construction of the Trelleborg fortresses brought central military presence to Scania. One of these is known archaeologically in Trelleborg, and another may lie at Borgeby; it is probable that others were extant in the north- and southeast. During this time the spread of after-Jelling stones into Scania is noted (Randsborg 1980), as is the transformation of the *drótt*, or traditional warband, into the *hird*, or royal court, and the incorporation of foreign elite terms of social rela-

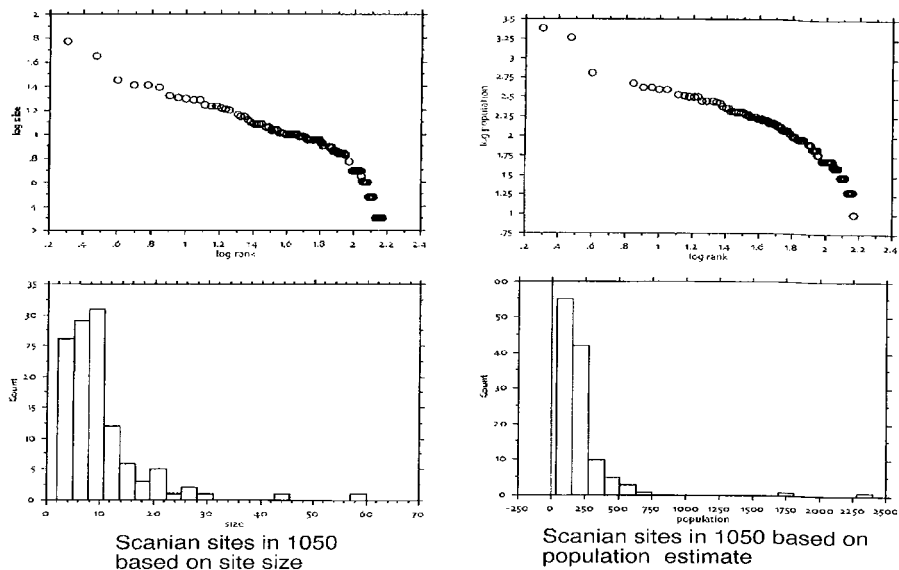

Figure 14. Rank-size curves for Scania in the terminal Viking Age

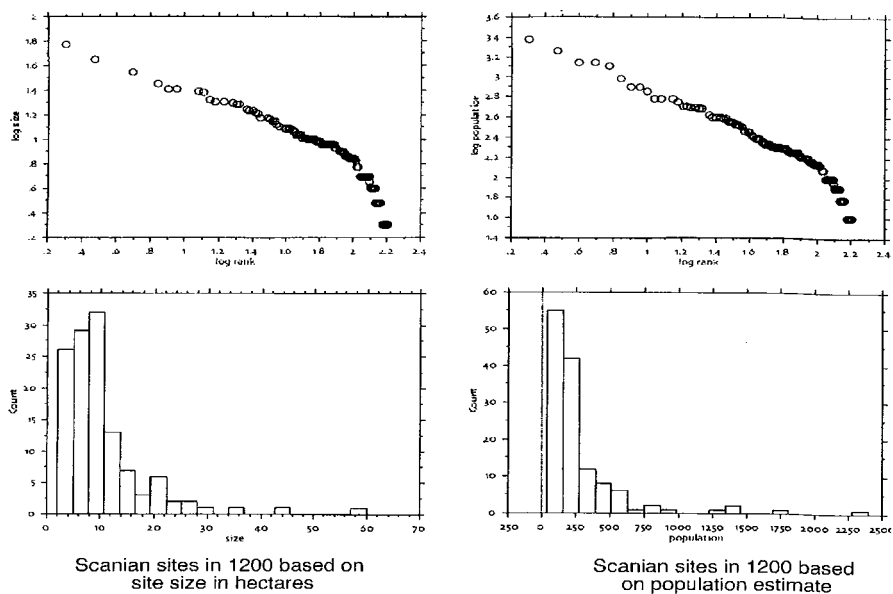

Figure 15. Rank-size curves for Scania in the early Middle Ages

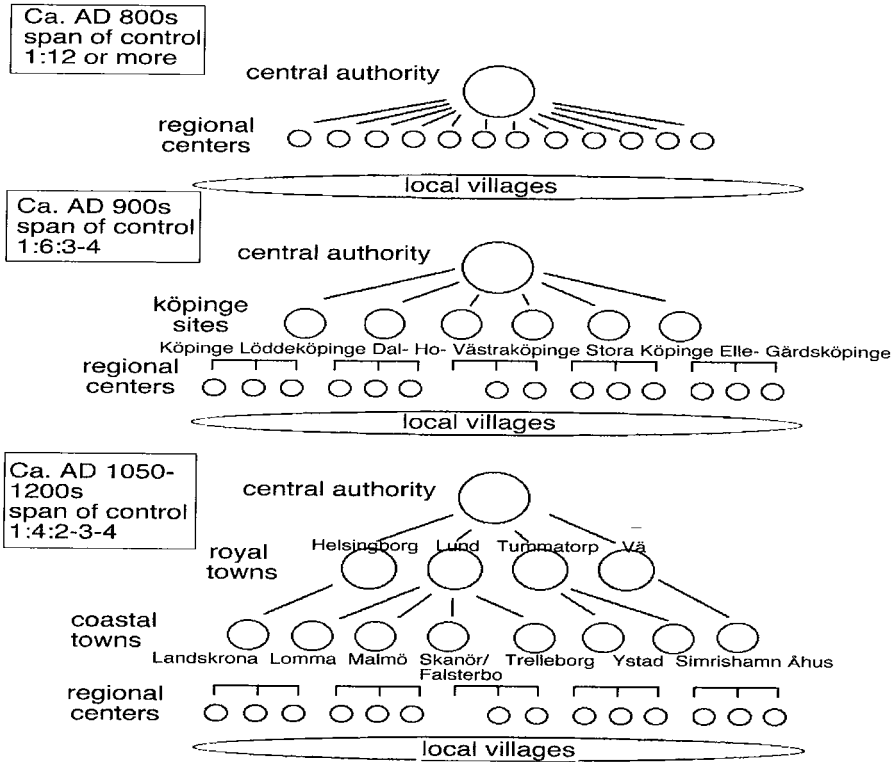

Figure 16. Changing span of control in Scania and levels of administrative hierarchy

tions brought in from England. I have discussed elsewhere that these terms were applied to new central elites as a simultaneous, parallel, but separate ruling structure which was connected to the crown and was set in opposition to old local lordship (Thurston 1995).

In a period of about 300 years, the power of old places was undercut, and the power of the new was developed and transformed, as important elements of the cultural landscape - political power, economic activity, and belief, - were shifted from a

disarticulated, loosely controlled set of local systems into a coinciding, tightly overseen and regulated network, located in the state-founded towns. Internal integration was increased through the building of infrastructure. As a final note, note the change in the span of control in Scania; from very loose control with a wide span, to very tight and narrow (figure 16).

Conclusions

While the western "homelands" of Danish rulers quickly came under their control, eastern areas resisted unification. To integrate the state, hegemonic strategies, then economic intrusions, followed by tinkering with central place location and function were employed. However, none of this brought the Scanians under control. The early 12th century saw the coercion of the Hallanders and Scanians by Knut the Holy through manipulation of the law and state-sponsored terror (execution of those who exercised their legal right to protest in public), and while events described in *Knytlinga Saga* may be true, partially true or symbolic, they evoke a clear sense of hostility. In 1180, the Scanian Uprising occurred. Old lordly families instigated angry farmers to rise against what they called foreign elite, that is, they came from western Denmark. After centuries of political unification, the Scanians still perceived the western Danes as foreign, invading, and unwanted. The Scanians elected their own king, and thousands of rebels died in the following civil war.

During state-building, a more and more aggressive central scheme for integrating the eastern parts of the state appears to have been in place. In ethnographic and historic contexts, this type of situation appears to be a trigger for the creation of ethnic identity (Fried 1967, 1968, Bentley 1987, Smith 1986). Group identity

coalesces and strengthens in the face of perceived external threat. Groups with strong ethnic identities resisted incorporation into the body of Viking Age Denmark, instead attempting to maintain independence, or at least autonomy for a long time. One integrative strategy was the displacement of old social systems from their discontinuous locales in the cultural landscape to a clustering at central places. Another means was an investment in the building of infrastructure in a time-transgressive continuum of least-cost to highest-cost, both in terms of silver-and-gold and "cost" in public relations - the slaughtering of one's own trouble-making citizenry. This appears to have finally quelled, if not eradicated, the Scanian's idea of their own autonomy.

Through the study of the physical responses of the cultural landscape, otherwise invisible pressures, forces, and policies of elite decision-makers can be detected. While there are changes in patterns of administration, traditional patterns of settlement hang on. To suppress this resistance, places, spaces, and the experience of everyday life were altered, undermining old ways to substitute new. The long-drawn-out battle for control of places and their material and symbolic value can be detected in the geography of the archaeological record.

Tina Thurston har nyligen doktorerat vid University of Wisconsin, Madison, USA, i ämnet för denna artikel.

Notes

¹This article summarizes some of the findings from a 1996 University of Wisconsin doctoral dissertation entitled: *The Development and Transformation of a Prehistoric Cultural Landscape: Boundaries, Integration, and Political Economy in the South Scandinavian Iron Age*.

References Cited

- Adams, R. M. 1966. *The Evolution of Urban Society*. Aldine, Chicago.
- Bentley, G. C. 1987. Ethnicity and practice. *Comparative Studies in Society and History* , 29: 24-55.
- Biddick, K. 1990. People and Things: Power in Early English Development. *Comparative Studies in Society and History* , 32: 3 - 23.
- Bolin, S. 1930. *Skånelands Historia I*.
- Callmer, J. 1983. Production Site and Market Area. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska • Museum* , 135-165.
- Callmer, J. 1984. Recent Work at Åhus: problems and observations . *Offa*
- Callmer, J. 1986. To Stay or To Move: Some Aspects of Settlement Dynamics in Southern Sweden. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* , 167-208.
- Callmer, J. 1991. Territory and Dominion in the Late Iron Age in Southern Scandinavia. *Regions and Reflections*. In *Honor of Märta Strömberg*. edited by K. Jennbert, L. Larsson, R. Petré & B. Wyszomirska-Werbart.
- Childe, V. G. 1950. The Urban Revolution. *Town Planning Review* , 3-17.
- Cresswell, T. J. 1992. *In Place/Out of Place: Geography, Ideology and Transgression*. Dissertation, University of Wisconsin, Madison.
- Earle, T. K. 1977. A reappraisal of redistribution: complex Hawaiian chiefdoms. *Exchange Systems in Prehistory*. edited by T. Earle & J. Ericson, 213-229.
- Earle, T. 1991. The Evolution of Chiefdoms. *Chiefdoms: Power, Economy and Ideology*. edited by T. Earle.
- Fabech, C. 1994. Reading Society from the Cultural Landscape. South Scandinavia between Sacral and Political Power. *The Archaeology of Gudme and Lundeborg*. edited by K. Randsborg, P.O. Nielsen & H. Thrane, 169-183.
- Falconer, S. E. & S. H. Savage. 1995. Heartlands and Hinterlands: Alternative Trajectories of Early Urbanization in Mesopotamia and the Southern Levant. *American Antiquity* , 60: 37-58.
- Feinman, G. M. 1995. Scale and Social Organization: Perspectives on the Archaic State. School of American Research, Advanced Seminar, *The Archaic State: A Comparative Approach*.
- Foote, P. & D. Wilson. 1974. *The Viking Achievement*. Sidgwick & Jackson,.
- Fried, M. H. 1967. *The evolution of political society*.
- Fried, M. H. 1968. On the concepts of "tribe" and "tribal society". *Essays on the problem of tribe*. edited by J. Helm, 3-22. .
- Holl, A. 1985. Background to the Ghana Empire: Archaeological Investigations on the Transition to Statehood in the Dhar Tichitt Region (Mauritania). *Journal of Anthropological Archaeology* , 4: 73-115.

- Johnson, G. A. 1980. Spatial Organization of Early Uruk Settlement Systems. *CNRS Colloque L'Arqueologie de l'Iraq du Debut de l'Epoque Neolithique.*
- Johnson, G. A. 1981. Monitoring Complex System Integration and Boundary Phenomenon with Settlement Size Data. *Archaeological Approaches to the Study of Complexity*, edited by S. E. Van Der Leeuw, 143-188. Amsterdam: University of Amsterdam Albert Egges van Giffen Insituiut voor Prae- un Protohistorie, CINGVLA VI.
- Johnson, G. A. 1982. Organizational Structure and Scalar Stress. *Theory and Explanation in Archaeology*, edited by R. Renfrew.
- Johnson, G. A. 1987. The Changing Organization of Uruk Administration on the Susiana Plain. *Archaeological Perspectives on Western Iran: From Prehistory to the Islamic Conquest*, edited by F. Hole, 107-140.
- Kosse, K. 1990. Group Size and Societal Complexity: Thresholds in the Long-Term Memory. *Journal of Anthropological Archaeology*, :275-303.
- Lindow, J. 1976. *Comitatus, Individual and Honor: Studies in Northern Germanic Institutional Vocabulary*. University of California Publications in Linguistics.
- Pred, A. 1986. *Place, Practice and Structure*.
- Randsborg, K. 1980. *The Viking Age in Denmark: the Formation of a State*.
- Randsborg, K. 1991. *The First Millennium AD in Europe and the Mediterranean*.
- Roesdahl, E. 1982. *Viking Age Denmark. Colonnade*.
- Shennan, S. J. 1989. *Archaeological Approaches to Cultural Identity*. edited by S. Shennan. Unwin Hyman.
- Skinner, W. 1977. *Regional Urbanization in Nineteenth Century China. The City in Late Imperial China*. edited by W. Skinner, 211-249.
- Smith, A. D. 1986. *The ethnic origin of nations*.
- Stein, G. a. P. W. 1989. Settlement Trends and the Emergence of Social Complexity in the Leilan Region of the Habur Plains, Syria, from the Fourth to the Third Millennium BC. *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninevite 5 - Chronology, Economy, Society*, edited by H. Weiss, 1-25.
- Swanton, M. J. 1982. *Crisis and Development in Germanic Society AD 700 - 800: Beowulf and the Burden of Kingship*.
- Thurston, T. L. 1995. "Landscapes Of Power and Landscapes of Conflict: Geographical Approaches To Cultural Change in Iron Age Denmark". *Proceedings of the 26th Annual Chacmool Conference, Calgary*.
- Thurston, T. L. 1996. *The Development and Transformation of a Prehistoric Cultural Landscape: Boundaries, Integration, and Political Economy in the South Scandinavian Iron Age*. Ph. D. dissertation, University of Wisconsin, Madison.

Anvisningar för författare i META

Manus till META insändes i papperskopia samt på diskett. Disketten skall vara av formatet 3,5 tum. Eftersom META-redaktionen uteslutande använder Macintosh-datorer, är det underlättande för redaktionsarbetet om insända disketter är formaterade för detta system. META-redaktionen har emellertid även möjlighet av konvertera disketter formaterade enligt MS-DOS-systemet. Texten bör då vara sparad som en ren ASCII-fil eller i programmet Word for Windows. Den insända texten skall vara i tryckfärdigt skick. Korrektur till författarna utlämnas normalt sett inte.

Referenssystem. Hänvisningar göres i texten med angivande av författarnamn, tryckår och sida, enligt exemplet: (Jönsson 1902, s 45ff). Undvik om möjligt längre noter. Om dylika finnes placeras de efter texten under rubriken **Noter**. Under rubriken **Litteratur** samlas alla verk, som citerats i texten, med angivande av författarnamn, tryckår, verkets namn, eventuell skriftserie eller för uppsatser aktuell årsbok eller samlingsvolym enligt exemplen

- Stenholm, L. 1986. Önnerup - en skånsk by mellan två revolutioner. *Medeltiden och arkeologin, festskrift till Erik Cinthio*. Lund studies in medieval archaeology 1.
- Styffe, C.G. 1911. *Skandinavien under unionstiden*.

Abstract. Varje artikel skall vara försedd med ett kort abstract med titel på engelska. Detta bör vara på max 15 rader.

Faktaruta. Till varje text bifogas av författaren en uppgift om dennes nuvarande sysselsättning, t.ex doktorand vid arkeologisk institution eller antikvarie vid museum.

Illustrationer (fotografier och svartvita ritningar eller teckningar) till texten skall vara av hög kvalitet och bör helst vara anpassade till en trycksida i META-format. Skicka gärna originalmaterial i högst A3-format eftersom redaktionen har möjlighet att göra copy-proof och digitaliserade bilder. Det går även att skicka digitaliserade bilder direkt på diskett i Pict-Tiff-eller EPS-format. Alla illustrationer skall vara försedda med figurnumrering. Till dessa bifogas även en förteckning över aktuella figurtexter samt anvisning om var i texten figurerna skall placeras.

**Stefan Larsson &
Tom Saunders**

**Rummet, ordningen och arkitekturen
- en social analys av ett medeltida
maktcentrum**

**Susanne Pettersson &
Eva Svensson**

Jakten på den försvunna "Svensson"

Liv Marit Rui

**Et arkeologisk materiale fra
middelalder-Oslo i feministisk
perspektiv**

Tina L. Thurston

**Reconstructing local and regional
landscapes in Viking Age and Early
Medieval Denmark**